

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

УКРАЇНСЬКА МОВА І НАЦІЯ

Випуск 6

Хмельницький - 2015

3 41 Українська мова і нація : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2015. – Вип. 6. – 164 с.

У збірнику наукових праць “Українська мова і нація” представлено узагальнені тези доповідей та виступів учасників засідання круглого столу “Українська мова і нація: перспективи розвитку в період глобалізаційних процесів”. Авторами статей розкрито широке коло мовних проблем: цивілізаційно-культурний розвиток України в контексті сучасних глобалізаційних процесів; українська мова в сучасному інформаційному просторі; нормативно-правові документи щодо мовної політики в Україні на сучасному етапі; державна мовна політика в галузі освіти України; мовне середовище учнівської та студентської молоді: виклики сучасності та ін.

Адресовано широкому колу читачів, причетних до вивчення сучасної мовної ситуації в Україні: учням, студентам, аспірантам, викладачам, науковцям.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Білий Л.Г., директор Хмельницького інституту МАУП, к.пед.н., доцент (*головний редактор*); **Парандій В.О.**, директор Хмельницького економіко-правового коледжу МАУП, к.і.н.; **Діденко З.О.**, голова Хмельницького міського Товариства української мови імені Тараса Шевченка “Просвіта”; **Кабачинська С.І.**, заслужений журналіст України; **Матвійок К.І.**, голова Ради козацьких старійшин Хмельниччини, дисидент; **Кульбовський М.М.**, письменник, журналіст, член НСЖУ, МСПУ, міської спілки “Поділля”, лауреат премії ім. Т. Шевченка; **Григоренко О.П.**, д.і.н., професор; **Мельник Р.М.**, к.філол.н., доцент (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія); **Петрушенко О.О.**, к.філол.н., доцент (Хмельницький економічний університет); **Савчук Л.О.**, завідувач кафедри фундаментальної підготовки, к.пед.н., доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Гундерук Л.М.**, завідувач кафедри психології, к.психол.н., доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Дубина Л.Г.**, доцент кафедри фундаментальної підготовки, к.пед.н., доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Костенко Д.В.**, доктор філософії в галузі державного управління (Хмельницький економіко-правовий коледж МАУП); **Олійник В.В.**, доцент кафедри психології Хмельницького інституту МАУП, к.пед.н., доцент (відповідальний секретар).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Черниш Г. М., кандидат філологічних наук, доцент
Петрушенко О. О. кандидат філологічних наук, доцент

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом
(протокол № 9 від 29 жовтня 2015 р.)

© Хмельницький інститут Міжрегіональної Академії управління
персоналом, 2015

ЗМІСТ

Білий Л. Г. ВСТУПНЕ СЛОВО.....	7
Атаманюк А. В., Атаманюк М. В. ПРОЦЕСИ УКРАЇНСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ.	8
Бородій І. Б. ПРОБЛЕМА СЛЕНГУ – МОВНА ПРОБЛЕМА.....	11
Григоренко О. П., Григоренко Л. О. ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ОСЕРЕДОК ВТС “КОНГРЕС ЛІТЕРАТОРІВ УКРАЇНИ”: 10 РОКІВ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЦАРИНІ ЗБЕРЕЖЕННЯ РІДНОЇ МОВИ.....	19
Григоренко О. П., Захар’єв В. А. ПОЛЯКИ, ЯКІ ЗАКЛАДАЛИ ПІДВАЛИНИ ЗБЛИЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ ТА ПОЛЯКІВ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ.....	31
Дацюк О. А. НАЦІОНАЛЬНИЙ ДУХ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ПОВІСТІ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО “ХМАРИ”.....	43
Дика Л. Л. ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ.....	50
Калинюк Н. В. ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ НАУКОВИХ ЗНАНЬ ПРО КАТЕГОРІЙНІ ОЗНАКИ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ У НАУКОВУ ПАРАДИГМУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ.....	57
Костенко Д. В. УКРАЇНСЬКА МОВА – НАЦІОНАЛЬНА МОВА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	64

Кульбовський М. М. МОВА – ПОРТРЕТ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ УКРАЇНЦІВ.....	68
Олійник В. В. ПОНЯТТЯ “РІДНА МОВА” В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	74
Парандій В. О. ВИДАВНИЧО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1920-1944 рр.).....	79
Петрик Т. М. МИЛОЗВУЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	98
Петрушенко О. О. ТРОПЕІЧНІ МОДЕЛІ ЕСТЕТИЗАЦІЇ ЧАСОНОМЕНІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.....	103
Паршенко К. А., Прус О. В. ФОРМУВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	112
Рибак Т. М. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКІЛЬНИЦТВІ ЗАХІДНОЇ ДІАСПОРИ.....	116
Рибчинська О. ВПЛИВ ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА МОВЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ.....	124
Савчук Л.О. ЕВОЛЮЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	129

Тернецька М. А. УКРАЇНСЬКА МОВА – ЖИТТЯ ДУХОВНОГО ОСНОВА.....	135
Трембіцька О. І., Трембіцький А. А., Трембіцький А. М. “МОВНА ПРАКТИКА” СТЕПАНА РИНДИКА.....	140
Григоренко О. П., Григоренко Л. О. ДАВИД ВАСИЛЬОВИЧ БОЙКО: ВНЕСОК У РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ....	150
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	160

ПЕРЕДМОВА

У системі державних пріоритетів мовна політика посідає чільне місце, оскільки її стратегічним завданням, поряд з гарантуванням мовних прав людини, є утвердження суспільної злагоди і політичної стабільності, забезпечення єдності держави і зміцнення української державності.

Мова – явище суспільне. Для кожного народу рідна мова найдорожча. Творячи свою духовну культуру, він великою мірою самовиражається в мові. Рідна мова допомагає відчуті місце своєї культури в загальнолюдській світовій культурі.

5 листопада 2015 року в Хмельницькому інституті та Хмельницькому економіко-правовому коледжі відбулося наукове засідання у форматі круглого столу “Українська мова і нація: перспективи розвитку в період глобалізаційних процесів”, присвячене Дню української писемності та мови. На круглому столі порушувалися мовні питання, що є болючими та актуальними в наш час.

Українська мова створює той мовний простір, який є природнім середовищем буття української нації. Його збереження є неодмінною умовою самого її існування і базовою матеріальною гарантією забезпечення мовних прав українців. Українська мова в Україні призначена виконувати різноманітні функції, зокрема забезпечити консолідацію, єдність і вільний культурний розвиток українського народу, стояти на сторожі збереження його ідентичності та здорового духовного і ментального розвитку.

Вашій увазі пропонуються наукові статті сучасних українських науковців, зокрема істориків, політологів, філологів, культурологів, юристів, психологів та ін., в яких розкриваються різні погляди на актуальні мовні проблеми.

Висловлюємо щиру вдячність усім учасникам засідання круглого столу, всім небайдужим українцям, яких турбує доля сучасної української мови, і які прагнуть долучитися до її розвитку і сприяти її поширенню та процвітанню.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Л. Г. Білий,
*директор Хмельницького інституту МАУП,
кандидат педагогічних наук, доцент*

Вивчаючи рідну мову, людина одночасно засвоює поняття, якими користується її інтелект. Як член спільноти вона формує своє інтелектуальне бачення світу не на основі самостійного опрацювання своїх переживань, а в рамках закріпленого в поняттях мови досвіду її мовних предків.

Мова для кожного народу стає ніби другою природою, що оточує його, живе з ним всюди і завжди. Без неї, як і без сонця, повітря, рослин, людина не може існувати. Як великим нещастям обертається нищення природи, так і боляче б'є по народів зречення рідної мови чи навіть неповага до неї, що є рівноцінним неповазі до батька й матері.

Досвід людства упродовж тисячоліть переконливо доводить, що занепад мови – це зникнення нації. Якщо ж мова стає необхідною і вживається насамперед національною елітою – сильною і високорозвиненою стає нація і держава.

Українська мова, яку визнає за рідну переважна більшість населення України, має стати повноцінним засобом українського світотворення, знаряддям консолідації української етнічної нації (українців України і світу) та української політичної нації (громадян України), визначальною етнічною основою якої є українська етнічна нація.

Українська мова – національне надбання українського суспільства, вона повинна охоронятися та підтримуватися державою. Мовна політика як одна із складових частин державної має бути спрямована на забезпечення оптимального функціонування української мови в усіх сферах життя українського суспільства, їх подальшого розвитку та взаємодії.

Українська мова, виконуючи інтеграційну функцію, є важливим чинником зміцнення державності, забезпечення культурного та економічного розвитку нашої країни.

А. В. Атаманюк,
викладач

М. В. Атаманюк,
голова ХОО ВМГО “Студентська республіка”
(м. Хмельницький)

ПРОЦЕСИ УКРАЇНСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Глобалізаційні процеси у вік інформаційних технологій сприяють розвитку етнічної перспективи взаємодії в контексті нормативно-правової документації. Студентська молодь, а також аспіранти (викладачі та науковці), підготовлюють мовне середовище в галузі освіти для громадсько-культурницького розвитку держави для титульного етносу русинів.

Галузева політика протягом століть базувалася на зв'язках із громадськістю, котрі не виключали створення нових діалектичних континуумів: “сленги, койне та говори”. За десятиліття державотворення “країна” проводила необхідну цивільну політику створення молодіжного простору. Краєзнавство зіграло важливу глобалізаційну складову щодо привернення уваги студентів до проблем становлення інформаційного простору населення на рівні місцевого самоврядування. Виникнення нових термінів, яким послуговується молодь: “У-к-р-а-ї-н-а” (“Українець” & “Українка”), “Українська мова” (“Українська література”), “Історія України” (Географія України) та скорочення “УКР” із прикметником “українська” (“український”, “українське” та “українські”) у нормативно-правових документах офіційних установ для спілкування зі населенням. Політика держави спрямована для забезпечення військової доктрини для необхідного функціонування території під “умовною” назвою “Україна” (військово-морська державність) [2].

Система мовлення впродовж століть зазнавало впливу геополітичного положення території, а особливість “український говірок” полягала в створенні молодіжно-літературного “в’язу”, щоб забезпечити функціонування культурно-спортивного діалогу. Державні установи сприйняли “новотвори”, оскільки вони стверджують розвиток воєнно-молодіжного напрямку у майбутнє.

Діалектизм посприяв утвердженню говору учнівської молоді, тобто офіційної сфери освіти та науки. Культурницьке середовище

скептично сприймає “новояз”, оскільки в ньому відбилось прагнення “українців” до монархічно-революційного створення власної державності на основі вже наявних (існуючих) європейських проектів громадянського суспільства та тисячолітнє прагнення звести мафіозну хунту “Дикого поля” Дніпрянщини XV–XVI ст. до цивілізаційно-культурницької державності.

“Незалежність” через проголошення акту внутрішньої самостійності посприяла утвердженню території від Сяну до Дону військового проекту під назвою “Гетьманщина” (влада військових із XVII–XVIII ст.) у центрі в місті Київ, котре на основі “живих” говірок XIX до XX ст. здобуло систему сповіщення населення [2].

Одним із сучасних процесів є також процес інституціоналізації, що є процесом становлення соціального інституту, тобто формування нової системи норм, зразків дій і певної поведінки в конкретній сфері, що викликано відповідними потребами суспільства. Так виникали і формувалися інститути освіти, права, релігії, підприємництва тощо. Тривалий час система взаємодії соціальних інститутів трактувалася як соціальна система, тобто суспільство. Починаючи з кінця XX ст., Н. Луман зауважує на необхідності переглянути традиції та почати досліджувати суспільство не “ззовні”, а “зсередини”, аналізуючи його як систему, що здатна самовідтворюватися завдяки внутрішнім механізмам. До таких механізмів можна віднести комунікацію, яка на думку дослідника, “...завжди передбачає, що була попередня комунікація і що завжди можлива подальша комунікація, тобто, комунікативна система сама відтворює себе за допомогою слів, мови, постійної активності, постійної комунікації” [3].

Одним із основних засобів, який сьогодні надає практично безмежні можливості для здійснення комунікації, є Інтернет, через що він поступово стає однією з головних ознак сучасного суспільства [1]. Через своє значення Інтернет як феномен сучасності стає предметом уваги і вивчення провідних університетів, дослідницьких центрів, суспільних організацій та незалежних дослідників з усього світу, які звертають увагу на різні аспекти цього явища. В той же час сам Інтернет стає по-справжньому самостійним культурним середовищем, в якому формуються і активно розвиваються всі ознаки соціального інституту: мова, норми, правила поведінки тощо. Сьогодні в Інтернет-просторі можна отримувати освіту, спілкуватися,

проводити наукові конференції, навіть закохуватися. Крім того, можна створити власну реальність і “нового” себе.

Сьогодні все більше дослідників зауважують на тому, що норми та інформаційні матеріали в культурному Інтернет-середовищі не пов'язані із нормами і правилами життя поза Інтернетом, в ньому елементи реального життя існують як образи, якими можна маніпулювати і цей світ альтернативний реальному суспільству, через що здається іноді привабливішим. Все це приховує загрозу, яка стає ще більш небезпечною через те, що кількість Інтернет-користувачів зростає приголомшеними темпами, все більша кількість людей має змогу доторкнутися до “нової реальності”, а з урахуванням того, що це в основному підлітки і молодь, тобто особи, які перебувають в природньому стані активного формування особистості, то питання впливу Інтернет-технологій на світосприйняття і формування основних соціальних якостей особи набуває особливо важливого значення [3].

Погляди на інституалізацію Інтернету та його вплив на людину сьогодні неоднозначні, але те, що він стає невід'ємною частиною нашого життя є безперечним, це підтверджують і психологи, коли констатують факти відповідної залежності, як нової форми психологічних відхилень. Але сьогодні автори існуючих досліджень не завжди враховують всі можливості і особливості інформаційної взаємодії та виникаючі під її впливом соціальні зміни [1].

Необхідно розвивати український інформаційний простір, зокрема і в мережі Інтернет, що в рамках сьогодення набуває великих масштабів, спрямовує до національно-патріотичного виховання молоді.

Список використаних джерел та літератури:

1. Єрмоленко С. Я. Літературна норма і мовна практика : монографія / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Т. А. Коць та ін.; за ред. Єрмоленко С. Я. – К. : НАН України Ін-т укр. мови, 2013. – 320 с. – Режим доступу: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/e-library/Documents/literaturna-norma-i-movna-praktyka.pdf>.
2. Кормич Л. І. Історія України від найдавніших часів і до XXI століття / Л. І. Кормич, В. В. Багацький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histua.com/knigi/istoriya-ukraini-vid-najdavnishih-chasiv>.

3. Матеріали II Міжвузів. студент. дистанц. наук.-практ. конф. “Наукові пошуки XXI століття: молодіжний вимір” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pi.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/PI/IMMN_kafedra/Naukova/27.11.14_materialu.pdf.

І. Б. Бородій,
учитель української мови та літератури
(м. Хмельницький)

ПРОБЛЕМА СЛЕНГУ – МОВНА ПРОБЛЕМА

Лексичний склад нашої, як і будь-якої іншої, мови містить велику кількість сленгових утворень, що відповідають певним соціальним та професійним групам людей. Упродовж часу, коли наша мова перебувала під впливом тоталітарної системи, визнавався єдиний стандарт літературної мови. Проте існування різноманітних діалектизмів, сленгізмів тощо доводить, що мова залишається динамічною системою, яка постійно живе і розвивається.

Сленг – молодіжний жаргон – настільки поширене явище, що словосполучення “сучасний жаргон” асоціюється у мовців саме з ним. Ми є свідками нової хвилі активізації сленгу, що цілком відповідає природі функціонування цього явища в архісистемі мови. Про хвильовість сленгу ще у 60-ті роки писав Д. Ліхачов [5], пов’язуючи активізацію соціальних діалектів в ретроспективі з перехідними явищами в житті суспільства загалом. Обставини нашого життя свідчать на користь такого твердження.

Жаргон – розмовна мова носіїв маскультури, значною мірою денаціоналізованих, а тому дегуманізованих і деморалізованих. Причому це зовсім не означає їхню деінтелектуалізацію. Поділ на еліту та плебс (простолудин) залишається. Змінюється сутність нової еліти. Достатньо висока інтелектуальність вступає в симбіоз із бездуховністю. Отже, в сучасних умовах варто розрізняти еліту духовну, в якій домінують цінності, типові для всіх національних культур (нагадаємо: краса, істина, добро), та інтелектуальну, в якій домінують раціоналізм та прагматизм. Для еліти нового типу, тобто провідника суспільства нового типу (вже не народу), не є важливими такі поняття, як рідна культура і рідна мова. За цією логікою, жаргон

– найперспективніший прошарок у будь-якій мові сучасного маскультуризованого суспільства. Це страшно, а проте реальною є саме така перспектива. Принаймні подальше функціонування мови (і української, і російської, і німецької, і англійської й інших мов американізованих та європеїзованих суспільств) – це постійне її збіднення, відчуження від “надлишковості” виражальних засобів. Таким чином, головною функцією мови стає комунікативна, а не інкультураційна.

Актуальність теми полягає в тому, що сленг доволі поширене явище, він є засобом спілкування у найрізноманітніших прошарках населення. Адже і століття тому різні соціальні групи мали свій стиль мовлення, притаманний саме цій групі. Крім того, розповсюдженим видом сленгу є сленг професійний, що побутує у мовленні людей певного фаху чи роду заняття. Стилiстично нейтральні сленгові новоутворення не засмічують мови, а стилістично знижені вважають явищем негативним. У переважній більшості випадків, коли йдеться про молодіжний сленг, люди звертаються саме до тих лексичних одиниць, які є стилістично зниженими. Якраз через це виникає нерозуміння молодіжної субмови, її заперечення, що одночасно провокує вживання не лише даних лексем, але і перехід на нецензурну лексику. Тому важливо дослідити цю мовну проблему. Спроба з’ясувати ці питання розширить кругозір людини, дасть змогу побачити межу між живою, розмовною мовою та сленгом, а також довести, що мова дуже чутлива до змін у політиці, ідеології, науці, духовній культурі, тому й сленг, як один із її складників, надзвичайно швидко зазнає змін.

На Заході період так званого “жаргонного вибуху” вже минув, тоді як до України хвиля інтересу до субмов докотилась лише порівняно недавно. Досі в наукових колах почасти домінує розуміння молодіжного соціодіалекту як “мовного хуліганства”. Дослідженням цього питання займаються нині лише окремі мовознавці, хоча сама тема надзвичайно багатогранна.

Сленг сягає своїм корінням у сиву давнину. У XVIII–XIX ст. на Полтавщині, де кобзарювання було досить поширеним явищем, сліпі бандуристи мали свій власний сленг, який називався “лесбійською мовою” і був незрозумілий навколишнім, але при уважнішому розгляді бачимо, що його легко було вивчити, оскільки він ґрунтувався на певних закономірностях перекичування слів, хоча були й окремі сленгові новоутворення. Деякі номінації лесбійської

мови фігурують у сучасному молодіжному сленгу, зазнавши певних деформацій. Наприклад, поширене у молодіжному мовленні слово *лахати* (сміятися) пішло саме від мандрівників-лірників, навіть не змінивши значення: “дерти лаха” – сміятися. Слово *кльово* має таке саме коріння, і вимовлялось воно спершу “клево”. Головний персонаж оповідання Г. Хоткевича “Сліпець” належить саме до даної соціальної групи й ось цитата: “Оце, – думаю, – клево” (у значенні “добре”).

Загалом межа між живою, розмовною мовою та сленгом була і є дуже рухливою, перехідною. Часто статус слова змінюється, і те, що, скажімо, у 60-х, 70-х, 80-х роках ХХ ст. вважалося сленгом, тепер стало частиною повсякденного словника людей. Мова дуже чутлива до змін у політиці, ідеології, науці, духовній культурі, тому й сленг, як один із її складників, надзвичайно швидко зазнає змін. Так, сленг молоді 50–60-х років фактично не зрозумілий сучасному молодому поколінню.

Сленг кожної історичної епохи відображав риси часу. Сленг 60-х був наслідком підвищеного інтересу до наркотиків, популярної музики, постійної еufорії. Сленг 70-х містив велику кількість епітетів, що стосувалися невдах: “wally”, “nurd” тощо. У сленгу 80-х переважали слова, що стосувалися грошей та роботи [9].

Єдиного і всеосяжного визначення сленгу немає і дотепер. Неодноразові спроби розмежувати сленг і загальноживану лексику або сленг і нецензурну мову не дали результатів. Дефініції сленгу, які намагаються нашвидкуруч скомпонувати у ході наукових дебатів, часто виявляються помилковими. Таким чином, у різних словниках і посібниках ми можемо зустріти безліч визначень для сленгу, таких як: “нецензурна мова”, “мова неписьменних і безпутних людей”, “поезія простої людини”. В. Чеховський називає сленг “мовною грою, що допомагає особистості заявити про себе у власному мікросоціумі та водночас відокремитись разом з ним від решти суспільства” [2].

З погляду лінгвіста, сленг – це стиль мови, що посідає місце, антитетичне занадто формальній, офіційній мові. Сленг перебуває в самому кінці можливих засобів мовного спілкування і включає різні форми мови, за допомогою яких люди можуть ототожнювати себе з певними соціальними угрупованнями, починаючи з дітей, молодих бізнесменів і хакерів і закінчуючи злочинцями, алкоголіками та наркоманами [6].

Жаргонізми (сленгові слова) посідають важливе місце у культурі мовлення, їх можна зачислити до лексично-стилістичних утворень. Такі слова притаманні розмовній мові людей, які пов'язані певною спільністю інтересів. Сленг властивий різним групам людей і відіграє важливу роль у житті індивіда.

Сленгові новоутворення можуть бути стилістично нейтральні та стилістично знижені. Саме на цих поняттях ґрунтується взаємозв'язок між культурою мовлення та сленговою лексикою.

Класифікувати сленг можна за різними ознаками. Наприклад, за *стилістичними ознаками* слова сленгу (жаргону), як було зазначено вище, можна поділити на звичайні, тобто нейтральні, та згрубілі (нецензурна лексика).

Важливим чинником у творенні сленгових лексем є спорідненість інтересів осіб, які формують різновид цього ненормативного утворення. За цією ознакою лексичні одиниці молодіжного сленгу можна поділити на такі, що вживаються:

- у середовищі людей, що мають справу з комп'ютерами. У даному колі найчастіше використовуються жаргонні слова англomовного походження. Це викликано насамперед тим, що англійська є мовою комп'ютерних технологій. У процесі роботи з комп'ютерною технікою деякі слова перейшли до української розмовної лексики. Так, у даній сфері можна почути слова: *апгрейд* (поліпшення, модернізація комп'ютера), *батони* (клавіші), *масдай* (крайній ступінь невдоволення), *сидюк* (дисковод та диски CD-ROM), *юзер* (користувач) [7];

- свої сленгові новотвори мають люди, які цікавляться автомобілями. Найпоширенішими лексемами цієї групи є назви різноманітних автомобільних деталей та іншого обладнання: *бублик*, *баранка* (кермо), *тачка* (автомобіль), *резина*, *скати* (шини) тощо;

- у середовищі підлітків, які захоплюються музикою, часто вживають такі слова: *вертушка* (CD-програвач), *савндтрек* (мелодія, що супроводжує відеофільм), *сингл* (CD з меншою, ніж на альбомі, кількістю пісень), *солянка* (збірний концерт) [7].

Власний сленг мають книголюби, газетярі, спортсмени та інші. До того ж у кожній з названих груп можна виділити підгрупи. Наприклад, спортивний сленг поділяється на сленг футболістів, хокеїстів, плавців тощо.

Отож можна зробити висновок, що практично кожна група людей, яких об'єднують спільні інтереси, має свій особливий тип

мовлення, який реалізується у сленгових новоутвореннях і є притаманним лише цій групі. Це свідчить про те, що молодіжний сленг не є цілісною системою і включає в себе загальномолодіжний жаргон, що характеризує мову певного покоління, і спеціальні молодіжні жаргони.

Молодіжний сленг є неоднаковим відповідно до спілкування. Кожне з таких середовищ має свої відмінності і сленг озвучує реалії життя саме у цьому оточенні.

Наприклад, у студентському середовищі побутують такі лексичні одиниці: *друшляти* (прогулювати заняття), *гуртак* (гуртожиток), *стіпуха* (стипендія) тощо.

У сленговому мовленні школярів трапляються слова, що відображають шкільні буденні явища та проблеми: *хвіст* (заборгованість), *шпора*, *шпаргалка* (зрозуміло і без пояснення), *плавати* (погано знати матеріал), *йти на шпорах* (списувати), *врубитись* (зрозуміти), *засипатись* (не скласти іспити) [7].

Проте, якщо вищеназвані сленги вживаються лише у конкретному середовищі, то слова, що належать до інтержаргону, є загальноновживаними. До таких лексем можна зачислити: *бомж* (рос. аббревіатура “без определенного места жительства”), *малахольний* (ненормальний), *лимон* (мільйон грошових одиниць), *поїхати* (збожеволіти), *стріляти* (просити) [7].

Отже, як бачимо, сленг – явище дуже поширене і за певними ознаками його можна класифікувати.

Чільне місце в молодіжному мовленні посідають метафоричні номінації, що виявляють образні можливості внутрішньої форми вихідного уявлення: *кайф* (задоволення) – *кайфовий*, *кайфоломищик*, *кайфолом*; *башлі* (гроші) – *башляти* (платити), *башльовий* (платний), *небашльовий* (недорогий) тощо.

Однією з цікавих особливостей молодіжного сленгу є зміна значення лексем літературної мови, що додає мовленню іронічного забарвлення. Наприклад, *базар* у літературній мові – торгівля на відкритому місці, у молодіжному мовленні це слово має зовсім інше значення, а саме – мовлення; дієслова: *запльовуватись*, *грузити*, *кінчатися*, *стріляти*, *висіти*, *наїжджати*, *доганяти*, мають цілком розбіжне значення у літературній та сленговій мовах.

Проте одиниці молодіжного сленгу теж змінюють свою семантику в сленгові окремих груп.

Ще один із прийомів, що застосовуються у молодіжному мовленні – це заміна слів їх семантичними синонімами, тобто такими, що мають не зовсім доречний смисловий відтінок. Наприклад, замість словосполучення: “іди сюди” вживається: “*мандруй сюди*”, “*мігруй сюди*”, “*крокуй сюди*” тощо.

Молодіжному мовленню також властива велика кількість вставних слів, що передають емоції розповідача *блін, йо-ма-йо*. Семантика цих слів зрозуміла лише при усному мовленні і виражається тільки за допомогою інтонації.

Активно використовуються суфікси заниженої емоційної маркованості, такі як: -ха – *депресуха, класуха*, -юк – *сидюк*, -ло – *файло, хавало, хлебало*. Трапляються і здрібніло-пестливі суфікси: *телик* – телевизор, *велик* – велосипед, *хом’ячок* – комп’ютерна мишка, *тазик* – комп’ютер.

Як уже говорилося, характерним для сленгу (зокрема, комп’ютерного) є закон економії мови у гіпертрофованому вигляді: *маг* – магнітофон, магазин; *комп* – комп’ютер; *деше* – домашнє завдання; *фно* – фортепіано; *фізра* – фізкультура (останні є наслідком прямого читання скорочень: д/з, ф-но, фіз-ра).

Пласт сленгової молодіжної лексики великою мірою становлять новоутвори (неологізми), які формуються і змінюються разом зі змінами в суспільстві. За свідченням доктора філологічних наук Лесі Ставицької, “сучасний молодіжний сленг є ніби посередником між інтержаргоном та мовною практикою народу, розмовно-побутовою мовою широких верств населення, яка послуговувалась і завжди послуговуватиметься здатністю української мови до продукування стилістично знижених, іронічних, гротескних лексичних засобів, що в сучасних умовах демократизації стилів спілкування і виявляються адекватними жаргонним і сленговим номінаціям”.

Лексеми утворюються під впливом найрізноманітніших факторів, серед яких особливо виділяються: кримінальний жаргон, інтержаргон, власна інтерпретація серед молоді деяких термінів, зокрема медичних, тощо.

Багато лексем молодіжного сленгу семантично дублюють поширені в інтержаргоні одиниці без будь-яких трансформацій: *шари, моргала, баньки* (очі); *лимон* (мільйон грошових одиниць); *стріляти* (просити); *поїхати* (збожеволіти); *бичок, чинарик* (недопалок); *кабак* (ресторан); *хахаль* (кавалер, наречений); *кішка* (жінка легкої

поведінки); *миша* (кишеньковий злодій); *криса* (той, хто краде у своїх); *малахольний* (ненормальний); *чорнило* (червоний портвейн); *біоміцин* (вино “Біле міцне”); *инопель*, *нюхало* (ніс); *замокрушити* (вбити), *зося* і *дося* (відповідні марки вин “Золота осінь” та “Дари осені”) [7].

Походження деяких слів молодіжного сленгу зрозуміти досить легко. Так, наприклад, не становить труднощів пояснення таких слів як *зубр* (людина, яка присвячує забагато часу навчанню), це слово, вочевидь, пішло від дієслова *зубрити* (вчити напам’ять); подібна ситуація в словах *парохід* (той, хто відвідує пари) та *парогуль* (той, хто пропускає заняття), що складаються з двох основ *пара* та *ходити* (в першому випадку) і *гуляти* (в другому) та інші [7]. Цікавим є походження слова *кентавр* – підлабузник. Подібні слова є досить поширеними і завойовують позиції через те, що мають яскраво виражене іронічне забарвлення, а це притягує молодь, адже володіти добрим почуттям гумору – це “модно”, “класно” і “хіпово”. Власне, почуття гумору допомагає підліткові виділитися з загалу та підкреслити свою особистість.

Чому змінилися роль і статус молодіжного жаргону в системі мови й житті суспільства? Головну причину вбачаємо у відчуженні мас від національної культури в обох її іпостасях (народної та елітарної професійної). Цей процес прискорюється, по-перше, через подальшу дискредитацію всього українського в усіх сферах життя суспільства, що, в свою чергу, спричиняє подальше укорінення комплексу меншовартості з таким основним його наслідком, як відсутність гідності, а, по друге, через денаціоналізацію пострадянського суспільства, що залишається одним із стрижнів сучасної політики в державі.

Проте відчуження від культури – не специфічно український процес. Він має тотальний характер. Справа не просто в активізації жаргону (що було б нормальним і безпечним явищем в межах певної субкультури). Справа у глобальній кризі національної культури, й у зв’язку з цим – втраті основних ціннісних орієнтирів людини як потенційно (генетично) запрограмованої на духовне життя істоти. Це такі орієнтири, як краса, істина, добро. Національну культуру заступає маскультура – невибаглива, примітивна, еклектична, розважальна, зрівнювальна, споживацька, що максимально принижує духовну сутність людини.

Сленг найчастіше залежить від соціального статусу людей, що його вживають, їхньої національності, професії. Однак він завжди відрізняється більшою експресивністю і точністю, ніж загальноживана мова.

Список використаних джерел та літератури:

1. Берестовская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование // Вопросы языкознания. – М., 1996. – № 3. – С. 37.
2. Виноградова Н. В. Комп'ютерний сленг та літературна мова: проблеми конкуренції // Дослідження по слов'янським мовам. – 1993. – № 6. – С. 203–216.
3. Дзензелівський Й. Українське і слов'янське мовознавство // Зб. пр. – Львів, 1996.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990.
5. Лихачев Д. С. Арготические слова профессиональной речи // Развитие грамматики и лексики современного русского языка. – М., 1964. – 167 с.
6. Лук'янова Н.А. Експресивна лексика розмовного вживання. – Воронеж : Райдуга, 1986. – 205 с.
7. Никитина Т. Г. Так говорит молодежь: Словарь сленга. По материалам 70–90-х годов. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998.
8. Про український правопис і проблеми мови // Зб. наук. пр. – Львів : Літопис, 1997.
9. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації. Дрогобич : Відродження, 1997.
10. Радзиховский Л. А., Мазурова А. И. Сленг как инструмент отстранения // Язык и когнитивная деятельность. – М., 1989. – С. 136.
11. Шаховский В. И. Коммуникативно-прагматический аспект экспресивности. – М. : Выс. школа, 1992. – 252 с.

О. П. Григоренко,
доктор історичних наук, професор
Л. О. Григоренко,
учениця
(м. Хмельницький)

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ОСЕРЕДОК ВТС “КОНГРЕС ЛІТЕРАТОРІВ УКРАЇНИ”: 10 РОКІВ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЦАРИНІ ЗБЕРЕЖЕННЯ РІДНОЇ МОВИ

26 вересня 2015 року в рамках традиційного “Дня міста Хмельницького” на сцені Хмельницького обласного музично-драматичного академічного театру ім. М. Старицького керівництво міста та області вшанувало кращих із кращих міщан міськими преміями за 2015 р. Першим диплом та відповідну медаль лауреата міської премії ім. Б. Хмельницького отримав з рук секретаря міської ради Костянтина Чернилевського голова обласного осередку Всеукраїнської творчої спілки “Конгрес літераторів України” Володимир Захар’єв. Саме йому випала честь прийняти нагороду, яку компетентна комісія присудила літературній громаді “подільських конгресменів”.

Хмельницька міська рада відзначає премією ім. Б. Хмельницького колективи та окремих громадян “за вагомі літературні видання, популяризацію української мови та літератури”. Така премія, фактично, є визнанням заслуг лауреатів перед земляками в сфері патріотизму та поширення кращих традицій міста над Південним Бугом і українського народу в цілому. У конкретному випадку, так високо оцінені творчість і дієвість понад трьох десятків членів осередку, кожен з яких доклав зусиль, щоб про обласний осередок ВТС “КЛУ” і його здобутки широко заговорили у місті та області, щоб літературні знахідки поетів і прозаїків мали свого вдячного читача, а слово виконувало не лише пізнавальну, а й виховну функцію.

10 років тому – 27 липня 2005 р. – ці та інші загальнолюдські цінності поєднали в одному колективі різних за характером, освітою, визнанням серед подолан таких творчих особистостей: поета Володимира Касаковича, прозаїка Володимира Шевченка, прозаїка і просвітянина Ніну Качеровську, поета Йосипа Осецького, поетесу і перекладачку Раїсу Філатову, поета Миколу Швеця, поетесу Неонілу

Яніцьку. Свою долю вони доручили ініціатору Володимиру Касаковичу, обравши його головою організації. Юридичне оформлення цієї важливої для літературного життя краю події продовжувалося понад рік. Обласне управління юстиції офіційно зареєструвало осередок 23 серпня 2006 р. Втім, як свідчить літопис осередку, “подільські конгресмени” не гаяли часу в очікуванні документа, а проводили творчі зустрічі у навчальних закладах обласного центру, писали нові твори, друкували їх у засобах масової інформації.

Невдовзі до засновників приєдналися поети-хмельничани Радій Вирвич, Валентин Говорун, Володимир Ярчук, поетеси Надія Пукас, Надія Рибян, дитяча письменниця та художниця Алла Цюпак, поетеса і прозаїк Ніла Личак, прозаїк та красзнавець Олексій Тимошук, ярмолинчани – поет Володимир Сусяк, поетеса Людмила Колодій, деражнянська поетеса Ольга Ковпак. На початку 2007 р. Володимир Шевченко та Олексій Тимошук представляли подолян на з’їзді КЛУ в Києві.

У ті економічно нестабільні для країни роки, незважаючи на наявність у місті півдесятка газет, творам поетів і прозаїків ставало значно важче потрапити на їхні сторінки. Газетна площа, вважали видавці, перш за все має приносити прибуток. Тому на місце ліричної поезії чи оповідання потрапляли сумнівного гатунку рекламні матеріали: від придбання волосся за захмарними цінами до послуг гадалок і чорних магів. Дільці призвичаювали суспільство до бездуховності і зневіри в ідеали, які підіймали дух у ще складніші часи та додавали надії у краще майбутнє. Тому “подільським конгресменам” довелося створити власний дієвий рупор. Ідею виношували близько 2 років і врешті у березні 2007 р. вдалося реалізувати задумане завдяки колишньому слаутчанину – літератору, публіцисту і видавцю Валерію Басирову. Альманаху надали символічну і приємну серцю кожного справжнього подолянина назву “Медобори” – імені невисоких гір, що колись були кораловим рифом доісторичного Сарматського моря.

Відтак, як зауважив у вступній статті до ювілейного т. 10-го альманаху “Медобори” (Хмельницький, 2015) теперішній очільник осередку В. Захар’єв, Хмельницький обласний осередок ВТС “КЛУ” став повноспроможним, бо з’явилася реальна можливість на сторінках альманаху не лише представляти доробок “подільських конгресменів”, пропонувати читачам літературознавчий зріз

спільноти на даному етапі її існування і “відкривати громаді нових перспективних авторів, висловлювати погляди на ту чи іншу подію або процес. Врешті такі видання, як свідчить негативний приклад звертання до періодичних ЗМІ, є єдиним місцем для висловлення своєї позиції в суперечках з творчими опонентами” [1, с. 4].

Авторами першої 192-сторінкової книги стали 32 автори, дві третини яких були залучені редколегією з тих, хто ще не був членом осередку [2]. Такий підхід надалі виявився правильним і перспективним, адже частина з тих, хто “пройшов через редакторські решета” Володимира Касаковича і отримав змогу опублікуватися у т. 1-му “Медоборів”, згодом органічно влилися в амбітну новостворену літспільноту.

Том 2-й альманаху “Медобори” був підписаний до друку на початку грудня 2007 року, але вийшов у світ у лютому наступного. Там на 196 сторінках було презентовано творчі знахідки 29 авторів [3].

2008 року обласний осередок ВТС “КЛУ” поповнили хмельничани: прозаїк Іван Михайловський, поет Дмитро Моцпан, поетеса Санія Землянська, дунаївчанин поет і новеліст Володимир Захар’єв, поети-віньківчани Петро Староста і Микола Савчук, поетеси із Ярмолинець Катерина Бучуляк, Жанна Олійник та їхній земляк, поет-пісняр Валентин Мазур.

З нагоди 1020-річчя Хрещення Київської Русі цікаву творчу ідею запропонував активіст осередку Володимир Сусяк. Ініціатор своєю поетичною збіркою “...І прости нам провини наші” започаткував серію книг “Отче наш” [4]. Новинку схвально сприйняли колеги зі столиці та областей, де створено осередки “КЛУ”, адже хмельничани були першими, хто чітко зреагував на вимогу часу та якісно спрацював у цьому напрямку. До кінця 2008 року побачив світ черговий – другий збірник з цієї серії “Хай святиться ім’я твоє...” [5].

Однією з дієвих ініціатив “подільських конгресменів” було заснування премії імені Івана Іова. Першим її присвоїли “хрещеному батьку” осередку – Валерію Басирову. Другим її лауреатом став Володимир Касакович, коли у грудні 2008 р. він за станом здоров’я відійшов від керівництва в обласному осередку, залишившись у статусі Почесного голови, а очолювати громаду довірили Володимирі Захар’єву.

Новий очільник підтримав курс свого попередника на поповнення осередку дієвими кадрами. Першим успіхом керівника слід вважати згоду стати “подільським конгресменом” відомого на Хмельниччині поета, прозаїка та журналіста Михайла Цимбалюка. Тоді ж осередок поповнив оригінальний поет, і як виявилось пізніше, знавець есперанто, а, головне, гарний організатор, Геннадій Тукачов. У вигляді експерименту за рекомендацією В. Сусяка в спілку прийняли і початківця – поетесу, старшокласницю Ярмолинецької школи Генрієтту Беух.

Відповідно до нової концепції діяльності осередку, літературна громада ставала більш публічною. Голова виступав на радіо і телебаченні, організував дві зустрічі з читачами у обласній універсальній науковій бібліотеці ім. М. Островського. Ставши більш відкритим для оточуючих, осередок і його члени стали отримувати запрошення на творчі заходи у школах та вишах Хмельницького, а також – в бібліотеках районних центрів Хмельниччини.

2009 року у серії “Отче наш...” вийшли два збірники: “Хай буде воля твоя...” [6] та “Хліб наш насущний...” [7]. Заодно, осередок спромігся підготувати до друку аж два томи свого альманаху. Том 3-й “Медоборів” мав 220 стор. і 31 автора[8]. Том 4-й (168 стор., 23 автори), який був підписаний до друку у грудні, потрапив до Хмельницького лише на початку 2010 р. [9]. Ігнорування видавцем вимог технічного плану, які призводили до прикрих помилок, отже і нарікань читачів, змусили “конгресменів” шукати іншого, надійнішого партнера. Врешті, т. 4-й “Медоборів” став останнім, який випущено за межами Хмельниччини. Натомість, видавництво знайшлося поруч, а його керівник Алла Цюпак ще й входила до складу осередку. Тобто, редколегії можна було безпосередньо контролювати процес випуску, швидко реагувати на нагальні проблеми. При цьому автори виграли як морально, так і фінансово.

Здобутки хмельницького, за словами С. Касаковича, “літературного коша”, підняли його авторитет в очах столичного керівництва. Того ж 2009 року голову Хмельницького обласного осередку ВТС “КЛУ” В. Захар’єва ввели до складу правління ВТС “КЛУ”.

2010 р. завдяки Геннадію Тукачову вдалося отримати постійне місце для проведення щомісячних засідань в офісі міської ветеранської організації на розі вулиць Театральної (тепер Героїв “Небесної Сотні”) та Володимирської. У свою чергу “подільські

конгресмени” допомогли випустити книгу про діяльність цієї громадської організації “Полум’я душі – серцям наступних поколінь”[10].

Комісія з присвоєння премії імені Івана Іова високо оцінила творчість Йосипа Осецького і визнала його лауреатом за 2010 р.

У рамках 5-річчя діяльності осередку були започатковані творчі турне районами області. Зокрема, Володимир Захар’єв, Володимир Шевченко та Володимир Сусяк провели презентації книг осередку та зустріч з читачами у рідному селі очільника літературної громади Залісці Дунаєвського району, Михайло Цимбалюк зустрівся з шанувальниками художнього слова у Волочиську. Майже повним складом приїхав осередок у Ярмолинці.

Станом на кінець 2010 р. з-під пера “подільських конгресменів” вийшло для читачів близько трьох десятків індивідуальних книг. Досить плідним виявився і сам рік для осередку, який видав третій колективний збірник і ще три збірники тематичної серії “Отче наш...” до 1020-річчя Хрещення Київської Русі, а саме: “...не введи нас у спокусу!” [11], “...вибав нас від лукавого!” [12] і “...хай прийде царство твоє!” [13].

Того ж року до громади приєдналися поети-хмельничани Олександр Босенко, Микола Куземський, прозаїк Лілія Стасюк, московський прозаїк, уродженець обласного центру Євген Скоблов, прозаїк і публіцист з Ярмолинець Алла Гуменюк. Проте саме 2010 р. обласний осередок ВТС “КЛУ” поніс першу непоправну втрату – у грудні через хворобу помер один із найактивніших “подільських конгресменів” Володимир Сусяк. З його відходом у потойбіччя фактично згорнулася робота над серією “Отче наш...”. Останнім у списку став підготовлений ним збірник з символічною назвою “...ми прощаємо винуватцям нашим!” [14], що випущений у січні 2011 р.

Однак протягом другої половини 2010 р. не припинився збір матеріалів до випуску т. 5-го альманаху “Медобори”, хоча тепер штаб редколегії перемістився з квартири досвідченого Почесного голови В. Касаковича в офіс, де працював початкуючий у справі створення колективних альманахів В. Захар’єв. Підготовка тривала дещо довше – до квітня 2011 р., але результат був переконливим. Видана на Поділлі у видавництві Алли Цюпак книга була наповнена новим духом пошуку, змін, якісних концептуальних доповнень.

На її 216-ти сторінках свої нові твори представили усі без виключення члени обласного осередку ВСТ “КЛУ” і півтора десятка

перспективних авторів з Києва, Хмельниччини, Тернополя і навіть Донецька. Книга суттєво відрізнялася від попередніх, бо була технічно витриманою, наповненою кольоровими фото авторів і вкладками, які ілюстрували життя організації [15].

Того ж 2011 р. Володимира Шевченка відзначили премією імені Івана Юва. Заодно повістю-спомином “Цвітуть фіалки не для всіх” Володимир Станіславович поклав початок нового проекту обласного осередку ВТС “КЛУ”, а саме – серії “Бібліотечка альманаху “Медобори”. Досвідчені “подільські конгресмени” вирішили в такий спосіб перш за все сприяти випуску перших книг авторів-початківців. “Бібліотечка альманаху “Медобори” стала достойною заміною серії “Отче наш...”, адже протягом наступних 5-ти років під її грифом з’явилося 14 книг. Зауважимо, що чимала заслуга в цьому і видавця Алли Цюпак, яка підтримує авторів тим, що знаходить варіанти здешевлення собівартості книг і відмовляється від прибутку: автори сплачують видавництву лише за вартість матеріалів і роботу фахівців.

2 лютого 2012 р. обласне управління юстиції за № 12 переєструвало Хмельницький обласний осередок Всеукраїнської творчої спілки “Конгрес літераторів України” як юридичну особу.

У 2012 р. “подільські конгресмени” показали свою громадянську позицію. Вони стали на захист поетеси і журналістки Оксани Радішевської з м. Городка, яку цькувала місцева влада за критичні матеріали про зловживання у сфері розподілу земель у районі.

Про це було повідомлено у “відкритому листі” осередку, який розмістили в обласних засобах масової інформації. Більше того – осередок взяв її під свою опіку. Принципову колегу прийняли у спілку. Громадський тиск за участю “подільських конгресменів” змусив можновладців припинити переслідування поетеси та шельмування її як особистості в Інтернеті.

2012 року плідно спрацював обласний осередок і у видавничому напрямку. Тоді було випущено експериментаторський за технічною суттю т. 6-й альманаху “Медобори”. На його 192-х сторінках було вміщено твори 46 авторів [16]. Важливим нововведенням альманаху стали літературні рецензії Алли Гуменюк, Ніни Качеровської, Сергія Феодосьєва та представлення творчості поета-дисидента Степана Риндика з Дунаєвця, спомин-презентація про Михайла Гуменицького – одного із засновників Хмельницької

міської спілки “Поділля”, що у свій час стала важливою сходиною у творчому поступі майже усіх “подільських конгресменів”.

До 75-річчя утворення Хмельницької області, що подоляни відзначали у вересні того ж 2012 р., Володимиром Захар’євим, який виступив редактором-упорядником, зібрано матеріали і випущено збірник патріотичних творів поетів та прозаїків області “У серці моєму Хмельниччина рідна” [17]. Ця книга, фактично, стала першою в історії області тематичною антологією на цю тему. Ініціативу високо оцінило керівництво обласного управління культури, туризму та релігій, яке спонсорувало випуск книги, бібліотечні працівники обласного центру та районів, де проведено презентацію цієї унікальної книги, і читачі. Однак через обмеженість тиражу – книг не вистачило не тільки авторам, але й для деяких районних бібліотек, тому постало питання другого видання, яке поки що не реалізоване.

Також 2012 р. дружня на той час Московська міська організація Союзу письменників Росії відзначила творчі здобутки почесного голови осередку Володимира Касаковича, поетеси і перекладачки Раїси Філатової та поета Олександра Босенка премією імені О. Грибоєдова.

На початку 2013 р. В. Захар’єв та М. Цимбалюк представляли Хмельницький обласний осередок на з’їзді “КЛУ” в Києві.

Того року “подільські конгресмени” досить результативно спрацювали у видавничій сфері. У першій половині року побачив світ т. 7-й альманаху “Медобори”. На його 112-ти сторінках було представлено твори 31 автора [18]. Зате т. 8-й альманаху, який видано до 22-ї річниці незалежності України, мав вже 324 сторінки [19]. У 9-ти розділах уміщено доробок 88-ти дорослих та початкуючих авторів, зокрема, й дітей. Вірші та проза у цьому томі були опубліковані як українською мовою, так і мовами національних меншин, що мешкають у краю, а саме: польською, вірменською, російською, англійською, німецькою і, навіть, на їдиш. Книга надійшла до читача завдяки добродійній підтримці Євгена Скоблова та родини Акопянів.

Плідною виявилася поїздка В. Захар’єва до Дніпропетровська 25–27 жовтня 2013 р. на Міжнародний конкурс альманахів “Редкая птица”. Голова осередку представляв там т. 5-й і т. 6-й “Медоборів”. У результаті за першість у номінації “інформаційний супровід” хмельничанам дісталася статуетка “Богині Ніки” та відповідний диплом. У вересні 2013 р. голова осередку В. Захар’єв став лауреатом

премії Московської міської організації Союзу письменників Росії ім. А. Чехова.

Чергові успіхи осередку знайшли позитивний відгук в управлінні культури, туризму і релігій облдержадміністрації. Діяльність активістів осередку відзначили грамотами і дипломами. Крім того, саме представники обласного осередку ВСТ “КЛУ” Олександр Босенко, Володимир Захар’єв, Михайло Цимбалюк, Неоніла Яніцька були серед перших із письменників області, хто удостоївся честі опублікувати свої книги у новій серії “Золота ліра Поділля” за кошти обласного бюджету.

У 2013 році осередок продовжував пошуки нового поповнення своїх рядів. Зокрема, продовжували підтримувати творчий поступ оригінальної казки Любові Цісельської, і допомогли видати дві її книги, а на початку 2014 р. її прийняли до спілки. Невдовзі колектив поповнив літератор, історик Борис Кузіна. Ось як відгукується про нього керманіч “подільських конгресменів” Володимир Захар’єв: “незважаючи, що за віком Борис Станіславович такий, як мої світлої пам’яті батьки, він дуже активна і легка на підйом людина, яка наділена талантом організатора і додає позитиву та оптимізму за будь-якої життєвої ситуації. Якби ми були однолітками, то, певно, близько дружили б і множили здобутки осередку”.

Події, які сталися в державі на рубежі 2013–2014 рр. відгукнулися у серцях поетів та прозаїків Хмельницького обласного осередку ВСТ “КЛУ” емоційними творами. Революцію Гідності, анексію Криму, бойові дії у Донецькій та Луганській областях вони буквально пропустили через своє серце. Тому керівник редколегії Володимир Захар’єв, який збирав матеріали для випуску 9-го тому альманаху “Медобори”, запропонував зробити його тематичним, додавши до віршів, оповідань, афоризмів, казок, публіцистичні матеріали журналістів про вікопомні події 2013–2014 рр. Колеги погодилися і 240-сторінкова книга побачила світ на початку весни 2015 р. [20].

Презентації т. 9-го “Медоборів” пройшли у повністю заповнених читачами залах Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського, Деражнянського районного Будинку культури.

Невдовзі справжні подільські патріоти – голова Хмельницької обласної ради Іван Гончар, депутат обласної ради Олег Демчук та інші підтримали випуск за прикладом Великого Кобзаря, на основі

9-го тому “Медоборів” малоформатної “захальявної книжечки” для воїнів АТО “Дух вічний України” [21]. Серед тих, хто мав нагоду першими познайомитися зі збіркою були курсанти Хмельницької прикордонної академії ім. Б. Хмельницького, учні Лошковецької ЗОШ, що у Дунаєвецькому районі та вчителі української мови, які взяли участь у тематичному заході на базі цього закладу освіти. Знаменно, що 150 екземплярів книги було передано на передову: подoliaнам, які там відстоювали цілісність та незалежність рідної держави.

Та водночас діяльність осередку в ці дні потьмарили важка хвороба і смерть після операції Почесного голови осередку Володимира Касаковича. Коли поет вже перебував у лікарні без свідомості з Києва надійшло повідомлення, про присвоєння йому головної премії Всеукраїнської творчої спілки “Конгрес літераторів України” імені вбитого злочинцями засновника спілки Юрія Каплана. Натомість приємною подією першої половини 2015 р. стало те, що до літературної громади долучилися прекрасні подільські поетеси – Любов Сердуніч зі Старої Синяви і дунаєвецькі поетеси – Маргарита Шеверного (Каменєва), Наталія Мазур і Віра Спірякіна.

Плідна діяльність “подільських конгресменів” потрапила в поле уваги виконкому Хмельницької міської ради. З ініціативи заступника Хмельницького міського голови з гуманітарних питань Григорія Давиденка 17 липня 2015 року в читальному залі центральної міської бібліотеки для дорослих проведено урочисте засідання з нагоди 10-річчя з часу заснування осередку. Тоді були вшановані “конгресмени”, які мешкають у обласному центрі. Приємною несподіванкою став дуже доречний подарунок від влади – комбінований агрегат для сканування, друкування та ксерокопіювання документів, який став суттєвим помічником редколегії. А 17 серпня у читальному залі обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського відбулася презентація ювілейного т. 10-го альманаху “Медобори”, який “подільські конгресмени” уклали і випустили до 24-ї річниці незалежності України [22].

Наприкінці серпня 2015 року комісія з присвоєння міських премій визнала осередок “подільських конгресменів” достойним Хмельницької міської премії імені Богдана Хмельницького, яку, як вже згадано на початку статті, і вручено під час святкування Днів

міста Хмельницького. Матеріальна складова премії стала надійним завдатком на черговий одинадцятий том “Медоборів”.

До речі, в рамках святкування Днів Хмельницького, в місті проходив і літературно-мистецький фестиваль “Слово єдне”, співзасновником якого виступив обласний осередок ВТС “КЛУ”. “Подільські конгресмени” брали активну участь у творчих зустрічах з читачами дорослих та шкільних бібліотек у мікрорайонах міста, Хмельницькому національному університеті, Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії. Оригінально провели і презентацію осередку в стінах театру “Кут”. Глядачі потрапили на святая-святих осередку – творче засідання. Вони поринули в атмосферу поезії, художньої прози, філософських роздумів, пісень, гумору, до появи яких мали причетність ті, поруч з ким їм того вечора випало сидіти в одному залі. Більше того – стали свідками прийому в осередок новий творчих особистостей: поета Валерія Грошка, поетес Людмили Рудьковської-Василишиної, Галини Корицької, Марії Дем’янюк.

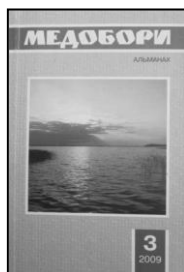
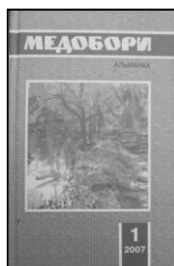
Таким чином, своєю яскравою творчістю “подільські конгресмени” урізноманітнюють літературне життя Хмельниччини, а також завдяки стабільному випуску альманаху “Медобори”, в якому із задоволенням надають місце представникам Хмельницької міської літературної спілки “Поділля”, Хмельницької обласної організації Національної спілки письменників України, районних літературних об’єднань та авторам, які не входять у жоден колектив, створюють умови для зближення різних осередків задля спільного – продовжувати та примножувати кращі літературні традиції української держави, дарувати шанувальникам поезії та прози приємність смакувати художнім словом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Медобори. Альманах. – Хмельницький, 2015. – № 10. – С. 4.
2. Медобори. Альманах. – Сімферополь, 2007. – № 1. – 192 с.
3. Медобори. Альманах. – Сімферополь, 2007. – № 2. – 196 с.
4. Сусяк В. ...І прости нам провини наші... Вірші. – Сімферополь, 2007. – 196 с.
5. “Хай святиться ім’я твоє...”. До 1020-річчя хрещення Київської Руси. Вірші. Оповідання. – Сімферополь, 2008. – 168 с.
6. “Хай буде воля твоя...”. До 1020-річчя хрещення Київської Руси. Вірші. Оповідання. – Сімферополь, 2009. – 144 с.

7. “Хліб наш насущний...”. До 1020-річчя хрещення Київської Руси. Вірші. Оповідання. – Сімферополь, 2008. – 92 с.
8. Медобори. Альманах. – Сімферополь, 2009. – № 3. – 220 с.
9. Медобори. Альманах. – Сімферополь, 2010. – № 4. – 168 с.
10. Полум’я душі – серцям наступних поколінь. – Хмельницький, 2012. – 212 с.
11. “...не введи нас у спокусу!”. До 1020-річчя хрещення Київської Руси. Вірші. Оповідання. – Сімферополь, 2010. – 160 с.
12. “...вибав нас від лукавого!”. До 1020-річчя хрещення Київської Руси. Вірші. Оповідання. – Сімферополь, 2010. – 68 с.
13. “...хай прийде царство твоє!”. До 1020-річчя хрещення Київської Руси. Вірші. Оповідання. – Сімферополь, 2010. – 44 с.
14. “...ми прощаємо винуватцям нашим!”. До 1020-річчя хрещення Київської Руси. Вірші. Оповідання. – Сімферополь, 2011. – 92 с.
15. Медобори. Альманах. – Хмельницький, 2011. – № 5. – 216 с.
16. Медобори. Альманах. – Хмельницький, 2012. – №6. – 192 с.
17. У серці моєму Хмельниччина рідна. Збірник патріотичних творів, приурочений 75-річчю заснування Хмельницької області. – Хмельницький, 2012. – 378 с.
18. Медобори. Альманах. – Хмельницький, 2013. – № 7. – 112 с.
19. Медобори. Альманах. – Хмельницький, 2013. – № 8. – 324 с.
20. Медобори. Альманах. – Хмельницький, 2015. – № 9. – 240 с.
21. Дух вічний України. Збірник поезії, художньої прози, казок, публіцистики // Бібліотечка альманаху “Медобори”. – Хмельницький, 2015. – № 13–14. – 288 с.
22. Медобори. Альманах. – Хмельницький, 2015. – № 10. – 368 с.

О. П. Григоренко,
доктор історичних наук, професор
В. А. Захар'єв,
здобувач кафедри історії України КПНУ ім. І. Огієнка
(м. Хмельницький)

ПОЛЯКИ, ЯКІ ЗАКЛАДАЛИ ПІДВАЛИНИ ЗБЛИЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ ТА ПОЛЯКІВ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Ні для кого не секрет, що стосунки між українцями та поляками стали непривітними після того, як в силу певних історичних реалій польські феодали загарбали Україну. На жаль, і вели вони себе на цій території, як завойовники. Врешті, ще й запровадили пізньосередньовічне рабство для селян – кріпацтво. Додавав негативу і релігійний тиск.

Аби відстояти свою ідентичність та гідність, українці вдавалися до бунтів, повстань чи, навіть, війни, як то було в середині XVII століття. Однак це мало тимчасовий ефект. Не покращились стосунки і після 27-річного володарювання на Поділлі турків, яке, в принципі, мало сприяти цементуванню поляків та українців проти спільного ворога. Судячи з архівних документів, саме тоді пробилися перші паростки зближення. Однак, отримавши назад села та містечка України, польські поміщики, вирішили навестати втрачене і посилили гніт простого люду, що, врешті, призвело до Коліївщини. Повстання, як велося, жорстоко придушили військами, але, якщо раніше ніхто з того не робив ніяких висновків, то на цей раз у середовищі польської еліти і навіть у Сеймі, вже почулися гучні голоси про потребу змінювати ставлення до злидарів: як польських, так і українських.

У середині XVIII ст. під впливом європейських просвітителів та прогресивного духовенства в Польщі стали поширюватися ідеї людинолюбства. Спочатку священники В. Свінярський, Ф. Баліцький, а згодом і землевласники А. Замойський, П. Бжестовський, І. Хрептович, Яблонські запровадили у своїх маєтках елементи нової філософії, розпочавши просвіту селян та ввівши послаблення у господарчі стосунки між поміщиками і кріпаками [1, с. 1-32].

На початку 90-х рр. XVIII ст. – у складний для польської держави час, реформаторський дух дістався і до Поділля. 1788 р.

володар сіл Ярошів, Лядава і Слобідка Яришівська на лівому березі серединної течії Дністра Валеріан Дзедушицький (1754–1832), дбаючи про добробут своїх селян, відкрив 3-класну парафіяльну школу. Протягом 2 років найняті поміщиком вчителі навчали читати та рахувати 100 учнів. До дня народження короля, окрилений результатом навчання, реформатор зареєстрував у летичівських гродських книгах акт про надання волі 10 найуспішнішим в освоєнні грамоти кріпакам разом з малолітніми дітьми: “у нагороду за їхню сумлінність в науках парафіяльної школи”. А з часом, за інформацією вінницької дослідниці В. Колесник, нібито, замінив у своїх володіннях панщину чиншем [2, с. 166].

На жаль, через активну участь у відстоюванні незалежності рідної для нього держави в період, що передував другому поділу Польщі, Валеріану Дзедушицькому довелося покинути Поділля і, незважаючи, що його володіння перейшли родичам, реформи там згорнули.

Натомість сповна досягнув свого інший подільський землевласник-реформатор граф Ігнацій Сцібор Мархоцький.

Поки що досі немає спільної думки науковців щодо першого періоду його біографії. На нашу думку, І. Мархоцький народився 1749 р. [3, с. 93-95]. Батьки майбутнього реформатора – Міхал Мархоцький та Катажина з роду Міхаловських – невдовзі померли. Опікуватися Ігнацієм, його трьома сестрами і зведеним братом від першого батькового шлюбу, взявся дядько Войцех Мархоцький.

На жаль, дядько та його дружина – вдова Юзефа Баворовського Ельжбета Ленкевич-Іпохорська – недолюблювали Ігнація, який з дитинства відстоював власну позицію, а врешті не захотів піти шляхом зведеного старшого брата Адама, який став ксьондзом. Тому дядько вирішив перевиховати його муштрою і 1770 р. віддав вербувальникам до пруської армії. Але роки важкої служби не зламали його. Молодий поляк при звичаївся до нових умов і навіть успішно підіймався шаблями службової драбини. Заодно, у Берліні він долучився до європейського вільнодумства – захопився ідеями Вольтера і Руссо, досконало вивчив античні та римські закони. Проте у 1774 р. був змушений перервати військову кар’єру: дядько захворів і відкликав племінника з-за кордону. Та, швидше всього, це було потрібно йому, щоб дотриматися юридичної формальності переоформлення спадкової землі померлого

брата Міхала. Однак замість того, щоб передати її, як належить Ігнацію, той вирішив земельне питання не на користь останнього. Залишатися у дядьковому маєтку ображеному племіннику далі не було сенсу.

Перебіг подальших подій, що сталися в житті Ігнація Мархоцького між 1774–1788 рр., дослідники теж описують по-різному. У тому переліку: служба у польському війську, перебування у Кам'янець-Подільському гарнізоні, добровільна чи примусова відставка зі служби; викладання музичного мистецтва дітям варшавських товстосумів та одруження з Євою Руффо, дядькове несприйняття їхнього шлюбу.

У березні 1788 р. Войцех Мархоцький помер. Проте його маєтності перейшли до єдиного спадкоємця не відразу. Суперечностями між дядьком та племінником вирішили скористатися на свою користь родичі по лінії дядькової дружини. Врешті екс-майор добився справедливості у суді. Та незважаючи на ці проблеми, І. Мархоцький мав чималий авторитет у головному місті воєводства – Кам'янці-Подільському. Тому в лютому 1790 року його обрали військово-цивільним комісаром Кам'янецької землі [4]. Але наприкінці того ж року майбутній реформатор поселився в центральній на той час резиденції “Миньковецького ключа” – с. Побійна. Переїзд дозволив йому спрямувати свої зусилля на впровадження актуальних змін в межах свого вагомого за подільськими рамками землеволодіння. Він знав, що робив, бо був глибоко обізнаний із законодавством Речі Посполитої та вдало користувався політичною ситуацією у державі.

Перша з них сталася через рік. Більшість з тих, хто писав на цю тему, але не працював з архівними документами, стверджують, що то відбулося на початку 1791 р., бо ним датовано сам документ. Але відомий мархоцькознавець XIX ст. Антоній Юзеф Ролле, який перед написанням свого нарису про реформатора “Граф Редукс” (1883) ознайомився з архівом Мархоцького, що зберігався у Богдана Жебровського, уточнив, що своєрідний прообраз конституції “Миньковецької держави” “Право міста Миньковець”, складено І. Мархоцьким 29 грудня 1791 р. в містечку Миньківці, а виголошений людям в сімейній побіянській каплиці 1 січня 1792 р. [5, с. 22-23]. Саме тому ці дві дати шанували у Миньківцях протягом всього життя графа.

У першому із 12-ти розділів І. Мархоцький наголосив на користі розширення та забудови поселень, і що цьому може сприяти лише надання свободи. Тому, наголосив він, що вирішив подарувати мешканцям волю, і, заодно, відмінити податки, залишивши натомість лише орендну плату на землю. При цьому зобов'язався не збільшувати її в майбутньому.

Головний стрижень документу реформатор закрив у другому розділі, зрівнявши іновірів (євреїв, православних, лютеран) у правах з католиками. Це було без перебільшення революційне для тогочасного Поділля рішення, особливо для українців, кількість яких в його “Миньковецькому ключі” складала близько 80 відсотків від усього населення. Крім того І. Мархоцький надав свободу торгівлі, звільнив миньківчан від обов'язку утримувати на постій солдатів, бо вирішив збудувати спільну казарму для військових.

У третьому розділі реформатор обумовлював необхідність справедливості до міщан. У четвертому – окреслив обов'язки обраних до магістрату: зокрема, що вони мають бути письменними; але спочатку це вимагалось лише від голови магістрату і писаря. Задля справедливості передбачалося, щоб рішення про зарахування до урядовців було колегіальним. Їх повинна затвердити “політично-економічна адміністрація”.

П'ятий розділ уточнював привілеї магістрату і правила діяльності міської влади.

Шостим розділом регламентувалося: перепис євреїв в місцях їх поселення, надання їм права проживати поруч з християнами в будинках, що належать землевласнику, свободи оптової і роздрібної торгівлі, свободи торгівлі спиртними виробами за умови відмови від ремесел, окрім забою худоби і пекарства для одновірів, затвердження рабинату і релігійних братств лише після погодження з поміщиком.

Наступні шість розділів стосувалися ремісників та їхніх цехів.

Відтак, міщани спільно із землеволодарем стали розвивати місцеву економіку. В місті запрацювали фабрика байкової тканини, дві суконні фабрики, майстерня, де виготовляли та ремонтували карети, фабрика анісової олії, з'явилися виробництва цегли, черепиці, поташу та селітри.

У центрі містечка з ініціативи І. Мархоцького збудували нову ринкову площу з баштою, в якій знаходилися найточніші на Поділлі

ваги та різні еталони. У визначені дні на площу з'їжджалися торгівці з різних міст Поділля та Волині на велелюдні базари та ярмарки.

З підказки володаря міста місцеві ремісники освоїли процес виготовлення паперу, який користувався попитом навіть у Києві. Наявність свого паперу дозволила І. Мархоцькому відкрити миньковецьку друкарню. Крім потрібної для нормальної життєдіяльності адміністрації міста документації, саме у ній друкували “Букварі” для місцевих шкіл, художні книги подільських авторів, а 1805 року випустили перший переклад “Гамлета” польською мовою [6, с. 97-98]. Ще дві друкарні започаткували у містечку євреї.

Як військово-цивільний комісар Подільського воєводства, до другого поділу Польщі І. Мархоцький встиг запропонувати чітку систему перепису населення, організувати первинну інструментальну лоцію Дністра. Як патріот своєї держави – спочатку виступав проти Торговицької конфедерації. Потім, як палкий прибічник короля, перейшов на бік конфедератів, за що його обрали консулом від Подільського воєводства на контракти в Дубно. Але прибувши на місце і поспілкувавшись з конфедератами, І. Мархоцький остаточно переконався, що вони дбають не про державні, а, перш за все, про власні інтереси. З притаманною йому відкритістю він розкритикував таку позицію. Противники, у свою чергу, подали на нього заяву до суду. Служителі феміди суворо попередили невдоволеного подільського консула за “якобінство”.

Остерігаючись жорсткіших наслідків, остаточно розчарований І. Мархоцький повернувся додому. Там він написав для короля так званий “Проект “достойної загибелі Польщі”, адже зрозумів, що через зраду національних інтересів можновладцями настали останні дні великої Речі Посполитої. Відповіді зі столиці не діждався. А тому мав моральне право вважати, що зробив все, що було в його силах, і остаточно змирився з невпинним ходом історичних подій, бажаючи єдиного – зберегти паростки розпочатих реформ. Після другого її поділу 1793 р. І. Мархоцький присягнув на вірність Катерині II. А невдовзі, за загальноприйнятою польською версією, встановив на в'їздах у свої володіння стовпи з написами “Кордон Миньковецької держави від держави Російської” та “Кордон Миньковецької держави від держави Австрійської”. Втім, інші джерела повідомляють, що то було зроблено аж у 1812 році, коли армія Наполеона перейшла західний кордон Російської імперії.

Та це не так і важливо. Значиміше, що в іншій державі, устрій якої відкидав демократію, як таку, а при владі там була Катерина II і згодом її не менш деспотичний син Павло I, він вже 1795 року запровадив чергову порцію реформ. Цього разу – в аграрній сфері і саме для українців, бо ходоцька шляхта значно пізніше проторила собі дорогу на Миньковеччину. Він відмінив “десятину” та інші “даровизни”, які, крім панщини, також лежали важким тягарем на плечах селян. Наступних 8 років І. Мархоцький, який на той час повернув собі графський титул, неухильно дотримувався даної селянам свободи.

Українці були дуже вдячні добродійнику, адже такого привілею не мав жодний з їхніх одноплемінників за межами “Миньковецького ключа”. Вони очевидячки побачили, що польський пан, як і обіцяв у “Праві міста Миньківці”, вважав їх за людей. А остаточно у цьому пересвідчилися 2 січня 1804 року, коли граф скликав на головну площу Миньковець представників усіх 16 сільських громад “ключа” і уклав з ними партнерський документ “Закони землеробів” [7, с. 256].

Рефреном вступу “Законів” стало слово “воля”. Серед іншого у преамбулі наголошено, що “найдорогоціннішим даром, яким Найвищий Творець Природи наділив людський рід, є воля”, що “воля – це невід’ємне, незалежне від будь-якої земної влади право Людини”, а “намагання відібрати Волю – це найпаскудніший вчинок проти самої Природи, на що тільки тиранія здатна”.

Підписанти наголосили, що “воля має опиратися на розум і справедливість”, при цьому окрім власної волі та безпеки селяни отримують значні преференції, зокрема, “право опору утискам”. Заодно вони зауважили, що “справжня свобода на ледарстві, житті гидкому, бездіяльному, на сваволі та розпусті ані ґрунтуватися, ані використана не має бути на свою або чийсь шкоду”. Тому, щоб стати кращими і зробити своє життя більш цивілізованим “необхідно спершу формувати звичаї, із темної простоти вийти...”, а щоб “усі дії ґрунтувались на правилах зрозумілих і незаперечних”, тобто, надійній правовій основі. Під документ підведена солідна юридична основ з 15 давніх Статутів, Конституцій, Прав, Привілеїв Народних та вказані роки їх затвердження. Першою статтею документу обумовлено і те, що після укладання угоди сільські спільноти “будуть називатися Зібранням, Народом, Громадами, Землеробами, а кожен особисто – Землеробом, Селянином, Господарем, Чиншовиком”.

У статті II селяни підтверджували дотримання в подальшому обов'язків свого суспільного стану та виконання покликання Землероба, бо вважають, що “нехтувати своїм станом і покликанням, цуратися праці, покидати Землю, яку Пращури та Батьки наші в поті чола свого обробляли, та у якій кістки їхні донині спочивають, річ неприйнятна”, а “життя непорядне і пусте... огиду викликає”.

Однак попереднє не було догмою. Статтею III передбачено, що якщо селяни відчують “більше здібностей до ремесел, рукоділля, гендлю чи комерції, аніж до землеробства”, то мають право змінити свій стан на стан Міщанина. Для цього слід “засвідчити це Дідичу і Господареві Землі, який побачить такі здібності і з охотою дозволить таку заміну, аби у дідичому місті Миньківцях осів і там ремеслом, згідно із Статутами Цехів, що до того ж міста належать, займався, або промислом і комерцією”. А стаття IV дозволяє покинути стан і тим, хто виявить “схильність і геніальність до майстерності, наук, високого вільного мистецтва”. Оскільки заняття такими речами у тогочасній свідомості було пов'язано з містами, то поміщик, фактично, зобов'язувався відпустити заявника, дозволити йому “залишити Землю, осісти там, де подобається, жити, прийняти бажаний Стан і надалі займатись обраним ремеслом”. Щоправда, після того, “коли те підтвердиться не тільки бажанням мандрувати, але й справжніми здібностями розуму” і “забезпечивши податки, рекрутський набір, виконавши усі інші громадські повинності стосовно Землі, аби та теж без господаря не залишилась, будучи нічого нікому не винним in Dominio (у землеволодінні) щодо чиншів, відкупного і т. ін.”. Тобто, будь-яка сільська громада, як сегмент конкретної угоди, була в змозі дати можливість реалізуватися талановитій дитині зі свого села.

Та найбільш кардинальною в документі є стаття V. Вона розпочинається радикальною для того часу фразою “ні теперішній Дідич, ані Його Спадкоємці або правонаступники, не будуть у змозі продати одноосібно жодного Землероба, цілком усю Сім'ю, або всю Громаду”. І далі уточнено: “ужитки, плоди землі, сама земля та пов'язані з нею податі, чинші і пожертви можуть бути продані, але не люди”, оскільки продаж та обмін людини людиною “суперечать Законам Природи”.

У наступній статті обумовлено допомогу Дідича чи його наступників сиротам, які залишилися без батьків. Вони автоматично потрапляли під опіку. Дівчата “Миньковецької держави” без

обов'язкового раніше дозволу Дідичів могли “вільно брати шлюб будь-де і з будь-ким, хто їм подобається, в чужих навіть Володіннях”. Заодно наголошувалося — “щодо шлюбів, то жоден примус неприпустимий як до чоловіків, так і до дівчат”.

Стаття VII повідомляє, що “усе майно, рухоме й нерухоме, в грошах, худобі, стадах, конях, пасіках, успадковане від Батьків або близьких родичів, або ж набуте працею, дбанням і своїми зусиллями, має бути недоторканою власністю Землероба”. Тому І. Мархоцький “на вічні часи” подарував “сьогоднішнім Землеробам, їх дітям, наступним нащадкам” право на усі будівлі та дерева, що є на їх обійстю та в межах огорож, і відмовився “від власності, яку вони в змозі утримувати як свою і порядкувати з власної волі, маючи можливість ту власність передавати, дарувати, відмовитись від неї, продати, заповісти як спадщину і робити все, що вважатимуть за потрібне і що право власності дозволяє”. До того ж “спадок по смерті дітям, або найближчим родичам, за відсутності таких, переходить спадкоємцям відповідно до встановленого домінального припису про спадщину”. Тобто, селяни матимуть на те нотаріально посвідчений документ.

У статтях VIII–XXIX окреслено земельні та майнові взаємовідносини.

Апогеем документа, безперечно, є стаття IX, за якою селян позбавлено залежності від поміщика, тобто: відмінено панщину.

Згідно XXIX статті селяни отримали право вирішувати у суді конфлікти, суперечки та справи, які потребують розгляду в суді. В уточненні вказано в який спосіб вирішуватимуться суперечки “між Рільником та Рільником, Рільником та іншим, будь-якої кондиції і категорії мешканцем Миньковецького Землеволодіння, чи іншими звідки-небудь позивачами”. Оскільки мешканцем Миньковецького землеволодіння був і сам граф Мархоцький, то цією статтею потенційно надавалося право позиватися і безпосередньо до нього! Очевидно, він був першим з поміщиків України, хто без боязні пішов на таке.

Щоб правопорушень чи злочинів та інших проблем не було, ст. XXIV регламентовано, яких заходів мають вживати громади і окремі селяни задля власного добра, безпеки і спокою та наголошено, що “до Зверхників, що за тим усім пильнують, маємо ставитись сумирно, а приписи подібні виконувати щиро”. А у ст. XXVIII окремо

зауважено про повагу до “панів наших, які мають титул Дідичів і Поміщиків, їхніх Вдів і Дітей”.

І останнім пунктом угоди стала стаття про головне землеробське свято, яке громади, Дідич і всі інші мешканці “Миньковецької держави” відзначатимуть щороку 15 серпня. “Того дня ми, дружини наші, діти однієї й другої статі, з усім Рільничим реманентом, плугами, тяглом та іншими речами, які підкреслюють радість, з усією бучністю жваво збираємось і всю ту Церемонію, згідно з установленим порядком, проводимо”, – уточнено у документі.

Заключна частина “Законів землеробів” резюмує: “Ця Угода із 30 Статей та обумовлені ними добровільно прийняті обов’язки, що на вічні часи приймаються, ніколи самовільно відмінені бути не можуть” [8, с. 13-30].

Таким чином, І. Мархоцький запропонував українським кріпакам нові умови взаємостосунків, які кардинально відрізнялися від системи, що існувала на той час на Поділлі та Російській імперії в цілому: пошановував гідність простолюдинів, надавав юридичні права, право власності і право зміни стану за умови таланту чи здібностей, звільняв від панщини і за посильну плату гарантував довготермінову оренду землі. Заодно землеволодар запровадив грошові розрахунки в межах “Миньковецької держави”, зокрема, з селянами, яких наймав на роботу, а також, якщо інша сторона бажала, замінити передбачену цією угодою натуральну оплату на грошову.

Прогресивні сучасники зарахували І. Мархоцького до так званих “нових агрономів”. Граф пропонував селянам прогресивні підходи до ведення землеробства, запроваджував сортове садівництво, вирощування тутових шовкопрядів і тютюну, створив суспільну комору для зберігання насіння на випадок неврожаю чи поганих погодних умов. Водночас він став і надійним економічним партнером своїх колишніх кріпаків. Восени викупляв у них вирощене зерно за вигіднішою, ніж пропонували конкуренти, ціною. З його ініціативи придбане сплавляли невеликими баржами по Ушиці та Дністру до Одеського порту спеціально навчені чоловіки з сільських родин, отримуючи за те зарплату від організатора.

У кожному селі “Миньковецької держави” діяв місцевий колегіальний адміністративний суд, до складу якого обирали терміном на рік найдостойніших односельчан. І. Мархоцький був противником важких тілесних покарань, тому усі рішення судів

перевіряв та візував особисто, бо був переконаний, що більше користі, ніж тілесне покарання, дає перевиховання тих, хто оступився. Найсуворішим вироком у “Миньковецькій державі” було переселення у причорноморські володіння Мархоцьких, так званий “Руффіполіс” під Одесою, де Мархоцькі володіли біля 20 тисяч десятин степу між Чорним морем та дністровським лиманом. Крім того, для олюднення тамтешніх поселень граф заохочував добровольців до зміни місця проживання відчутними пільгами [9, с. 29-48].

У “Миньковецькій державі” були міліція, пожежна служба, навіть похоронна команда, яка дотримувалася розробленого І. Мархоцьким ритуалу поховання шанованих громадян – з селян-українців, прислуги, службовців і дрібної польської шляхти.

Граф власним коштом звів будинки для сиріт, батьки яких померли від чуми; відкрив аптеку для потреб усіх без виключення мешканців “Миньковецької держави”, лікарню, найняв на роботу лікарів, аптекаря, акушерку, цирульника, підтримував сільські приходські школи та обдарованих людей, особливо музикантів, планував створити у містечку музичну академію.

Єднанню громадян “Миньковецької держави”: українців, поляків, євреїв, росіян-старовірів служили три основних свята, а саме: зимове, коли урочисто відзначали день затвердження “Права міста Миньковець” та – з 1805 року – річницю відміни панщини, весняне у травні – так зване Гайове свято, і літнє – 15 серпня – обжинки, яке ще називали Святом Церери. У зрежисованому графом театралізованому дійстві брали участь тисячі місцевих селян, міщан, шляхтичів, і сотні гостей, серед яких сусіди-землевласники, офіцери військових підрозділів, що дислокувалися в околицях чи самому містечку Миньківці, повітові чиновники, представники тодішньої губернської влади Поділля та місцеві священнослужителі [10, с. 29-59]. Щоправда, з 1813 р. до 1818 р. тривав період, коли недоброзичливці у сутанах трактували його як язичницьке свято. Та, насправді, першопричина полягала у бажанні графа домогтися справедливості щодо неправомірних дій миньковецького ксьондза, який без його батьківської згоди таємно уклав шлюб між його сином Каролем та вихованкою Боною Тшцецькою, і відстоювання католицькими служителями “честі мундиру” та бажанні російських церковників нав’язати І. Мархоцькому свої правила.

Далеко не молодий роками організатор терпів нападки, які хотіли змусити його відмовитися від традиції, двічі був

заарештований цивільною владою і утримувався у спеціальному арештантському будинку для дворян повітового міста Ушиця та під підпискою про невиїзд у губернському Кам'янці-Подільському. Коли ж у 1818 р. суд постановив знову відправити І. Мархоцького до в'язниці, на його щастя, Поділля інспектував російський цар Олександр I [11, с. 77]. І. Мархоцькому вдалося поспілкуватися з імператором і розповісти про своє бачення ролі поміщика-реформатора та складнощі життя. В результаті, виконання вироку було анульовано, а проведення миньковецьких обжинків дозволено за умови, щоб граф не перебирав на себе функції священнослужителів. Відтоді І. Мархоцький знову в середині серпня безперешкодно тішив земляків та гостей черговою приємною зустріччю у Миньківцях, бо мав до того непересічний талант.

Спільно з ним раділи життю українські селяни, котрі, судячи з описів очевидців, були основними учасниками свята обжинків. Їхній побут налагодився, їхні садиби розросталися, клуні були наповнені зерном, в хлівах було вдосталь різної худоби. Вони мали гроші, могли покинути селянство і працювати на промислових підприємствах. Ніхто не звертався до них, як у сусідніх маєтках, глумливими словами та образливими прізвиськами. Ніхто не користувався принизливим середньовічним правом “першої ночі”, не виминав городи і земельні наділи полюваннями та ловами...Здавалося, що так буде завжди. Але 1827 року ініціатор розквіту Миньковеччини залишив цей світ.

Свій унікальний спадок та знання І. Мархоцький передав сину Каролі, про молодецькі недоречності якого він встиг вже забути. Той, фактично, з 1821 року змушений був осібно керувати “Миньковецькою державою” та “Руффіполісом”, бо графа таки посадили на півтора року в кам'янецьку в'язницю (за сфабрикованою юристами на прохання сусідів Стадницьких фінансовою справою). До речі, представники української громади підписали листа до царя і Сенату про звільнення його звідти, а після повернення з неї він, як істинний філософ, відійшов від економіки та політики, живучи у селянському будиночку на околиці с. Притулівка та готуючись до остаточного “єднання з природою”.

Однак, новий господар “Миньковецької держави”, як представник нової генерації брав активну участь в усіх тогочасних політичних та суспільних течіях. Наприклад, був членом масонської організації “Озіріс”, співчував подільським декабристам, підтримував

опального в Російській імперії А. Міцкевича у його поїздки на південь України та, навіть, незаконному перетині кордону з Румунією, став одним з керівників польського повстання 1830–31 рр. на Поділлі. Потрапив він і у список тих, хто спілкувався з керівником організації “Молода Польша” Ш. Конарським, якого згодом за поширення ідеї відродження Речі Посполитої засуджено царатом на смерть.

Репресований владою К. Мархоцький був інтернований до Білостоку, висланий до Курська і врешті отримав понад 10 років заслання до Тобольська, а багатий “Миньковецький ключ” успішно конфіскували в російську казну [12, с. 305-320].

Відтак, створена генієм і наполегливістю І. Мархоцького “Миньковецька держава”, де понад три десятиліття користувалися свободою і перевагами реформ майже 4,5 тисячі громадян, зникла з карт Поділля та Російської імперії.

Справу І. Мархоцького ще за його життя міг продовжити граф Антоній Грохольський з Терешок Старокостянтинівського повіту Волинської губернії, який 1805 року теж вирішив змінити долю своїх кріпаків. Однак, коли 3-річний підготовчий етап добігав до завершення, цей реформатор раптово помер [14, с. 55-56].

Такі, як перераховані вище польські поміщики, на відміну від своїх одновірців і однокровців, конкретними вчинками і життєвою позицією зближували український і польський народи. І лише сьогодні, коли Україна здобула незалежність та заявила про своє бажання стати членом Європейської спільноти, розпочате В. Дзедушіцьким, І. Мархоцьким та А. Грохольським по-справжньому здійснилося. Саме Польщі судилося стати найнадійнішим партнером України. І ми віримо полякам. Бо – треба жити не минулими образами, а перспективами спільного щасливого майбутнього.

Список використаних джерел та літератури:

1. Dubieckie Maryan. Przymierze dziedzica z poddanymi rolnikami//Archiwum do dziejow literatury i oswiaty w Polsce. – Krakow, 1914. – S. 1-32.
2. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини. Біографічний словник. – Вінниця, 2007. – С. 166.
3. Захар’єв В. Коли ж насправді народився Ігнацій Сцибор-Мархоцький? // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2009. – Т. 1. – С. 93-95.
4. Державний архів Одеської області. – Фонд 140. – Оп. 2. – Од. зб. 27.

5. Антоній Юзеф Ролле. Граф Редукс / Перекл. з польської мови В. Ганущака. – Дрогобич, 2008. – С. 22-23.
6. Гарбузюк М. Перші постанови “Гамлета” В. Шекспіра на території України (кінець XVIII – початок XIX ст.) // Наукові записки Центру Мархочкознавства. – Івано-Франківськ, 2010. – Т. 2. – С. 97-98.
7. Aftanazy R. Dzieje rezydencje na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Т. IX. – Warszawa, 1996. – S. 256.
8. Закони землеробів / Перекл. з польської мови П. Даниляка // Наукові записки Центру Мархочкознавства. – Івано-Франківськ, 2010. – Т. 2. – С. 13-30.
9. Аргатюк С. С. Кароль Сцібор Мархочький // Наукові записки Центру Мархочкознавства. – Хмельницький, 2013. – Т. 4. – С. 29-48.
10. Копержинський К. Обжинки. – Одеса, 1926. – С. 29-59.
11. Білий О. П., Білий П. А. Миньковеччина: історичний нарис. – Кам’янець-Подільський, 2004. – С. 77.
12. Dubiecki M. Z wrazen odeskich//Na kresach i za kresami. – К., 1914. – S. 305-320.
13. Tereszki//Urbański A. Podzwonne na zgliczczach Litwy i Rusi. – Warszawa, 1928. – S. 55-56.

УДК. 37.034:378

О. А. Дацюк,
кандидат богослов'я
(м. Хмельницький)

НАЦІОНАЛЬНИЙ ДУХ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ПОВІСТІ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО “ХМАРИ”

У своїй творчості Іван Нечуй-Левицький охоплює типи найрізноманітніших суспільних класів тогочасної України, являючи нам справжню енциклопедію народного побуту в рельєфних описах людських характерів. Так, особливе місце у творі “Хмари” займає опис життя української інтелігенції та проблема батьків і дітей середини XIX ст., що нагадує “Батьки і діти” І. Тургенєва, твори якого любив Нечуй-Левицький, відзначаючи у них теплоту почуття, поезію та майстерність психологічного аналізу.

У повісті “Хмари”, як і в інших творах письменника, переконливо засвідчено, що український національний дух здолати неможливо. Згадаймо, що нести співвітчизникам рідне слово письменникові довелося за часів тяжких репресій стосовно нашої культури: це Валуєвський циркуляр і Емський указ, згідно з якими українська мова не мала права на існування. Тому й доводилося Іванові Семеновичу тривалий час вести подвійне життя: вдень він сумлінний викладач російської словесності, а після основної служби, пишучи неповторні повісті, оповідання, стаючи українським письменником.

Описуючи у повісті “Хмари” стан тогочасної духовної освіти, з тугою у серці він писав, що духовна академія “...стояла дуже низько... Замість латинського языка уряд ввів великоруський. Про український язык ніхто не дбав, хоча не так давно студенти писали вірші чистим українським языком. З тієї академії повиходили протоіереї і архіереї, що плодили в Україні московський язык, заводили московську централізацію в давній демократичній українській церкві. Давня академія Могили служила вже не українському народові, а великоруському урядові... Всі студенти говорили московським языком, і рідко траплялося почути співучу, м'яку розмову українську...” [4, с. 3-6].

Навчаючись у Київській Духовній Академії, Іван Семенович на власному життєвому досвіді відчув русифікаторську політику тодішньої імперії та Святійшого Синоду. Так, в Одеську семінарію та Київську Духовну Академію більш охоче брали на навчання юнаків з Тульської, Костромської, Архангельської та інших далеких російських губерній, водночас українців, часто попри їх бажання, направляли вчитися до Москви і Санкт-Петербургу. У самих же гуртожитках студентів, неоднаковою мовою і звичаями, навмисне мішали між собою так, що гірше не можна було і уявити, розділяючи по різних кімнатах навіть земляків. “І всі вони мусили жити в купі, годитися, щоб не зачепити один одного...” [4, с. 3].

Отже, сьогодні, коли минуло більше 150 років після описаної у повісті доби, годі дивуватися тому фактові, що проросійська політика, незважаючи на 24-річну Незалежність України, ще міцно (можна сказати “генетично”) тримає світогляд багатьох українців: цьому є вагома причина, адже цей процес почався не вчора і мусить минути час, щоб народ переродився внутрішньо. Про це мріяли

персонажі Нечуя-Левицького, сприяють цьому й сучасні чисельні трударі української освіти, та є надія, що їхня праця не даремна.

У роки навчання в духовній семінарії І. Нечуй-Левицький, спілкуючись зі студентами, виробляв свої стійкі національні погляди на розвиток української нації й культури. “Студенти з України, – писав Нечуй-Левицький, – навіть за стилем свого життя у гуртожитку та зовні були цивілізованіші та делікатніші. Вони стояли далеко вище від інших, навіть розвиттям розуму, і виглядали паничками й європейцями між грубими великоросами... Українець (Дашкович), гладенько причесаний, чисто убраний, сидів коло свого столика і писав... натомість у великороса (Воздвиженського) усе було не на своєму місці. На його неприбраному ліжку усе лежало гніздом. На столі його валялось усе: книжки й папір вкупі з хлібом, сіллю, сахаром, гребінцем і ковбасою...” [4, с. 3].

Нечуй-Левицький, будучи справжнім патріотом та пишучи гарною, живою і літературно-багатою мовою по-справжньому, гаряче любив Україну, її народ, фольклор, природу, традиції та православну духовність, із особливою теплотою змальовуючи усе в образах своїх колоритних персонажів. Багато у чому повісті письменника є автобіографічними. Так само як персонаж повісті “Хмари” філософ Дашкович, виходець з родини сільського священика, попри те, після успішного закінчення Духовної Академії, він не лише продовжує займатися наукою, але і як його герой вільно читає і пише французькою та німецькою мовами. Цікавим є факт, що Нечуй-Левицький уперше в світовій критиці, значно раніше за самих французів, дає високу оцінку творчості французького письменника Еміля Золя, опановуючи його твори в оригіналі.

Також нам відомо, що сам письменник, подібно до одного з головних героїв повісті – Павла Радюка, працюючи у Кишинівській чоловічій гімназії викладачем російської словесності (1873 р.), очолював гурток прогресивно настроєних учителів, які на таємних зібраннях обговорювали гострі національні та соціальні проблеми. У той час І. Левицький, який пропагував у Кишиневі українську літературу, навіть потрапив під таємний нагляд жандармерії. Тоді ж, а саме 1874 року, вийшла у світ і повість “Хмари”.

Закінчивши Духовну Академію, священиком Іван Семенович так і не став, але атмосфера, в якій формувався майбутній художник слова, наявність у його житті молитви, глибоке знання церковних правил, служб, православних традицій навчили уважно придивлятися

до людей, буквально “зазирати в їхні душі”, що безсумнівно допомагало письменнику майстерно створювати колоритні образи своїх літературних персонажів.

Уважне читання повісті “Хмари” доводить примарність логіки радянських критиків, які вбачали у ній та інших творах письменника виключно “антиклерикальні настрої”, сформовані враженнями дитинства та навчанням у бурсі. Насправді, зовсім навпаки, мотивація цих творів значно глибша – це витончена спроба духовного аналізу характерів різних людей з їхніми чеснотами та недоліками, різними долями, життєвими уподобаннями та переконаннями – характерів нашого українського народу такого різного й єдиного водночас.

Його літературні образи настільки живі та життєві, що і сьогодні являють нам повчальний приклад того, що за будь-яких обставин, беручи до уваги наявність різних характерів і природних схильностей, а також певного сімейного виховання, кожна людина, маючи свободу, може обирати не лише свою долю, але й за власним розсудом будувати своє життя та взаємини з оточуючими, і кожного тут чекають свої спокуси та випробування на людяність.

Навіть попри те, що повість була написана більше ніж 140 років тому, ми і сьогодні впізнаємо один в одному типажі її героїв. Є серед нас завзяті та освічені молоді Радюки, які прагнуть відродити Україну, несучи просвіту та популяризуючи народну культуру, є і хитрі кар’єристи Воздвиженські, є безпринципні та не в міру веселі торгаші Кованьки, не обходиться будь-яка епоха і без легковажних красунь на кшталт Дашковичевої старшої доньки Ольги, які прагнуть тільки веселих розваг і вдалого заміжжя, ми бачимо і сьогодні серед нас пихатих начальниць схожих на пані Турман, які штучно напускають на себе витончену освіченість та аристократичну поважність заради того, щоб справити враження на простих людей, насправді будучи пустими самодурами зсередини. На щастя є й сьогодні в Україні чисельні трударі, основа нашої нації – наш трудящий, щирий, добрий, мудрий, спрацьований народ, що любить гостину, українську пісню, живе і трудиться на нашій Українській землі, який так любовно також описав у повісті Нечуй-Левицький.

Цікавим є факт, що маючи по життю м’яку вдачу, Іван Нечуй-Левицький показував дивовижну твердість та категоричність, коли йшлося про святі для нього речі. У цьому він вдався в батька-священника. Ще в Кишиневі він написав працю “Про непотрібність великоруської літератури для України та Слов’янщини”. Йшлося не

про те, що ця література “гірша” за нашу, він цінував Лєскова, Толстого, Островського, Тургєнєва і особливо Щєдрїна. Але вважав, що російська література потрібна для Росії, а нам потрібна своя. Гріх української інтелігенції, на думку Левицького, полягав саме в тому, що вона виховалася на російській літературі, яка підмінила власну.

У роботі з популяризації української мови важливо, що Іван Нечуй-Левицький брав участь в українському перекладі Біблії, працюючи над Старим Завітом, та роблячи цю справу разом із Пентелеймоном Кулішем. Цей переклад, як відомо, вийшов у 1903 році. Цією працею він прагнув донести текст Святого Письма рідною мовою до українців, що було чималим місіонерським кроком у духовній освіті народу.

Варто зазначити, що Нечуй-Левицький ратував за відродження справжньої, чистої, живої української мови, про що ми читаємо у висловах Павла Радюка в повісті “Хмари”. Сам письменник завжди помічав русизми, полонізми й будь-які іншомовні впливи й старанно уникав їх. До речі, вираз “старанно уникав” він уважав польським: “Я сказав би: падковито одмикував – це чисто народний київський вираз”. Казав не “негативнее”, а “відкидне”, не “позитивнее”, а “покладне”, тощо...

“Хмари”, які винесено в назву повісті, звісно є образом глибоко символічним. Ці “хмари” над рідною землею пристрасно прагне розвіяти герой повісті Павло Радюк, представник нового покоління української інтелігенції. Він був ватажком серед своїх товаришів, умів їх змусити задуматися про долю рідного народу, проте діяльність його іноді просто наївна. Протест проти деспотизму, любов до народу Радюк вирішив виявити тим, що носив просту свиту з грубого полотна. Але щось корисне і потрібне для співвітчизників Павло все ж робить: поширює твори Шевченка, пропагує історію України тощо.

Створивши образи Дашковича і Павла Радюка, І. Нечуй-Левицький, мабуть, хотів сказати, що кожне наступне покоління мусить зробити щось вагоміше, просунутися вперед, роблячи добро для рідного народу.

Читаючи повість, ми замислюємося про те, що сьогоднішнє покоління українців має прийняти естафету від своїх попередників і вчитися робити добро для своєї Держави.

Відомо, що 1860-ті роки – це була особлива пора в житті прогресивної інтелігенції Російської імперії, роки своєрідної “відлиги”. Це був гарячий час у російській літературі, коли світ побачив Базарова Тургенєва і критику на нього Писарева. Атмосфера цих часів і оживає під пером І. Нечуя-Левицького. Цензура вороже сприйняла “Хмари”: вилучалися цілі сторінки й розділи тексту, письменник змушений був скорочувати ті місця у творі, де подавалися сміливі висловлювання та об’єктивні оцінки тогочасної дійсності.

Однак Нечуй-Левицький не полишав роботи над твором і впродовж майже сорока років повертався до нього, переробляв його, вдосконалював. З усього видно, що митець шукав шляхів, які б вивели рідний край з недолі.

У творі поставлені питання, які не втрачають своєї гостроти й нині. Як розігнати над Україною хмари, що віками скупчилися над її культурою, мовою, народом? У цьому плані твір дещо схожий на “Володаря перснів” Дж. Р. Толкієна, персонажі якого також боролися заради того, “щоб світ не огорнула пітьма”.

Як переконати народ у необхідності вільного й розумного буття, щоб ожив і був щасливим цей Богом благословенний край і його люди? На ці питання автор не дає вичерпної відповіді, але спонукає усіх нас разом думати, осмислювати, шукати шляхи відродження України.

Нечуй-Левицький змальовує у своєму творі драму національного занепаду України. Автор розповідає дві повчальні історії, які часом переплітаються і протиставляє двох своїх героїв – Степана Воздвиженського та Василя Дашковича.

Одразу відчуваєш, що симпатії самого письменника явно не на боці Воздвиженського. Це малокультурна людина. Про майбутню дружину він міркує як про наймичку чи служницю. Він корисливий і лицемірний. Він усіма способами завойовує прихильність професорів і духівників, щоб зайняти вигідне місце служби, часто “грає комедію”, легко зраджує, безсоромно обдурює. Воздвиженський – нікчемний викладач, зайда на нашій землі, що прагне верховодити, мати з усього вигоду. Він – душитель будь-яких прогресивних ідей.

Дашкович же – навпаки: тихий, охайний, охочий до знань, цілеспрямований. Він приваблює до себе справжньою козацькою вродою, поетичністю душі, чудовим голосом. У свого народу він навчився працьовитості, високої культури й мудрості.

Став професором, здобув повагу серед студентів і колег. Його запрошують у Московський університет, але він залишається вірним своєму краю, повертається до Києва і гуртує навколо себе прогресивну молодь.

У творі поступово тема “батьків” переростає у тему “дітей” і згодом у повісті центральною сюжетною постаттю стає Павло Радюк, син небагатого діди́ча з Полтавщини, студент Київського університету. Ватажок серед ровесників, молода людина, яку всі люблять “за розум, доброту і щирість”, Павло хоче “прикласти до життя свого народу й України” ідеї європейської освіти.

Приїхавши до батьків, Павло заявляє: “Ми народовці..., ми націонали..., ми демократии” [4, с. 44-57]. Він дещо театральний, багатослівний, піднесений, особливо тоді, коли демонстративно вбирається у вишиту сорочку й свиту, чим шокує своїх рідних.

Павло залюбки виголошує цілі промови і цим трохи нагадує Євгенія Базарова з роману Тургенєва “Батьки і діти”. Він має програму дій, яка близька до народницької, шукає способів запобігти людському лихові, разом з однодумцями поширює твори Шевченка та пропагує історію України.

Радюк палко дискутує зі слов’янофілами, які бояться української мови і “варварів з Парижа”, обстоює права жінки, читає селянам Шевченка, захищає європейство на національному ґрунті... Проте цей герой – весь у промовах та риториці. У польотах уяви він буває наївним, але тоді йому допомагають спуститися на грішну землю (наприклад, дід Онисько у сцені на баштані) [4, с. 98].

Сказавши багато слів про важливість “науки і просвітності”, Павло зрештою береться з друзями за організацію Недільних шкіл, видання книжечок для народу, обдумує плани щодо створення історичного музею і народного театру...

Радюк прагне жити чесно, хоче поділити з народом його долю, наблизитись до нього. Але у цього юнака замало в характері діяльної сили, щоб розігнати хмари над Україною. Іронічно звучать слова старого Радюка, Павлового батька: “О, багачко, сину, допоможеш їм тим, що носитимеш свиту!” [4, с. 74]. Нечуй-Левицький неначе застерігає: одне діло проголошувати, а друге – виконувати задумане.

Після 1863 року реальним Радюкам довелося нелегко – їх висилали з України. Тому й Нечуй-Левицький завершив свою повість лиховісними передчуттями. Його Павло Радюк змушений залишити Київ і податися служити на Кавказ і ми не знаємо як склалася його

доля далі. Письменник тут дає нам змогу робити висновки самотійно.

На закінчення слід згадати цікавий факт: до кінця свого власного життя Іван Нечуй-Левицький жив майже у злиднях, у маленькій квартирі на Пушкінській вулиці, звідки лише улітку виїздив до родичів у село або в Білу Церкву. До останніх сил він працював, щоб завершити літературні праці.

Останні дні він провів на Дегтярівці, у так званому “шпиталі для одиноких людей”, де й помер без догляду 1918 року.

Шкода, але долю письменника повторили і повторюють досі чисельні сини українського народу, віддавши життя та усі свої сили служінню Україні: вони, володіючи природною скромністю, за життя часто залишаються непоміченими і непотрібними сучасникам та нерідко вимушені нести жалюгідне існування, помираючи на самоті і у притулках.

Отже, читаючи твір “Хмари”, ми мусимо сьогодні не лише переусвідомлювати означені у повісті теми, але й докладати зусиль на практичну реалізацію викладених ідей, що сприятиме утвердженню у сучасному суспільстві української мови, культури та духовності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія. Святе Письмо Ветхого і Нового завіту. – К., УБО, 1988.
2. Крутікова Н. Майстер української прози. – К. : “Дніпро”, 1977.
3. Нечуй-Левицький І. Зібрання творів. – у 10-ти т. – К. : “Дніпро”, 1954. – Т. 5.
4. Нечуй-Левицький І. Хмари. – Харків : “Фоліо”, 2009.

Л. Л. Дика,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Постановка проблеми. Сучасне суспільство не може існувати без мови – найважливішого засобу спілкування, засобу вираження думок та передачі досвіду сучасникам і нащадкам. Мова – наше національне багатство, тому на перший план висуваються питання культури мови. Серед них головними є питання оволодіння

правилами граматики, правопису, вимови й наголошення. Величезне значення має також вивчення й правильне використання мовних засобів вираження думки залежно від мети й змісту висловлювання. Основою будь-якої мови є живе розмовне мовлення. Мовлення – процес добору й уживання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу. Мовлення є формою існування живої мови, у мовленні мова функціонує, перебуваючи в постійному розвитку. Мова й мовлення нерозривно пов'язані. Мовлення існує на основі певної мови, а мова виявляє себе в мовленні її носіїв. Мова щодо мовлення – явище загальне; вона належить усім, хто нею користується. Мовлення ж щодо мови – часткове, окреме, індивідуальне [4, с. 15].

Варто зазначити, що, добираючи ті чи інші мовні засоби, слід дотримуватися загальних етичних вимог й орієнтуватися також і на позамовні чинники, розглядаючи їх як єдине ціле. Серед цих чинників найважливішими є суспільна царина й мета спілкування в конкретних обставинах.

Таким чином, культура мови – це проблема наявна, що так чи інакше в усякій національній спільноті і буває предметом публічного обговорення та пильної уваги мовознавців, письменників, узагалі людей, небайдужих до виражальних можливостей слова або до престижу своєї мови. Адже літературна мова в усіх народів відрізняється від розмовної, “народної” і потребує постійного дбайливого догляду, культивування [3, с. 34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми культури мови були в центрі наукових досліджень багатьох учених та культурних діячів (Олени Пчілки, Івана Франка, Лесі Українки, Володимира Гнатюка, Івана Огієнка, Олени Курило, Олекси Синявського Максима Рильського Микити Шумила та ін). Науковці зверталися до таких аспектів мовної культури, як зв'язок культури мови із загальною культурою людини, духовністю суспільства (Олена Пчілка, І. Франко, І. Огієнко, М. Сулима, В. Ганцов, М. Шумило), проблема іншомовних запозичень і новотворів (Олена Пчілка, Леся Українка, І. Верхратський, І. Огієнко, М. Гладкий, П. Тичина, М. Рильський), культура мови перекладу (Олена Пчілка, В. Гнатюк, М. Рильський, О. Кундзіч), зв'язок культури мови з лексикографією (О. Курило, М. Рильський) та ін.

Починаючи з 60-х років ХХ ст., з часу виокремлення культури мови в самостійну дисципліну, українські вчені розробляють

теоретичні проблеми культури мови, що мають впливати на практичну мовну діяльність (А. Коваль, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, В. Русанівський, Б. Антоненко-Давидович, Л. Мацько та ін.). Серед пізніших дослідників проблем культури мови загалом та культури мовлення зокрема варто назвати таких: Н. Бабич, О. Пономарів, М. Пентиліук, Л. Струганець та ін.

Однак, детальнішого дослідження потребує таке питання, як проблема культури мовлення у професійному спілкуванні, тобто культура ділового спілкування.

Мета статті – висвітлити значення культури мовлення у професійному (діловому) спілкуванні, проаналізувати особливості культури ділового спілкування.

Виклад основного матеріалу. Культура ділового спілкування є цілісною системою елементів, яка охоплює зовнішню культуру, культуру мовлення, культуру почуттів, культуру поведінки, етикет.

Сам термін “культура спілкування” в Україні з’явився у 80-х роках минулого століття. Однією з перших в Україні цей термін у науку ввела психолог Т. Чмут. Під час опитування, проведеного нею у різних навчальних закладах, студенти відповідали, що “культура спілкування” – це:

- сукупність вмінь людини аналізувати вчинки інших людей;
- складова мовлення;
- вміння поводитися культурно;
- вміння знайти правильний та делікатний підхід;
- бажання бути культурним та приємним співрозмовником

[2, с. 58].

Як бачимо, в опитуванні не диференціюється культура мовлення, мови, поведінки та спілкування. У науковій літературі культура спілкування трактується в єдності як культура поведінки, мовлення і мови.

Під *культурою спілкування* (за визначенням Т. Чмут) розуміються наявні в суспільстві і житті людини форми творіння спілкування, систематизацію та реалізацію його норм, способів та засобів відповідно до ієрархії цінностей та установок. Спілкування та його культура – це творчість, яка веде до самовдосконалення, і водночас це цінність для кожної людини і для суспільства загалом. Від усвідомлення цього залежить успіх у взаємодії людей. Цінністю культура спілкування стає тоді, коли слугує задоволенню актуальних потреб у спільній діяльності та духовному розвитку суспільства.

При цьому творчість у спілкуванні веде до становлення сукупного суб'єкта “Ми” та розвитку одноосібного “Я”, а як наслідок – до самоактуалізації та самореалізації особистості, досягнення спільної мети та втілення гуманістичних комунікативних установок [2, с. 62]. Таке поняття культури спілкування дає можливість розглядати її як володіння досконалими літературними нормами, які виступають у єдності з творчою та особистісною складовою.

Специфічною особливістю культури ділового спілкування є його регламентованість, тобто підпорядкованість установленим правилам і обмеженням. Ці правила визначаються типом ділового спілкування, формою, ступенем офіційності, конкретними цілями й завданнями.

Загальновідомо, що під час ділового спілкування легше встановлюється контакт між людьми, якщо вони говорять “одноєю мовою” і прагнуть до продуктивного співробітництва. При цьому засадами їх спілкування є етичні норми та ритуальні правила ділових взаємовідносин, знання і вміння, пов'язані з обміном інформацією, використання способів і засобів взаємовпливу, взаєморозуміння. Велике значення має моральний аспект ділового спілкування.

Оскільки мова є універсальним засобом спілкування, нагромадження й передавання інформації, навчання, виховання та формування духовного світу, вона немислима без належної культури мовлення [4, с. 126].

Культура поведінки, культура мовлення і культура спілкування в житті, як уже зазначалося, найчастіше виступають у єдності. Культура спілкування є складником культури людини в цілому і безпосереднім модулятором людських стосунків. Стан моральної та психологічної культури спілкування в суспільстві помітно впливає на стан економічного й політичного розвитку країни, духовність її громадян і їх національну свідомість. Культура спілкування формується багатьма поколіннями. Суспільство взагалі й кожний його член зокрема мають прагнути до того, щоб не лише зберегти, а й примножити духовну спадщину попередників.

Важливим компонентом ділового спілкування є етика мовлення. Не втрачає віками своєї актуальності вислів Сократа “Заговори, щоб я тебе побачив”. Адже від того, якими лексичними засобами володіє мовець, яку має інтонацію, вимову, як слугується жестами – залежить рівень його освіченості й культури [2, с. 74].

Взагалі етикет – це “установлені норми поведінки і правила ввічливості в якому-небудь товаристві”. Система ритуалів і відповідних словесних формул, що вживаються з метою встановлення контакту та підтримання доброзичливої тональності спілкування, становить мовний етикет. Мовний етикет представлений в кожній мові значним спектром висловлювань, які охоплюють формули вітання, прощання, привернення уваги, представлення, знайомства, поздоровлення, побажання, запрошення, прохання, подяки, поради, вибачення, підтвердження, згоди, відмови, заперечення, співчуття, пропозиції. Ці формули обов’язкові, стійкі, але історично змінні, позначені рисами національної специфіки.

Під живомовним етикетом розуміють розроблені правила мовної поведінки, систему живомовних формул спілкування. Знання правил мовного етикету, їх дотримання дає змогу людині почувати себе впевнено й невимушено, не відчувати незручностей через огріхи й невинуваті дії, уникнути кепкування з боку інших.

Етика ділового спілкування базується на таких правилах і нормах поведінки партнерів, що сприяють розвиткові співпраці. Передусім мова йде про зміцнення взаємодовіри, постійне інформування партнера про свої наміри й дії. В деяких зарубіжних корпораціях і фірмах розроблено навіть кодекси честі для службовців. Доведено, що бізнес, який має моральну основу, є вигіднішим і прогресивнішим [4, с. 87].

Діловий етикет – це сукупність словесних формул ввічливості, що використовуються в діловому спілкуванні людей, народів, держав.

Професійне спілкування формується в умовах конкретної діяльності, тому певною мірою вбирає в себе її особливості, є важливою її частиною, засобом цієї діяльності. До культури ділового спілкування належать перш за все загальні норми спілкування, що зумовлюються характером суспільного ладу і ґрунтуються на здобутках минулого і сучасного. Водночас ця культура має індивідуальний характер і виявляється в способах спілкування, які обирає суб’єкт в певних ділових ситуаціях стосовно конкретних людей [4, с. 89].

Високий рівень культури ділового спілкування забезпечують такі механізми:

- комунікативні установки (тобто бажання спілкуватися на гуманістичному рівні) – *я хочу це робити;*

• знання про засади, механізми, стратегії, форми спілкування (тобто знання про етичні норми спілкування, прийняті у певному суспільстві; знання про психологію спілкування – категорії, закономірності, механізми сприймання й розуміння один одного) – *я знаю, як це робити*;

• вміння застосовувати набуті знання з урахуванням конкретної ситуації – *я вмію це робити* [4, с. 126].

У структурі культури ділового мовлення можна виокремити такі компоненти:

а) мовна правильність – знання й додержування мовцем узвичаєних сучасною суспільно-живомовною практикою мовних норм (орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних тощо);

б) мовна майстерність – багатство активного словника, вміння дібрати зі співіснуючих варіантів найточніший у семантичному, стилістичному, експресивному аспектах той, що відповідає комунікативним намірам мовця;

в) мовна свідомість – стійке прагнення мовця до вдосконалення власного мовлення [4, с. 143].

Безперечно, самі знання не забезпечать культури спілкування, якщо їх не будуть використовувати належним чином. Для того, щоб спілкування було успішним, варто мати належні вміння. Їх набувають із досвідом, за допомогою певних вправ. Для того, щоб контакт був насправді глибоким, особистістю, крім знань про спілкування, певних навичок і вмінь, мусить мати ще й відповідну комунікативну настанову на спілкування. До того ж не просто настанову щодо налагоджування контакту, а – на особу як на загальнолюдську цінність. Тоді цей контакт стане олюдненим і спілкування вестиметься на високому рівні.

Саме тому культура мовлення – це сукупність таких якостей, які найліпше впливають на адресата з урахуванням конкретної ситуації, поставлених мети і завдань. До них належать: точність, зрозумілість, чистота мови, багатство й розмаїтість, виразність, правильність. Кожен, хто прагне поліпшити свою культуру мовлення, має розуміти, що таке національна мова, у яких формах вона існує; чим книжна мова відрізняється від розмовної; що таке функціональні стилі мовлення; чому в мові існують фонетичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні варіанти; що таке мовна норма; засвоїти й розрізнати навички добору і вживання мовних засобів у процесі

діяльності; оволодіти нормами літературної мови, її багатствами тощо [2, с. 86].

Висновки. Отже, наймасовішим видом спілкування людей у суспільстві є саме ділове спілкування. Без нього важко обійтися в сфері економічних, правових, дипломатичних, комерційних, адміністративних відносин. Уміння успішно вести ділові переговори, грамотно й правильно скласти ділові папери в цей час стало невід'ємною частиною професійної культури людини: менеджера, керівника будь-якого рівня, службовця. Для досягнення високої результативності практично в будь-якому виді комерційної діяльності необхідно володіти певним набором знань, правил, формами і методами ведення підприємницької діяльності, мати знання про принципи ділового спілкування.

Культуру ділового спілкування можна визначити як сукупність моральних норм та уявлень, що регулюють поведінку і взаємини людей у процесі їхньої виробничої діяльності.

Сучасна людина повинна володіти наукою ділових відносин, вміти встановлювати й підтримувати цивілізовані відносини з людьми; культура ділового мовлення вимагає від мовців загальної культури, інтелігентності, ввічливості, знання норм літературної мови і вмінь ними користуватись.

Таким чином, культура ділового спілкування сприяє встановленню й розвитку відносин співробітництва й партнерства між колегами, керівниками й підлеглими, партнерами й конкурентами, багато в чому визначаючи їх ефективність: чи будуть ці відносини успішно реалізовуватися в інтересах партнерів або ж стануть малозмістовними, неефективними, а те й зовсім припиняться, якщо партнери не знайдуть взаєморозуміння.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
2. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування. – К., 2000. – 204 с.
3. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика / М. І. Пентилюк. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.
4. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне ділове спілкування. – Донецьк : ТОВ ВКФ “БАО”, 2004. – 480 с.

Н. В. Калинюк,
кандидат філологічних наук
(м. Хмельницький)

ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ НАУКОВИХ ЗНАНЬ ПРО КАТЕГОРІЙНІ ОЗНАКИ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ У НАУКОВУ ПАРАДИГМУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ

Для визначення лінгвостилістичної сутності поняття *поетична мова* важливим є його термінологічне розмежування з поняттям *мова поезії*. У певному сенсі вони перетинаються, іноді навіть ототожнюються – зокрема, коли йдеться про опис таких феноменів, як: а) мова художньої літератури з її визначальною естетичною функцією, б) система мовно-виражальних засобів, орієнтованих на досягнення ефекту високого стилю, незвичного для буденного спілкування. Водночас у сучасній лінгвостилістичній практиці поняття *мова поезії* (або віршована мова) корелює, певним чином протиставляючись, із поняттям *мова прози*. При цьому, як наголошує С. Я. Єрмоленко, у пересічній свідомості поняття *поетична мова* часто ототожнюється “із засобами традиційної образності (*тропами, фігурами мови*), проте не лише вони визначають зміст цього поняття. В основі поетичної мови лежить особливий характер конкретно-чуттєвого зображення світу, орієнтація на емоційно-естетичне сприйняття його” [15, с. 462].

У царині українського мовознавства перші теоретичні обґрунтування потреби вивчення законів організації поетичної мови загалом та природи деяких її явищ зокрема, так само, як і перші цілеспрямовані студії конкретних зразків поетичної мови, хронологічно належать до 20-х рр. ХХ ст.: “У цей час дослідники (М. Ф. Сулима, О. Н. Синявський, Т. Г. Сікиринський) започатковують системне осмислення сутнісних ознак мовотворчості Т. Шевченка” [14, с. 115]. Це був початковий досвід аналізу найвиразніших лексико-семантичних процесів, явищ індивідуального словотворення, синтаксичної організації поезії, виявлення й опису наскрізних мотивів та пов’язаних із ними ключових слів.

Варто зазначити, що характерний для сучасної лінгвостилістики пошук складників мовної моделі світу зумовив активне поширення когнітивного підходу до інтерпретації явищ

національної поетичної мови, поживлення інтересу до питань природи, механізмів семантичної універсалізації концептуальних поетичних образів та особливостей їхнього функціонування в художніх текстах.

Мета наукового дослідження полягає у комплексному аналізі категорійних ознак поетичної мови в українському поетичному дискурсі. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- висвітлити лінгвостилістичну сутність феномену *поетична мова*;

- систематизувати теоретичні положення щодо трактування *образності* та *естетичності* як категорійних ознак поетичної мови;

- з'ясувати лінгвостилістичну сутність поняття *образу* та конкретизувати його зміст в ряді інших співвідносних з ним понять, активно вживаних у фаховій мові сучасної лінгвостилістики.

Акцентуємо увагу на тому, що категорійною ознакою поетичної мови є *образність*. На думку В. М. Русанівського, вона виявляється в тому, що “слова в художньому творі становлять в сукупності складне значеннєве плетиво ... Розбираючи окремі нитки такого мережива, можна переконатись, що вони тягнуться від одного вузлика до другого практично нескінченно” [11, с. 3]. До того ж, як стверджувала Л.О. Пустовіт, “образність виявляється результатом пошуків внутрішньої форми для створення мовного засобу вираження нового поняття” [10, с. 9].

Образність поетичної мови пов'язана з текстовою актуалізацією, семантичним та естетичним розгортанням у її просторі *поетичних образів* – особливої форми естетичного освоєння світу, а також опису дійсності, які не тільки підпорядковані внутрішнім законам функціонування поетичного слова, але й безпосередньо відбивають взаємозв'язок мови з процесами мислення та пізнання, слугують засобом художнього узагальнення дійсності, що конгломерує інформацію про зв'язок слова з культурою. Зокрема, наголошуючи на різниці між поняттями *словесний образ* (або *образ у слові*) та *образ, опосередкований словом*, В. В. Виноградов відзначав: “Питання про слово і образ у художній літературі, про їх зв'язки й взаємодію – одне з найважливіших питань як стилістики художньої літератури, так і вчення про поетичну мову і поетику ... Обговорюючи це питання, потрібно передусім домовитися, аби прийти до згоди, що ми розуміємо під словом. Від розуміння художнього слова, його структурних якостей і

динамічних функцій багато в чому залежить і розуміння сутності мовних образів [3, с. 94].

На відміну від форм і способів наукового пізнання світу, що вербалізуються у формі абстрактних понять, художній образ завжди спрямований на збереження й максимальне відтворення предметно-чуттєвої сутності пізнаваного, відображення його цілісності, життєвості, конкретності [9, с. 247].

Джерелом образності поетичної мови О. О. Потебня називає загальновживану мову з її семантичними потенціями, а поетичність слова, його здатність до семантичної трансформації пов'язує з найближчим етимологічним значенням та *внутрішньою формою* загальновживаного слова. Вона, як переконливо довів учений, детермінує здатність слова до семантичної трансформації і його функціонування як одиниці поетичного тексту [8, с. 332]. Саме тому, що кожне слово має свою внутрішню форму, воно здатне виконувати в поетичному тексті естетичну роль, отже, безобразних слів у поезії немає. Пор. продовження цієї думки в тезі Г. О. Винокура про співвідношення “більш широкого” або “більш далекого” змісту в поняттях, які не мають власної звукової форми, а користуються замість неї формою іншого, прямого змісту: “Один зміст, який виражається у звуковій формі, слугує *формою іншого* змісту, який не має власного звукового вираження. Ось чому таку форму часто називають *внутрішньою формою*” [4, с. 28].

Варто наголосити на тому, що сформульовані О. О. Потебнею теоретичні положення образу й образності лягли в основу численних теорій і концепцій, сформульованих і розвинутих сучасними дослідниками (С. Я. Єрмоленко, М. І. Голянич, Л. О. Пустовіт, Н. М. Сологуб, В. В. Жайворонок, А. К. Мойсієнко, Г. М. Сюта та ін.) Зокрема, вони спродукували популярну сьогодні ідею про те, що поетичне слово є носієм інтелектуальної та емоційної пам'яті. Остання актуалізується в певних образах, які здатні в конденсованій формі виражати емоційне ставлення до позначуваного, а отже, мають свій внутрішній гносеологічний, експресивно-оцінний, соціально-психологічний потенціал, містять “нові синтези й способи структурування, нові аспекти “гібридизації” змісту, що в художньому тексті виявляється в різноманітних принципах семантичної, асоціативно-прагматичної зв'язності й поляризації змісту” [6, с. 28]. Оскільки семантична ознака, що лежить в основі внутрішньої форми слова, детермінує переносність значення і включає оцінність, то

“письменник використовує внутрішню форму слова як художній засіб, що дозволяє йому підкреслити яскравість слова, його незвичність” [12, с. 45].

У сучасних мовознавчих дослідженнях внутрішня форма слова тлумачиться як креативна засада його семантичної динаміки (В. Г. Гак, Б. М. Плотников, В. М. Русанівський, М. І. Голянич, С. Я. Єрмоленко та ін.). Так, В. Г. Гак стверджує, що це образ, який лежить в основі номінації. Він увиразнює діалектичне взаємовідношення суб’єктивного й об’єктивного в ній [5, с. 59], проектує можливості творчого переосмислення слова. Водночас осмислення мисленнєво-вербального ракурсу внутрішньої форми лексеми зумовлює визнання її *асоціативно-образного потенціалу* (М. І. Голянич, Р. І. Стефурак), який у поетичному дискурсі не тільки необмежений, але й детермінує зображальні, виражальні та експресивно-оцінні властивості мовної одиниці.

На специфіку художнього образу звертає увагу також М. Б. Храпченко. Дослідник визначає *образ* як “конкретну й водночас узагальнену картину людського життя, яка створена за допомогою вигадки і має естетичне значення” [19, с. 53]. Елементи дійсності в цій картині відтворюються, реалізуються різними способами художнього перетворення, унаслідок якого відбувається ускладнення мовних одиниць “семантичними обертонами” (Б. О. Ларін), нашарування художньо-зображальних “прирошень змісту” (В. В. Виноградов). Завдяки цьому “слова рухаються через мовне поле до образного контексту. Це й пояснює механізм появи додаткових значень, які ніби просвічують через прямі значення слова в поетичній мові”. Іншими словами, в художньому творі образи функціонують як “замкнена система значень, зумовлених контекстом. З одного боку, вони зберігають суб’єктивність та безпосередність сприйняття, а з іншого – є предметними, об’єктивованими в структурах естетичної свідомості” [18, с. 7].

Основою і водночас механізмом забезпечення процесу образотворення є така властивість людського мислення і сприймання, як *асоціативність*: “Наша думка безупинно асимілює, асоціює, порівнює та протиставляє елементи мовного матеріалу, ... вони не просто зіставляються в пам’яті, а взаємодіють один з одним, взаємно притягаються і відштовхуються й ніколи не залишаються ізольованими” [1, с. 30]. На думку З. Т. Франко, “словесний образ виникає там, де є асоціативне мислення, яке дозволяє розширити

семантичне коло слова, нашаровувати на первинний поняттєвий зміст вторинний експресивний, і там, де сприймання йде не лише по лінії логіки, але й інтуїції, почуттів” [17, с. 68]. Саме співвідношення в структурі образу раціонального (логічного) та емоційного визначає його природу: “людська думка постійно коливається між логічним сприйняттям та емоцією, ми або розуміємо, або відчуємо; найчастіше наша думка складається водночас із логічної ідеї і почуття. І хоч ці два елементи можуть поєднуватись у різноманітних пропорціях, все-таки у кожному конкретному випадку переважає щось одне: або логічне сприйняття, або почуття. Наша думка в одних випадках буде мати логічну домінанту, а в інших емоційну” [2, с. 182].

З’ясування лінгвостилістичної сутності *образу* пов’язане з потребою конкретизувати зміст цього поняття в ряді інших співвідносних з ним й активно вживаних у фаховій мові сучасної лінгвостилістики понять: *ключовий образ*, *домінантний образ*, *постійний образ*, *наскрізний образ*, *лейтмотивний образ*, *образ-мотив*, *образ-архетип* тощо. Усі вони мають певну традицію метамовного побутування і характеризують різнотипність художніх образів з погляду їх текстотвірної значущості та регулярності вживання в українському поетичному дискурсі загалом та образній парадигмі конкретного тексту зокрема.

Акцентуємо увагу на тому, що словосполучення *ключовий образ* вживається для термінопозначення лексем, які характеризуються “високою частотністю вживання в поетичній мові і розгалуженими семантико-граматичними зв’язками з іншими словами”. Повноцінне розкриття семантичної й експресивної виражальності цих поетичних одиниць має забезпечити мінімальний поетичний контекст, у межах якого вони актуалізуються як поетичні номінації.

У дисертації С. В. Форманової подано обґрунтування лінгвостилістичного змісту терміна *ключове слово* як корелята поняття *образ* в сенсі здатності слова до прирощення додаткових семантичних нашарувань та розвитку естетичного значення. Узагальнюючи зафіксовані в метамові лінгвостилістики поняття *лейтмотивні слова* (В. Г. Адмоні, Н. А. Кожевникова), *слова-символи* (М. М. Гіршман, Д. А. Малявін, Н. М. Сологуб), *концептуальні слова* (В. В. Петровський), *тематичні слова* (Д. А. Малявін) тощо, дослідниця пропонує об’єднати їх найбільш загальним, стилістично нейтральним і змістово універсальним поняттям *ключове слово*.

Спираючись на досвід метамовного використання цього терміна в працях попередників (Р. А. Будагов, Л. В. Зубова, Д. А. Малявін), С. В. Форманова конкретизує його зміст, стверджуючи, що це “розряд високочастотної автосемантичної лексики художнього тексту, яка становить його семантичне ядро (на лексичному рівні) і виступає як вектор інтерпретації художнього тексту” [16, с. 5]. Критеріями кваліфікації лексеми як ключової слугують параметри змістової багатозначності, алегоричності, символічності, контекстуальної зумовленості, функціональної навантаженості, інформативності, частотності вживання тощо.

Водночас Л. О. Ставицька, вивчаючи естетичну динаміку слова в українській поезії першої третини ХХ ст., як одне з опорних термінопонять використовує словосполучення *наскрізний образ*. За її визначенням, це змістово й експресивно насичена й частотно актуалізовувана одиниця, своєрідна емоційна координата поетичного тексту, навколо якої “обертаються інші образи, що разом становлять сюжет поезії та моделюють образну парадигму. Як наслідок, саме наскрізні образи дослідниця визнає найдієвішим засобом відбиття дійсності з позицій певного естетичного ідеалу: змістові “домінанти наскрізних мовних образів перебувають у тісних відношеннях аналогії та тяжіють до синтезувального змісту, який репрезентує концептуально-світоглядне ядро творчості письменника, ... формують тематичну сітку твору, а також зумовлюють характер художньо-мовленнєвого значення інших стилістичних прийомів, які утворюють інші системні єдності” [13, с. 99].

З-поміж частотно вживаних у мові лінгвостилістичних досліджень дефініцій з опорним термінопозначенням *образ* виокремлюємо *домінантний образ*, *постійний образ*, *лейтмотивний образ*, *образ-мотив*. Вони позначають ті повторювані змістово-поняттєві одиниці тексту, що проходять через усю його структуру, охоплюючи ряд змістово вужчих, але наповнених спільною семантикою й художньою естетикою лексем.

Поширений у лінгвістиці останніх десятиліть когнітивний підхід до вивчення мови і явищ поетичної мови зокрема актуалізував уживання такого термінологічного корелята до поняття *образ*, як *концепт*. Традицію послуговування ним як стрижневою одиницею метамови когнітивістики в українській лінгвопоетиці засвідчують праці І. М. Дишлюк, О. Є. Єфименко, Л. В. Красової та ін., у яких поетичний концепт постає як ширша (порівняно з образом) категорія

ментального рівня, що є словесно-семантичним узагальненням образу чи групи образів у межах одного художнього твору чи всієї поетичної традиції.

Висновки. Кожен художник у процесі творчості накопичує певний арсенал образів, які не лише пов'язані ... з внутрішньою формою слова, а й зумовлені культурною та поетичною традицією певного часового періоду [7, с. 2]. Такі образи утворюють системні єдності, які можуть з'являтися в різних авторів, у різні епохи й ототожнюються з поетичними концептами. Саме тому визначення шляхів перетворення образу на поетичний концепт, константу мовно-поетичної свідомості може відбуватися лише на тлі тієї матеріальної та духовної культури, тієї мовної системи, в контексті якої виникло чи зазнало трансформацій досліджуване слово або словосполучення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1955. – 416 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1961. – 364 с.
3. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.
4. Винокур Г.О. О языке художественной литературы / Г.О. Винокур ; сост. Т.Г. Винокур. – М. : Высш. шк., 1991. – 448 с.
5. Гак В.Г. Семантическая структура слова : психолингв. аспект / В.Г. Гак. – М. : Наука, 1971. – 202 с.
6. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і художній текст / М.І. Голянич. – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – 178 с.
7. Краснова Л. Характер і функції образів-домінант у творчості Т. Шевченка / Л. Краснова // Дивослово. – 1999. – № 3. – С. 2–4.
8. Потебня А.А. Из записок по истории словесности. Поэзия и проза. Тропы и фигуры. Мышление поэтическое и мифическое / А.А. Потебня. – Х., 1905. – 649 с.
9. Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів / О.С. Пулинець, В.М. Лесин. – К. : Рад. шк., 1965. – 431 с.
10. Пустовіт Л.О. Словник української поезії другої половини ХХ століття : (семантично-функціональний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л.О. Пустовіт. – К., 1993. – 37 с.

11. Русанівський В.М. Семантична глибина слова / В.М. Русанівський // Мовознавство. – 1991. – № 2. – С. 3–7.
12. Сологуб Н.М. Мовний портрет Яра Славутича / Н.М. Сологуб. – К. : Дніпро; Вінніпег : Укр. Вільна Акад. Наук, 1999. – 152 с.
13. Ставицька Л.О. Мовні засоби вираження наскрізного образу як елемента індивідуальної естетичної системи / Л.О. Ставицька // Семасіологія і словотвір : зб. наук. праць. – К., 1989. – С. 98–102.
14. Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст. : система понять і бібліогр. джерела / за ред. С.Я. Єрмоленко. – К. : Грамота, 2007. – 368 с.
15. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В.М. Русанівський, О.О. Тараненко. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
16. Форманова С.В. Ключові слова у мовній картині світу Михайла Коцюбинського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / С.В. Форманова. – К., 1999. – 20 с.
17. Франко З.Т. Мова про мову / З.Т. Франко. – К. : Україна, 1978. – 39 с.
18. Хом’як О.І. Лінгвостилістика української прози 60-90-х років ХХ ст. : (на матеріалі творів В. Дрозда, Р. Іваничука, В. Шевчука) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О.І. Хом’як. – К., 2004. – 20 с.
19. Храпченко М.Б. Горизонти художественного образу / М.Б. Храпченко // Вопр. л-ры. – 1980. – № 12. – С. 166–167.

Д. В. Костенко,
PhD, старший викладач
(м. Хмельницький)

УКРАЇНСЬКА МОВА – НАЦІОНАЛЬНА МОВА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Мова є носієм культури народу. Належний рівень мовної культури – це свідчення розвинутого інтелекту людини, її вихованості. Розвиток мови йде шляхом удосконалення вже вироблених попередніми поколіннями форм і засобів передачі думки, вираження почуттів, сприймання світу.

Мова як засіб естетичного виховання формує наш розум і духовність. Українська мова – одна з прадавніх слов'янських мов і є рідною для десятків мільйонів людей. Досліджуючи прадавні корені української мови, наука спирається на матеріальну й духовну культуру, створену народом. Мова – це основа культури, безмежний, невичерпний океан вселюдського досвіду.

Кожне наступне покоління добирає з мовленнєвого досвіду батьків найкраще, найдосконаліше, найвідповідніше для висловлення своїх ідей, свого ставлення до життя, своїх ідеалів. Людина включається у широкий спектр особистісних та суспільних зв'язків, що вимагає від людини гнучкості й здатності орієнтуватися в швидкоплинних суспільних процесах, адаптуватися до суспільних змін, формує вміння знаходити своє місце у суспільному просторі [2, с. 45].

Культура мовлення має велике національне й соціальне значення: вона забезпечує толерантне спілкування людей, облагороджує їхні стосунки, сприяє підвищенню загальної культури як окремої людини, так і суспільства в цілому. Невід'ємною ознакою освіченої, всебічно розвиненої людини є висока мовна культура, тобто вміння активно використовувати як знаряддя спілкування сучасну українську літературну мову з усіма її багатствами виражених засобів та властивими літературній мові нормами. Ставлення до рідної мови є свідченням рівня культури народу, його цивілізованості. Справедливі слова О. Гончара “Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе” [1, с. 19].

Мову називають вмістилищем знань. Вона накопичує й закріплює в своїх одиницях (головним чином – у словах, у стійких сполуках і фразеологічних зворотах) історичний досвід народу – носія певної мови. Мова є своєрідним дзеркалом життя народу, адекватним відображенням його внутрішнього світу, неповторності менталітету. Основою мови є слово – одне з наймогутніших комунікативних знарядь людини. Безсиле само по собі, воно стає могутнім і нездоланим, дієвим і привабливим, якщо сказане вміло, щиро, і вчасно й доречно. А власне так – цілеспрямовано, своєчасно, переконливо, виразно – повинна користуватися словом кожна людина в будь-якій сфері й за будь-яких умов спілкування. Недарма народна мудрість повчає: говори не так, щоб тебе зрозуміли, а говори так, щоб тебе не могли не зрозуміти. Це особливо важливо для людей, які

постійно спілкуються з великою аудиторією, виконують адміністративні, державні обов'язки й покликані активно впливати на співрозмовника. Отже, необхідне глибоке знання літературної мови й уміння послугоуватись нею.

У сучасному, як українському, так і зарубіжному соціально-психологічному термінологічному просторі досі існують непорозуміння у визначенні окремих понять, що пов'язано насамперед із політологічною дискусією навколо таких категорій як “нація” та “етнос”. Однак на сьогодні, найпоширенішим є твердженням про те, що саме мова лежить в основі конструювання етнічної ідентичності, завдяки їй відбувається формування та розвиток національної свідомості як окремо взятої особистості, так і нації в цілому. Адже насамперед за мовною ознакою людина шукає собі подібних, або, іншими словами, ідентифікує себе [5].

Важливо також підкреслити, що “ні ідентичність, ні мова не є фіксованими поняттями; обидва є динамічними, такими, що залежать від часу та місця”. Як стверджує Дж. Фішман, одні й ті ж суспільства можуть використовувати різну логіку стосовно національно-мовної ідентичності в залежності від історичного періоду розвитку своєї нації, тобто на початковому етапі становлення для суспільства більш притаманна ідея мови як природної основи нації, аніж у період після проходження модернізації суспільства, коли переважають конструктивістські погляди [6]. Хоча Я. Качала наводить іншу точку зору: “Для існування та розвитку етносів важливими є перш за все внутрішні фактори: народи повинні відчувати потребу знаходитися та проявляти себе у складі даної національної спільноти ... очевидно, що саме мова в максимальній мірі сприяє утвердженню та укріпленню цієї потреби. Тому роль мови є вирішальною не лише в період складання нації, але й на попередніх та наступних етапах” [5, с 51-52].

Кожна людина навчається мови від тих, хто її оточує, суспільство навчає людину мови. Мова здається нам чимось звичним й дуже простим, а насправді цей дивний людський феномен надзвичайно складний. Саме тому люди нерідко забувають: знати мову – це ще не означає володіти нею. Звичайно, щоб “порозумітися”, достатньо знати 3–5 тис. слів. Але ж мова народу нараховує сотні тисяч слів (у найбільшому сучасному словникові зафіксовано близько 200 тисяч слів) [4, с. 439]. Недарма учені стверджують, що словник – це те, що народ знає про світ, а граматики – те, як він виражає ці знання. Отже, багатство загальнонародної мови повинне виховувати

прагнення до багатства індивідуального мовлення. Співвідношення мови та національної культури розкривають та характеризують наступні твердження:

- мова – дзеркало культури, адже в мові відображено оточуючий світ, національний характер, менталітет, традиції, систему цінностей;

- мова – скарбниця культури, бо вона зберігає культурні надбання в лексиці, граматиці, фразеології, закарбовує їх у фольклорі, художній та науковій літературі;

- мова – носій культури, вона ніби ретранслятор передає надбання національної культури від покоління до покоління, адже молодь разом з мовою засвоює узагальнений досвід предків;

- мова – інструмент культури. Мова формує національний характер особистості-носія мови, бо процес користування нею невіддільний від впровадження у свідомість молодого покоління зафіксованих в мові світобачення, менталітету, комплексу морально-етичних цінностей народу.

Мова – універсальний інструмент для обміну інформацією й саме завдяки мові ми виражаємо свій внутрішній світ, репрезентуємо себе тому з ким спілкуємося. “Говори – і я тебе побачу”, – стверджували античні мудреці. Людина, що досконало володіє мовою може показати, розкрити свій духовний світ, свої знання й уміння, свою професійну грамотність [3, с. 112]. Вільне володіння мовою виявляється тоді, коли людина мислить і говорить цією мовою одночасно. Сам процес мислення має національну специфіку, зумовлену національним характером.

Кожний народ – творець рідної мови. Рівень розвитку рідної мови є джерелом духовного розвитку народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Борисов В. Теоретико-методологічні основи формування національної самосвідомості. – Краматорськ, 2009. – 519 с.
2. Данилюк І. “Мовні конфлікти” та конструювання етнічної і національної ідентичності // Соціальна психологія. – 2005. – № 3 (11). – С. 43-51.
3. Данилюк І. Мова як чинник згуртованості групового “Ми” // Соціальна психологія. – 2008. – №1 (27). – С 105-113.
4. Сабадуха В. Національна ідея як провідний чинник подолання кризи ідентичності в Україні // Проблеми політичної

психології та її роль у становленні громадянина Української держави: 36. наук, праць / За заг. ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдьонова, Л. П. Черниш. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 4. – С. 436-444.

5. Фаріон І. Мова як духовно-національний феномен / І. Фаріон // Урок укр. – 2009. – № 5/6. – С. 51-53.

6. Hyu-Yong Park. Family support and maintenance of ethno-linguistic identity: A case study of Korean linguistic minority children // The International Journal of Language Society and Culture. – 2010. – Issue 23. – p. 53-67.

М. М. Кульбовський,
письменник-культуролог,
фольклорист, мистецтвознавець
(м. Хмельницький)

Микола Михайлович народився 1935 р. Письменник-культуролог, новеліст, фольклорист з м. Хмельницького. Автор понад 40 книг, у т.ч.: 8-книжжя “З подільського кореня” (1999–2015), куди увійшло понад 650 статей-розвідок про митців Поділля; вибране “Музичне гроно” (2014), історичний роман “Веремія” (2008); 6-книжжя повістей і новел (“Зерна”, “Фатум”, “Колесо долі”, “Жереб долі”, “Інвазії”, “Паліативи” – 2004–2015); дві книги “Подільська Шевченкіана” (2001, 2006); історико-красознавча “Перлина Поділля” (2006), “Максими” (2012), 4-книжжя прислів’їв, притч (“Подільські мудринки” (2 книги), “Голоси Полісся”, “Мудринки”, 2009–2015); драми, есе, книги для дітей.

МОВА – ПОРТРЕТ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ УКРАЇНЦІВ

*Учи неложними устами
казати правду!
Тарас Шевченко*

В далеку давнину побутував міф, що Земля не тоне у Світовому океані, бо утримується трьома китами.

Якщо перефразувати його стосовно української мови, то в епоху бездержавності вона утрималась “на плаву” завдяки трьом китам – Івану Котляревському на Лівобережжі, Тарасу Шевченку на Правобережжі та Івану Франку на Галичині. Вони і стали **становим хребтом** української нації.

Нам, сьогоднішнім, не вистачає їхньої войовничості, зятятості і фанатизму у відстоюванні нашої мови, національної культури і духовності у боротьбі з агресивною Росією як в територіальних питаннях, так і в інформаційному просторі.

А ще Іван Франко застерігав: *“Мова росте елементарно – разом з душою народу”*. Тож, дбаючи про власну душу, ми повинні зосереджуватись не на матеріальних благах, а на духовності. Бо доки живе мова – живе нація. А українська класична література житиме доти, доки житиме український народ як самодостатня, самозахищена нація!

На порятунок української мови, мови багатомільйонного самостійного народу (78% від загального складу – **моноетнічна нація**) списано кілометри газетних шпальт, тисячі журнальних сторінок, проведено безліч мітингів, симпозіумів, конференцій, диспутів, написано сотні звернень і листів до бувших президентів України, до високих державних осіб і служб. А “віз” захисту української мови не зрушився. Бацила “брежневщини” так вкоренилася в підленьких душах хохлів-малоросів міщанського штибу, що вони готові за гроші (посаду, дохід) продати москалям не тільки мову, а й землю українську, її надра... Весь народ! В цьому ми пересвідчилися на подіях у Криму та в Донбасі за останні два роки (2014–2015).

Сьогодні у Верховній Раді та в Кабміні України переважають не українці (чужинці). Тож функції державного управління народним життям виконують люди чужих народностей нам на шкоду. Це люди без знань української мови та культури, які навчились лише патякати і

матоязичить. Доречним буде тут зауваження відомого політика і мовознавця Ірини Фаріон:

“Світова практика визнає верховенство мовних прав нації над мовними правами особи. Це має стати наріжним каменем у вирішенні наших мовних проблем. Адже мова – це влада, санкціонована Богом! Віддамо цю владу, віддамо й наше національне буття!”

І зверніть увагу на спілкування простих громадян України. Вони, не задумуючись, при першій ліпшій нагоді переходять на російську мову, варто лише звернутися до них російською! (Не говорячи про тих обмежених в національній свідомості міщан, що з шкіри пнуться бути “елітою суспільства”, сучасною аристократією на корпоративних збіговиськах). Навіть телешоу ведуть двома мовами!.. Де ж їх національна гідність?! І це в умовах відродження нашої державності, нації, мови.

Був час, коли ми всі наївно вірили у фальшиві ідеали комунізму, у братерство народів, про які протягом семи-десяти років нам пудрили мізки. Але свавільне викорчовування з душі народу його етнонаціональних прикмет чужомовними хамами в сучасних умовах безжалісної агресії “старшого брата” ми мали б бодай хоч трохи просвітлити власні душі: розмовляти мовою агресора під час війни – це зраджувати свій народ і Україну!

Та де там: все залишається на своїх місцях. Навіть драконівський закон Колесніченка-Ківалова “Про порядок застосування мов в Україні”, що ставив за мету повне знищення української мови, за відміну якого проголосувала ще попередня Верховна Рада на хвилі Революції Гідності, нині діючий Президент України так і не підписав (???). А в Криму і в південно-східних областях “регіонали”, відразу зреагували на той “закон”: через місцеві ради надали російській мові статус “регіональної” замість використання державної. Ці незаконні акти місцевих “князьків”, що суперечать Конституції України (статті 10-тій), досі не відмінені. А скільки шкоди наніс українській мові бувший міністр освіти і науки Д. Табачник, ліквідовуючи україномовні школи під гаслом “оптимізації” навчального процесу?.. (У 2012 році закрито 161 школу, в 2013 році – 150 шкіл). Бодай хоч одна україномовна школа з 600 закритих шкіл протягом 2012–2014 років відновлена?..

Мовна політика – це змагання за людську душу! Тож на сторожі державної мови мають стояти влада, Збройні Сили України,

поліція, ЗМІ. Саме вони передусім мають відкривати й озвучувати *мовну правду* в Україні.

Ця правда має два основні аспекти (виміри): *юридичний і політичний*.

Юридичний закладений у 10-тій статті Конституції України, де записано: *“Державною мовою в Україні є українська мова”*.

Але, разом з тим, у тій же 10-тій статті закладена міна уповільненої дії, на яку опирались українофоби Колесніченко-Ківалов, колізія: *“В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України”*.

Парадокс: меншина диктує свою волю більшості народу!

Диву даєшся, коли згадуєш, що наша Конституція була прийнята лише через п'ять років після проголошення Незалежності (1996 рік), коли більшість бувших республік Радянського Союзу чутко визначили свій національно-мовний статус. Чому наші парламентарі не скористалися досвідом Прибалтійських держав (Литви, Латвії, Естонії), де мають **право на громадянство** у цих країнах лише ті, хто досконало знає і послуговується їхньою мовою, визнає закони тієї держави де проживає?..

Політичний аспект – це боротьба за владу. У мовній політиці – це боротьба за владу над людським мисленням і світоглядом. У цьому ми мали змогу переконатися, спостерігаючи за сепаратистськими рухами у Криму і на Донбасі в 2014–2015 роках, хоча там проживає 65 відсотків українців. В Донецькій області – 53%, в Луганській – 55% українців.

Політичне зомбування російськими ЗМІ розпочалося задовго до воєнних дій Росії на території України. Там не транслювалися жодні українські канали. Російська антиукраїнська інформаційна агресія в телерадіопросторі і в пресі. Повна інформаційна ізоляція від України!

Виникає питання: чому в Україні й досі не діє 10-та стаття Конституції? Відповідь:

1. Не вироблено конкретних механізмів контролю за впровадженням державної мови в усі сфери функціонування державних установ, службових осіб.

2. Не створено контролюючого органу й найвищого арбітражу з питань використання і дотримання мовного законодавства.

3. Не вироблено конкретних механізмів державного захисту і сприяння українській мові в умовах національної незалежності українців: знаєш державну мову – здобудеш освіту і працю, не знаєш – їдь туди, чію мову знаєш.

4. Не введено до Кримінального Кодексу України міри покарання за недотримання мовного законодавства і послуговування чужою мовою на державній службі. Аж до позбавлення українського громадянства за сприяння лінгвоциду, за порушення демографічної політики держави.

Де ж це бачено, у якій країні, щоб на парламентській трибуні хтось виступав іноземною мовою?! Його б тут же стягнули б звідти! А у нас – можна.

Чому у мовному питанні ми не беремо приклад з тієї ж Росії, де воно вважається надзвичайним елементом зовнішньої політики? Погляньте на ухвали Держдуми за останні 10–15 років. Наскрізною лінією у них звучить: “Змусити новостворені держави надати російській мові на своїх теренах особливого *привілейованого* статусу – офіційної”.

У цільовій програмі “Російська мова” (2006–2010) уряд РФ зазначив: *“У зв’язку з розвитком процесів міжнаціональної і міжнародної інтеграції тепер необхідно забезпечити на загальнодержавному рівні підтримку російської мови як потужного соціального чинника консолідації країн СНД, як стимулу реалізації геополітичних інтересів Росії”*.

Паралельно з цими заходами в Росії ведеться жорстока політика ксенофобії, завдяки якій з 1989-го по 2002 рік українців зменшилось з 4,5 млн. осіб до 3 мільйонів. Куди зникли 32% українців? Відповідь одна: не витримали утисків та асимілювалися. Насправді ж їх мало б бути стільки, скільки виселено з України на російські Крайню Північ, Заполяр’я, Сибір, Далекий Схід, Камчатку, Сахалін і т.п. Адже Україну за радянські часи полонили 12 млн. росіян, особливо Крим, Донбас, південні області України (майже на 50%).

Чому ті 12 млн. українців асимілювалися? Питання риторичне.

Адже за переписом 1925 року в Росії проживало: на Кубані - 65% українців, які мали 950 українських шкіл. В Пониззі Волги – існувало 420 українських шкіл,; на Далекому Сході – 1076 українських шкіл. Зараз там нема жодної!

І ось приклади ксенофобії в Росії за останні 20 років:

У 1996 році на хвилі демократизації Росії був прийнятий Держдумою закон РФ “Про національно-культурну автономію”. Було зареєстровано Федеральну національно-культурну автономію “Українці Росії”. По всіх місцях компактного проживання українців діяли самодіяльні хори, драмгуртки, недільні школи для дітей. Навіть видавався журнал “Український огляд” та газета “Украинские вести”. У Москві була відновлена українська бібліотека з фондом 50 тисяч примірників.

Нині у Москві українська бібліотека закрита. А керівників українських громад почали планово “відстрілювати”:

У 1997 році понад сто російських ОМОНівців атакували в м. Ногінську Богоявленський собор УПЦ КП, арештували архієпископа Адріана, семеро священників побили, затримали 20 парафіян, побили студентів Богородської духовної академії;

(Порівняйте, скільки в Україні церков Московського Патріархату – 2/3 від загалу, а в Росії – одна-єдина українська церква знищена!);

У 2002 році в м. Іванові було вбито голову Товариства української культури “Мрія” Володимира Побурінного;

У 2004 році у м. Владивостоці було вбито керівника українського хору “Горлиця” 68-річного Анатолія Криля;

У 2006 році у м. Тула жорстоко побили залізним прутом члена Ревізійної комісії ФНКА “Українці Росії” Наталю Ковальову (Медведюк). А коли її чоловік Володимир Сенишин почав шукати правду, його підступно вбито.

(Матеріали “Літературної України”. – 2007. – 15 лютого).

Яскравим прикладом є реакція Москви на спробу українців вирватися з російського “Митного Союзу” і спробу вступити в Євросоюз. Революція Гідності 2014 року стала причиною агресії Росії у Криму та на Донбасі під прикриттям “захисту російськомовного населення від київської бандерівської хунти”...

А “скриньку Пандори” відкрила задовго до початку війни дружина В. Путіна, заявивши: *“Пределы русского языка – это пределы России... Необходимо утверждать, отстаивать и расширять языковые границы русского мира. Утверждение границ русского мира – это и отстаивание, и укрепление национальных интересов России. Русский язык объединяет людей в русский мир – совокупность говорящих и думающих на этом языке”*. (Газета “Известия”. – 2000. – 27 октября).

Тож заклик до мовної експансії чужих територій своєї бувшої дружини реалізовує В. Путін у Придністров'ї, в Чечні, в Абхазії, Осетії та в Україні. І все це подає міжнародній спільноті під соусом “внутригосударственных конфликтов”, так званих АТО.

Якщо підсумувати все сказане, то можна виразити це словами Дмитра Павличка:

“...Ми всі, без винятку творчі люди ХХ століття, жили біля духовної смерті, але не всі вижили, не всі дочекалися сівача, не всі стали зернами свободи... Лише ті, хто мав достатньо життєвої сили, щоб чинити опір духовній смерті – чужій окупації, - яка загрожувала всім нам неволею визволених рабів, яким не потрібно ні свободи, ні мови, ні історії України, а тільки багатства та сліхняності” (“ЛУ”. – 2006. – № 6 (16 лютого).

В. В. Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПОНЯТТЯ “РІДНА МОВА” В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

*Ніщо так природно не сприймається
і ... так складно не визначається,
як поняття рідної мови*
Й. Л. Вайсгербер [1, с. 44]

Нині у ході інтеграційних процесів актуальним питанням постає становище української мови, її соціально-політичний статус. Оскільки мова є соціальним явищем, то, контактуючи у ході суспільно-історичного розвитку з іншими мовами, вона зазнає певних змін, трансформацій.

Слова видатного німецького філософа мови Й. Вайсгербера, подані в епіграфі, розкривають поняття рідної мови. Кожен із нас по-своєму тлумачить даний термін, але ми прихильні однієї думки, що це рідна, материнська мова. Розкриємо поняття “рідна мова”, аналізуючи різні джерела.

Рідна, материна, материнська – мова, яку виробили рідні по крові покоління, саме цю мову людина в нормальних соціальних

умовах вивчає найперше. Незнання рідної мови не виключає її існування і не означає автоматичного привласнення цього означення засвоєній чужій мові. Вивчення мови відбувається в дитинстві у природний спосіб в умовах опіки над малим дитям. Це є родинні умови. Рідна мова – одне з найважливіших понять соціолінгвістики та етнології, яке нині набуло міждисциплінарного статусу [8]. Існують різні трактування терміну “рідна мова”.

Письменники поетизують рідну мову так само, як і рідний край, його пейзажі, як свій народ. Український письменник О. Олесь (1878–1944) у вірші “Рідна мова в рідній школі” пояснював поняття “рідна мова”:

“Рідна мова! рідна мова!
Що в єдине нас злива, –
Перші матері слова,
Перша пісня колискова...
...Хто в майбутнім хоче жить,
Той всім серцем закричить:
“В рідній школі рідна мова!”
І спасе того в недолі...” [8].

Українська мова є мовою українського народу, і тільки вона має бути рідною для кожного, хто вважає себе приналежним до української нації. В. Сосюра (1897–1965) писав, що “Без мови нашої, юначе, й народу нашого нема” [8].

У зверненні до носіїв української мови М. Рильський наголошував: “Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за доступність мови, за багатство мови” [9].

У наково-довідкових виданнях дане поняття має своє трактування. Наприклад, рідна мова – мова, з якою людина входить у світ, прилучається до загальнолюдських цінностей у їх національній своєрідності. Людина стає свідомою, оволодіваючи мовою своїх батьків. Тому в художній літературі – поезії і прозі – всіх народів поняття рідної мови виступає поряд з поняттям рідного краю, батьківської хати, материнського тепла, вітчизни, тобто рідна мова сприймається не просто як засіб комунікації, не тільки як знаряддя формування думок, а як одне з головних джерел патріотичних почуттів [9].

В енциклопедичному виданні, присвяченому питанням етнодержавотворення, тлумачиться, що “рідна мова – це та мова

особи, якою вона може найповніше самовиразитися, найточніше і найглибше передати свої думки, всебічно виявити себе в слові. Це перший аспект цього явища, аспект об'єктивного виявлення мови. Другий аспект – суб'єктивно-ціннісний. Він відображає ставлення особи до мов, якими вона володіє, передає мовну самовизначеність особистості” [5, с. 133].

В іншому енциклопедичному виданні “Українська мова” (2000) термін “рідна мова” пояснюється як “мова, з якою людина входить у світ, прилучається до загальнолюдських цінностей у їх національній своєрідності” [6, с. 515].

В енциклопедичному виданні “Українська мова” (2007) поняття “рідна мова” трактується як мова, яка пов’язує людину з родом (батьками, дідами, прадідами), через яку в дорослому віці вона усвідомлює свій зв’язок з національною культурою, належність до цієї культури [7, с. 575].

У “Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів” (2001) змістовно розкрито термін: “рідна мова – перша мова, якою почала розмовляти дитина (мова батьків), або мова, з якою індивід увійшов у культуру в період свого свідомого життя” [4, с. 92].

Зазначимо, що вчені виділяють три концепції рідної мови: етнічна мова, перша мова та мова, засвоєна в дитинстві. За першою концепцією рідною мовою визнається мова народу чи етнічної групи, до якої належить людина, мова, що зв’язує її з попередніми поколіннями, їх духовними надбаннями, що є фундаментом етнічної та національної самоідентифікації.

За другою концепцією рідна мова пояснюється, якою людина володіє з максимальною глибиною і повнотою, на якій легше, швидше й простіше їй мислиться, яка є для неї найбільш звичною і зручною формою вираження думки і мовного спілкування.

Відповідно до третьої концепції, рідна мова – це мова, яку людина засвоює з раннього дитинства без спеціального навчання, перебуваючи у відповідному мовному середовищі (тобто перша мова) [8].

Відомий філолог В. Іванишин в книзі “Мова і нація” (1994) зазначає, що рідною мовою належить уважати мову своєї нації, мову предків, яка пов’язує людину з її народом, з попередніми поколіннями, їхніми духовними надбаннями [3, с. 121]. У даній праці автори висвітлюють мовознавчу проблематику, пов’язану із суттю,

роллю та функціонуванням мови в суспільстві, розкривають механізм денаціоналізації народу на мовному ґрунті.

Доктор філологічних наук, професор Ф. Бацевич у праці “Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси” (2009) розкриває лінгвофілософські проблеми, які стосуються феномену рідної мови. Він виділяє основні категоріальні ознаки рідної мови, зокрема такі:

- духовна близькість і особливе емоційне ставлення носіїв до мови, через яку виявляється духовна спорідненість (гармонія) зі світом, його Творцем, тобто синергетизм;

- об’єктивна наявність протиставлення “рідна/нерідна (чужа, іноземна) мова”;

- потенційний динамізм в аспекті зв’язків з культурою;

- активна участь у формуванні духовної єдності народу, спільної культури, неповторної концептосфери і мовної картини світу;

- найтісніший зв’язок з усвідомлюваними та неусвідомлюваними (підсвідомими) мисленнєвими, перцептивними, психічними і психологічними процесами;

- визначальна роль у процесах соціалізації-етнізації особистості;

- тісний зв’язок зі світоглядом і активний вплив на нього (особливо в ранньому дитинстві) через сформовані мовні картини світу;

- вплив на становлення мовної та комунікативної поведінки носіїв, формування різних типів мовних (комунікативних) особистостей [1, с. 45, 46, 47; 2, с. 54].

На думку Ф. Бацевича, рідна мова – мова, з якою особистість відчуває особливу духовну спорідненість, гармонію, зручність і легкість. Це один із найважливіших духовних екзистенційних вимірів етносу, які вирізняють певний етнос серед інших, творять його неповторність.

Слід підкреслити, що для залучення уваги до проблеми збереження мовного різноманіття ЮНЕСКО заснувала Міжнародний день рідної мови, який відзначають 21 лютого, починаючи з 2000 року.

Як бачимо, поняття “рідна мова” в інтерпретаційних джерелах (брошури, присвячені досліджуваній темі; сучасна наукова література, українська періодична преса; науково-довідкові видання

та ін.) має своє тлумачення як у вузькому, так і широкому значенні. Отже, рідна мова – це мова роду, народу, до якого людина належить кровно і духовно. І ми, як молоде, так і доросле покоління повинні шанувати свою рідну мову, відроджувати українські звичаї й традиції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бацевич Ф. Рідна мова: об'єктивність існування чи суб'єктивність вибору / Флорій Бацевич // Світогляд. – 2008. – № 2. – С. 44-47. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mao.kiev.ua/jscans/2008-2-bacevich.pdf>. – Назва з титул. екрану.

2. Бацевич Флорій Духовна синергетика рідної мови : Лінгвофілософські нариси : моногр. / Флорій Бацевич. – К. : ВЦ “Академія”, 2009. – 192 с.

3. Іванишин В. Мова і нація / Василь Іванишин, Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич : Вид. фірма “Відродження”, 1994. – 218 с.

4. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

5. Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К. : Генеза, Довіра, 1996. – 942 с.

6. Українська мова. Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : “Українська енциклопедія ім. М. Бажана”, 2000. – 752 с.

7. Українська мова. Енциклопедія. – [вид. 3-тє, зі змінами і доп.]. – К. : “Українська енциклопедія”, 2007. – 854 с.

8. Рідна мова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Рідна_мова. – Назва з титул. екрану.

9. Рідна мова // Ізборник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um82.htm>. – Назва з титул. екрану.

В. О. Парандій,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ВИДАВНИЧО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1920-1944 рр.)

Унаслідок поразки національно-визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр. і переслідування за політичною ознакою, найсвідоміша політична, інтелектуальна та мистецько-освітня українська еліта, студентсько-учнівська молодь, вояки Армії УНР, знайшли притулок у Європі. Найбільшими і найголовнішими центрами їх концентрації стали: Берлін, Варшава і Тарнів, Відень, Париж, Подебради і Прага, де в складних еміграційних умовах 20–40-х рр., діяли видавничо-інформаційні інституції, що під егідою ДЦ УНР репрезентували Україну й допомагали українцям зберегти свою національну ідентичність, а також досвід трагічного державотворчого процесу і боротьби за свою незалежність.

Видавничо-інформаційна справа ДЦ УНР пройшла важкий шлях свого становлення і піднесення на початку 20-х рр. XX ст., сповільнення її темпів у середині 20-х рр. унаслідок нестачі матеріальних ресурсів і згодом, наприкінці 20-х рр. і впродовж наступного десятиріччя, стає пріоритетом вищих навчальних і науково-дослідних інституцій [1, с. 16], громадських організацій у сфері книжкової справи. Лідери ДЦ УНР усвідомлювали, що особливого значення після поразки збройних змагань за національну державність і територіального розділення українських земель “набуває розгортання зусиль з нарощування інформаційного впливу на зарубіжні політичні й громадські кола в інтересах відновлення суверенітету України”. Вже наприкінці грудня 1920 р. ДЦ УНР виробив основні тези міжнародно-інформаційної праці своїх дипломатичних інституцій, створив систему міжнародного інформування у відповідних державних і недержавних органах – прес-підрозділи диппредставництв, міністерство преси і пропаганди, державні, громадські та приватні інформаційні агенції та організації [2].

Упродовж 1920-1923 рр. прес-підрозділи дипломатичних представництв, незважаючи на значні матеріальні труднощі і

скорочення своєї мережі, вели активну міжнародно-інформаційну діяльність про визнання ДЦ УНР в екзилі, а також протидіяли антиукраїнській пропаганді. Так, відділ преси МЗС друкував і поширював значний обсяг інформаційно-аналітичних матеріалів: бюлетенів, “Комунікатів”, обіжників, циркулярів для інституцій ДЦ УНР, засобів масової інформації, інтернованих вояків. З ініціативи К. Мацієвича і на кошти Надзвичайної дипломатичної місії в 1921 р. у Чернівцях виходив тижневик “Народний голос”. Було підготовлено проект створення при МЗС Центральної пресової агенції з власною радіостанцією [3], але через фінансову скруту і укладання Ризького договору, проект не був реалізований.

Значні міжнародно-інформаційні заходи здійснював Департамент пропаганди і преси міністерства преси і пропаганди ДЦ УНР, який видавав інформаційно-аналітичні бюлетені “Огляд преси” та “Обіжник”, а також розрахований на іноземну аудиторію збірник “Державний Центр на чужині”. Крім того, у березні 1921 р. з метою координації інформаційної роботи між усіма інституціями ДЦ УНР було підготовлено проект створення центрального інформаційного органу (Управління преси) шляхом об’єднання всіх урядових прес-підрозділів та Української пресової агенції. Проте політичні події не дали змоги реалізувати цю ідею. Тому в жовтні 1921 р. міністерство преси і пропаганди було скасоване, а на його базі створено Центральне управління по справах преси (“Українпрес”). Найбільш значний обсяг інформаційних матеріалів, серед яких “Обіжники”, комунікати “На Україну”, готувало для іноземців Тарнівське українське прес-бюро [4, с. 11; 5]. Для інформування іноземних журналістів про діяльність ДЦ УНР і події в Україні виходили щотижневий “Бюлетень УІБ” (Варшава) і “Бюлетень Українського інформаційного бюро” (Женева) [6, с. 38].

Посильну допомогу в розгортанні інформаційного впливу на закордонну аудиторію ДЦ УНР надавали українські громадські організації, іноземні громадяни, прихильні до української справи, приватні інформаційні агенції. Серед них, Українська пресова служба (Відень), яка маючи широкі контакти із закордонними виданнями, активно сприяла міжнародно-інформаційній діяльності ДЦ УНР [7, с. 13; 8].

Меморандуми і демарші ДЦ УНР у Лізі Націй широко висвітлювали іноземні часописи, зокрема “Газет де Лозан”, “Журнал

де Женев”, “Кур’єр де Женев” та ін. Було видано спеціальну брошуру про Україну [9, с. 37-38].

На видавничу діяльність ДЦ УНР спрямовував значні зусилля. Так, при посольстві УНР у Відні було створено видавництво “Наталка Полтавка” [10], що готувало видання “репрезентаційних мап та шкільних посібників для потреб МНО” [11]. Крім того, ДЦ УНР з метою систематизації та кодифікації законів видавав “Вісник Державних Законів”, ініціював підготовку до видання праць – “Повний збірник законів УНР” і “Збірник Чинних Законів в УНР”, планував видати зібрання законів УЦР [12].

Одним із головних завдань міністерства освіти ДЦ УНР було видання спеціальною педагогічною місією міністерства у Відні (голова А. Крушельницький) українських шкільних підручників за програмою Єдиної школи. Через ряд об’єктивних і суб’єктивних причин “майже дворічна її діяльність звелася до виплати А. Крушельницьким пенсії собі самому; секретареві місії п. Свободі та видачі авансових сум різним людям” для видання підручників. Зважаючи на те, що місія змогла видати лише підручник латинської мови А. Артемовича, наприкінці 1921 р. вона була закрита [13]. Українські книжки та підручники видрукували закордонні представництва видавництв “Вернигора”, “Дзвін” та “Українська школа”, які в березні 1921 року повідомили міністерство про готовність передати частину виданих підручників та книг. 17 березня 1921 р. С. Петлюра “з огляду на можливість скорого повернення” в Україну наказав П. Холодному негайно перевезти всі видрукувані книжки до Тарнова. МНО намагалося це здійснити через доставника І. Крекотня, але через недбалість представника “Книгоспілки” виникли проблеми. Лише наприкінці 1921 р. декілька вагонів книг до Тарнова доставило Волинське кооперативне видавництво [14].

Найбільш посильну допомогу ДЦ УНР щодо створення і підтримки українських видавництв надавав УГК, який призначав окремим авторам стипендії, створив окремий видавничий відділ і Пресове бюро, що проводило інформаційну діяльність, постачало газети, допомагало видавничому відділу і УГВФ, а також сприяло виданню журналу “Громадський вісник”. Згодом інформаційним органом УГК став журнал “Нова Україна”, але в 1924 р. через певні обставини УГК припинив роботу з цим журналом [15].

Активізації видавничої мережі української еміграції під егідою ДЦ УНР сприяв Український громадський видавничий фонд у Празі

(голова Є. Вировий, секретар Є. Приходько), створений 4 жовтня 1923 р. Його головним завданням були: реєстрація підготовлених до друку оригінальних наукових праць українських авторів і закінчених перекладів; переклад на українську мову іноземних книжок з усіх галузей знань; залучення до співпраці “українських діячів та письменників і всі органи преси”; співпраця з українськими інституціями “для боротьби з книжним голодом”; видання періодичного бюлетеня [16]. Упродовж 1923-1932 рр. УГВФ видрукував близько 40 наукових, науково-популярних праць і підручників [17, с. 14-15]. Крім того, УГВФ видав для УВПІ 11 праць [18, с. 4]. Свої видання УГВФ розповсюджував через книгарні в різних державах світу [19, с. 15].

Значний внесок у видавничо-просвітню справу зробило УВІТ, яке зосередивши свою діяльність на виданні історико-мемуарної та воєнно-наукової літератури, стало ініціатором заснування видавництва “Чорномор” (Каліш). УВІТ за сприяння ДЦ УНР видало за редакцією М. Садовського дев’ять 256 сторінкових томів матеріалів до історії українського війська “За державність”. У 1939 р. більшовики захопили в друкарні м. Львова весь наклад десятого тому і знищили його [20, с. 4].

3 грудня 1939 р. до кінця 1944 р. інституційний ґрунт для суспільно-культурного процесу української еміграції, “кожен бік якого – літературний чи мистецький, освітній чи науковий, політичний чи релігійний” забезпечувало “Українське видавництво” у Кракові–Львові. Його різножанрова продукція (газети, журнали, книжки) ввібрала значне число епізодів, подій, фактів часів Другої світової війни [21, с. 162].

Таким чином, завдяки діяльності видавництв під егідою ДЦ УНР було видруковано чимало наукових збірників, монографій, підручників та інших праць, що стали “безцінним здобутком української науки та культури” і досі не втратили своєї цінності для української науки [22, с. 14].

Упродовж 1922-1940 рр. основними осередками видавничої діяльності були вищі навчальні заклади в Подєбрадах і Празі [23, с. 82], які, незважаючи на складні матеріальні умови, оприлюднювали науковий доробок української інтелектуальної еліти та забезпечували студентство навчальною літературою [24, с. 14]. Так, видавнича комісія Українського вільного університету в Празі на чолі з професором С. Дністрянським [25, с. 82] упродовж 1922-1931 рр.

випустила 27 підручників, монографій та наукових збірників [26, с. 10], у т. ч. 11 друкованих і 12 літографованих книг, цінні та ґрунтовні праці з різних галузей знань, “Науковий збірник Українського Вільного Університету в Празі” (1923) [27, с. 4; 28, с. 81; 29, с. 10]. Впродовж 1926-1928 рр. УВУ “з причини браку фондів не мав можливості” видати готові до друку майже 70 монографій та підручників [30; 31]. У 1930-1941 рр. через відсутність коштів і власного видавництва не зумів розгорнути видавничу діяльність [32, с. 83] і тому всю літературу друкував у Державній друкарні в Празі [33, с. 14], а розповсюджував через Міжнародну обмінну службу [34, с. 4]. Проте, не зважаючи на всі перешкоди, видавнича діяльність УВУ все ж “сприяла активізації наукової і науково-педагогічної роботи української еміграції” [35, с. 10].

Сучасний історик О. Заремба стверджує, що значною мірою формуванню видавничої мережі української еміграції сприяла діяльність УГА в Подєбрадах, студенти і викладачі якої в 1922 р. створили “Видавниче товариство при Українській господарській академії в ЧСР”. Упродовж 1922–1932 рр. воно видрукувало 698 монографій, підручників, посібників, рефератів і розвідок [36, с. 12-13], юридичні праці [37, с. 3], тексти лекцій [38, с. 165-170], “Записки УГА” (7 вип.), а також часописи гуртка бібліологів і Товариства українських кооператорів [39]. Із них 157 – літографічним способом, а 35 – у формі “скрипт”. Основна їх частина була українською, а близько чверті – англійською, іспанською, німецькою, сербською і чеською мовами. Водночас значна кількість праць професорсько-викладацького складу УГА з’явилася поза академією [40], а 485 дипломних робіт і проєктів, 48 лабораторно-експериментальних праць, 672 доповідей та досліджень так і залишилися в рукописах [41, с. 161-162]. 12 листопада 1932 р. на базі УГА було засновано УТГІ, який упродовж 1934-1944 рр. видрукував “на циклостилі й літографському камені” для студентів [42, с. 165-170] 77 підручників [43] і курсів лекцій [44, с. 83; 607], агрономічний, лісовий і математичний термінологічні словники [45], часопис “Вісті УТГІ” [46]. Видавнича діяльність УГА-УТГІ сприяла тому, що “майже кожного тижня з’являвся у світ один підручник”. Ці, “за рідким виключенням, піонерські видання” [47] збагатили українську технічно-економічну літературу, розвинули науково-технічну мову [48, с. 14].

З метою “видання книг наукового змісту та спеціальних підручників” для потреб УВПІ 22 професори і 77 студентів утворили в 1924 р. Українське видавничє товариство “Сіяч” [49, с. 25]. Впродовж 1929-1933 рр. воно видавало навчальну і наукову літературу з різних галузей знань [50, с. 11], серед них 55 посібників і підручників, наукові праці і науковий збірник УВПІ (Т. 1, 2), “Драгоманівський збірник” [51, с. 168; 52, с. 11; 53]. Видання УВПІ надходили за кордон, у т. ч. й до Радянської України. Оскільки Товариство “Сіяч” не могло задовольнити потреби студентів і викладачів у друкованій продукції, то професори друкували свої праці і в інших видавництвах [54, с. 168], зокрема 11 праць видав УГВФ у Празі [55].

Таким чином, значний обсяг та високий поліграфічний рівень видань УВУ, УГА–УТГІ, УВПІ фактично започаткували українську навчальну книгу з відповідних галузей знань, більшість з яких не втратила своєї наукової цінності і значення й донині, хоча майже всі вони сьогодні є раритетами.

Значному поповненню скарбниці української інтелектуальної спадщини сприяла видавнича діяльність Студіуму православного богослов'я Варшавського університету, що в 1930-1938 рр. видав праці І. Огієнка та О. Лотоцького, а його часопис “ELPIS” опублікував статті В. Біднова [56].

Особливу роль у видавничій справі в 1930-1939 рр. відіграло видавництво Українського наукового інституту у Варшаві, яке видало 54 томи наукових праць з економіки і літератури України, історії українсько-московських відносин і церковних справ, що “є скарбницею української науки” [57, с. 15], у т. ч. цінне 16-томне зібрання творів Т. Шевченка з “критичним коментарем” з урахуванням нових досліджень з шевченкознавства [58, с. 4; 59, с. 18] та інші [60, с. 2-3].

Така широка і плідна діяльність українських видавничих осередків у міжвоєнній Європі дозволяє стверджувати, що ДЦ УНР і українська еміграція забезпечили “тяглість розвитку національної освіти і науки” [61, с. 18], призвели до конструктивного розвитку українсько-європейських взаємин, сприяли збереженню багатой інтелектуальної спадщини українського народу, опрацюванню оригінальних концепцій цивілізаційно-культурної орієнтації України та особливостей українського православ'я.

Незважаючи на складні умови життя в еміграції, громадсько-професійні об'єднання за сприяння ДЦ УНР дбали про видавничу справу, примножували науковий доробок української інтелектуальної еліти й дали світові першу “Українську Загальну Енциклопедію”, “Атлас України”, “Географія України”, “Статистичні річники” [62, с. 2]. Так, УІФТ у 1923-1945 рр. видало 67 праць з археології, архітектури, літератури і мистецтвознавства [63; 64]. УПТ у 1924-1936 рр., дбаючи про “соціальні, матеріальні й моральні інтереси українських правників”, видрукувало більше 30 правничих видань [65, с. 228]. УПдТ видало “Праці УПдТ” з історії та сучасного стану освіти на українських землях і в еміграції, свої річні звіти [66]. Для активізації вивчення та узагальнення досвіду в галузі книгознавства УТПК видавало професійний часопис “Книголюб” (15 вип.) і свої річні звіти [68].

У 1940-1943 рр. проявився деякий підйом видавничого руху, що сприяв виходу декількох десятків наукових творів, серед них знаменита праця В. Січинського “*Monumenta architecturae Ukrainae*”, “твір непереходової вартості” “Чужинці про Україну: вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть” [68; 69; 70] які були розіслані різним іноземним інституціям [71].

Трагічна доля інтернованих вояків Армії УНР знайшла своє відображення на сторінках таборової періодики і в цьому, на думку сучасної дослідниці Н. Сидоренко, “завжди відчувався функціональний зв'язок із життям, віддзеркалення реалій”. Поява понад 100 часописів, засвідчила творчо-духовне і національно-політичне самоствердження інтернованих вояків. Питання “будови власної хати”, вибору державного майбутнього, рівняння на згуртованість українського суспільства посідали чільне місце на шпальтах видань “задротяної” громади. Саме завдяки військово-таборової преси відбувався пошук національних критеріїв у мистецтві, публіцистиці, літературі, вироблялися засади “активного українця” з європейською культурно-національною ідеологією. Вона допомогла інтернованим “пізнати самих себе”, дала можливість “іншим народам збагнути, якими є українці”. А також відігравала значну роль в засвоєнні та усвідомленні національних завдань, самоствердженні національної самоповаги [72, с. 124; 73, с. 16].

Знаний історик О. Вішка [74] та науковець Л. Кривизюк вказують, що “магістральним напрямком збереження для майбутніх

перемог української військової еліти С. Петлюра вважав генеруючу роль журналістики”. Саме тому, починаючи з 1923 р., він засновує та редагує низку воєнно-історичних і громадсько-політичних часописів [75, с. 223], серед них “Табір”, що був неофіційним друкованим органом ДЦ УНР і сприяв організації національно-політичної думки, задоволенню культурно-наукових інтересів української еміграції [76; 77]. Часопис опублікував матеріали про Визвольні змагання 1917-1921 рр., ідеологічні та полемічні статті щодо концепції визначеної С. Петлюрою [78], якому присвячено третє число журналу [79, с. 11-12].

Не меншого значення і популярності набув часопис УВІТ “За державність” (1925-1939) за редакцією М. Садовського [80], в якому опубліковано цінну бібліографічну працю І. Шендрика [81, с. 8], рецензії та огляди військово-історичної літератури, матеріали з історії Армії УНР, про військових діячів, повстансько-партизанський рух [82, с. 16] та інші [83, с. 8]. Цей збірник, що багато зробив для розвитку української історіографії новітньої доби й досі є вартісним джерелом для дослідження “державно-соборного процесу в Україні першої пол. XX ст.” [84, с. 16].

В 1925 р. почав виходити заснований з ініціативи С. Петлюри громадсько-політичний і літературно-мистецький часопис “Тризуб” (редактор В. Прокопович, а в 1940 р. – О. Шульгин) [85], що значно підняло і закріпило популярність ДЦ УНР, а “разом і розквіт нових ідей та планів” С. Петлюри [86, ч. 16]. З ним “співпрацювала майже уся еліта українських патріотів-емігрантів” [87, с. 175] і тому він швидко набув заслуженого авторитету і став офіційним друкованим органом ДЦ УНР [88] як речник і захисник ідей української держави [90]. На його сторінках висвітлювалися політично-культурні процеси в еміграції і в Україні [90], про голод в Україні, прийняття СРСР до Ліги Націй [91, с. 28]. Убивство С. Петлюри призвело до урізноманітнення форм видавничої діяльності. Так, під час судового процесу над його вбивцею виходив спеціальний судовий бюлетень “Надзвичайне щоденне видання” (10 вип.), а також додатки: франкомовний для студентів (1928), книжечка малюнків для дітей “Рідне військо” (1929), кишеньковий “Французько-український словник”, кольорові портрети Т. Шевченка і С. Петлюри, “Наша жінка на чужині”, “Наші діти на чужині”, “Пласт на чужині” і “Трибуна молодих” (1938-1939). “Тризуб” завжди дбав про авторитет українців і України в світі, піднімав дух і віру української спільноти [92; 93].

Його читали в багатьох країнах, і навіть радянській Україні, незважаючи на те, що можуть бути розстріляними за це [94].

Періодику української еміграції – специфічне явище в українській історії, яке охоплювало всі сфери діяльності ДЦ УНР і національно-суспільного життя еміграції, умовно поділяємо на два періоди: I – преса довоєнного періоду (1923-1939 рр.); II – преса воєнної доби (1939-1944 рр.).

Унікальність української емігрантської преси I – довоєнного періоду (1923-1939 рр.) полягає в достатньо високому фаховому рівні її співробітників, у більшості це колишні вояки Армії УНР, у фактографічності подання історії українського національно-визвольного руху. С. Петлюра, поєднуючи риси воєначальника, політичного і державного діяча, публіциста і редактора, усвідомлював, що українська емігрантська журналістика покликана працювати на перспективу здобуття Україною незалежності. Його стаття “Чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі” (1923) [95], стала програмою дій для видань, що підтримували ДЦ УНР [96, с. 8]. Саме вони після 1924 р., коли польський уряд спирався на концепцію “польської мононаціональної держави” і був глухий до потреб національних меншин [97, с. 81], висвітлювали проблеми боротьби ДЦ УНР за незалежність. Так, у Польщі виходило 164 українські еміграційні видання, більшість з яких розкривали діяльність ДЦ УНР та його інституцій [98].

У цей I період українська преса і видавнича справа отримала в Чехословаччині значний розвиток, адже більшість українських інституцій мали власні часописи. Так, у Празі виходило 94 українські періодичні видання, серед них 14 – політичних, 14 – фахових, 18 – студентських [99, с. 6], що висвітлювали діяльність і життя української спільноти, діяльність різних інституцій ДЦ УНР та його діячів [100; 101].

Загалом, низка часописів різних політичних угруповань української еміграції [102], намагаючись сформувати чи нав’язати свою думку емігрантам, лише поглиблювали проблему “українського питання”, розколюючи українську діаспору, а не вирішуючи ідею незалежної України [103]. Чимало з них шкодили ДЦ УНР. “Не так тії вороги, як добрії люди” [104, с. 114], – писав Т. Шевченко, немовби передбачаючи “щире” бажання часописів УПСР під проводом М. Грушевського і М. Шаповала боротися за незалежну Україну, а на ділі “гостро поборювали” ДЦ УНР [105]. Крім того, радянські

спецслужби для розколу української еміграції, дискредитації ДЦ УНР і вихвалення переваг “радянського раю”, видавали двотижневик “Українські вісти” і газету “Батьківщина” (Париж) [106; 107].

Політика часописів української еміграції періоду воєнної доби 1939-1944 рр., формувалась залежно від країни виходу видання, приналежності до певної політичної сили. Так, газета “Українська дійсність” (Берлін), наголошувала, що після війни Україна не має бути радянською [108], адже “український нарід словом і ділом заявив свою приналежність до культурної сім’ї народів Європи” [109, с. 2]; “Український вісник” (Берлін) публікував матеріали на громадсько-політичні та культурно-освітні теми, інформував про події на теренах України [110]; часопис “Вісті” (Брюссель) основну увагу звертав на консолідацію національних сил, адже лише “з’єднання і скріплення усіх українських сил ... зможуть охоронити нас перед загальним знищенням”. А найбільш впливовий щоденник “Краківські вісті” не уявляв Україну під гнітом “окупаційної імперської влади” [111].

ДЦ УНР в екзилі не тільки сприяв виданню своїх друкованих органів, але й надавав кошти таким часописам: “Трибуна України” та “Український Сурмач” [112]. А Лівіцький особисто “давав на “Діло” невеликі субсидії”, коли часопис мав “фінансові труднощі” [113, с. 151; 114, с. 54].

Сама історія видавничо-інформаційної діяльності ДЦ УНР, як і життя та праця наших співвітчизників за кордоном, – це спільна історія українців, що “прагнули ствердити своє національне ім’я”. “Без знання цієї історії, відтворення найдрібніших мимоволі загублених чи зумисне викреслених фактів, подій, імен і дат неможливий духовний поступ нації, держави, особистості у майбутнє” [115; 116, с. 14].

Таким чином, видавничо-інформаційна діяльність ДЦ УНР, яка скрупульозно закарбувала драматичну долю українського народу в ХХ ст., сприяла збереженню української національної ідентичності під час примусової адаптації українців до умов тривалого перебування на чужих землях і дає сучасним дослідникам можливість документально відновити сторінки боротьби ДЦ УНР в екзилі за незалежну Україну.

Список використаних джерел та літератури:

1. Петришин Р. А. Науково-педагогічна діяльність української еміграції в країнах Центральної і Західної Європи (1919–1939 рр.)

- [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Петришин Роман Андрійович ; Прикарпатський національний ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
2. Будков Д. В. Міжнародно-інформаційна діяльність Української держави. 1917–1923 рр. [Текст] // [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Будков Дмитро Валентинович ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2004. – 17 с. – Режим доступу до вид.: <http://disser.com.ua/contents/28513.html> (17.04.2012). – Назва з екрану.
 3. Будков Д. В. Там само.
 4. Будков Д. В. З історії міжнародно-інформаційної діяльності Державного Центру УНР в екзилі / Д. В. Будков // Вісник Київського ін-ту “Слов’янський університет”. Серія “Історія”. – 2000. – Вип. 7. – С. 10–19.
 5. Будков Д. В. Міжнародно-інформаційна діяльність... – Назва з екрану.
 6. Лівницький М. А. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. А. Лівницький. – Мюнхен ; Філадельфія : Вид-во Українське інформаційне Бюро, 1984. – 72 с.
 7. Будков Д. В. З історії міжнародно-інформаційної діяльності Державного Центру УНР в екзилі... – С. 10–19.
 8. Будков Д. В. Міжнародно-інформаційна діяльність... – Назва з екрану.
 9. Лівницький М. А. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. А. Лівницький. – Мюнхен ; Філадельфія : Вид-во Українське інформаційне Бюро, 1984. – 72 с.
 10. Будков Д. В. Міжнародно-інформаційна діяльність... – Назва з екрану.
 11. Куриленко Г. О. Державна та культурно-освітня діяльність П. І. Холодного в м. Тарнові (1920–1921 рр.) / Г. О. Куриленко [Електронний ресурс] // Історія (збірка наукових праць) : 36. пр. / – К. : [б. в.], 2009. – 500 с. – Режим доступу до вид.: <http://politics.ellib.org.ua/pages-4982.html> (28.01.2012). – Назва з екрану.
 12. Сокур Л. Інформаційно-документальне забезпечення органів державної влади періоду Директорії УНР у контексті процесів державотворення / Людмила Сокур // [Електронний ресурс] Волинські історичні записки. – Т. 5. – 2010. – С. 130–138. – Режим доступу до вид.:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Viz/2010_5/sokur.pdf
(19.04.2012). – Назва з екрану.

13. Сірополко С. Невіджалована втрата (Пам'яті П. Холодного) / С. Сірополко // Календар-альманах “Дніпро” (Львів). – 1931. – С. 90.
14. Куриленко Г. О. Державна та культурно-освітня діяльність П. І. Холодного... – Назва з екрану.
15. Даниленко О. Роль українського громадського комітету в соціальній адаптації емігрантів / О. Даниленко // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 9 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К. : [б. в.], 2003. – 450 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид.: <http://histans.com/JournALL/pro/9/12.pdf> (20.03.2012). – Назва з екрану.
16. З Українського громадського видавничого фонду в Празі // Свобода (Нью-Йорк). – 1923. – Ч. 266. – 14 падолиста. – С. 2.
17. Заремба О. С. Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції в Чехо-Словаччині між двома світовими війнами [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Заремба Олеся Сергіївна ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – 19 с.
18. Чубатий М. Духове життя українського народу по Першій Світовій Війні (Картини нової історії українського народу) / Микола Чубатий // Свобода (Нью-Йорк). – 1943. – Ч. 4. – 8 січ. – С. 4.
19. Заремба О. С. Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції... – 19 с.
20. Ординаторський Ю. Український воєнно-історичний інститут / Юрій. Ординаторський // Свобода (Нью-Йорк). – 1952. – Ч. 208. – 6 серп. – С. 4.
21. Завойська Л. Видавнича діяльність української еміграції у Західній Європі та Канаді (20-ті – кінець 50-х рр. ХХ ст.) / Лілія Завойська // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 28–29 жовт. 2005 р. / НАН України ; ЛНБ ім. В. Стефаника ; НДЦ періодики ; За ред. М. М. Романюка. – Львів : [б. в.], 2005. – С. 162–165.
22. Петришин Р.А. Науково-педагогічна діяльність української еміграції в країнах Центральної і Західної Європи (1919–1939 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Петришин

- Роман Андрійович ; Прикарпатський національний ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
23. Женченко М. І. Основні осередки видання правничої літератури в Чехо-Словаччині між двома світовими війнами / М. І. Женченко [Електронний ресурс] // Наукові записки Інституту журналістики. – 2005. – Т. 19. – С. 81–84. – Режим доступу до вид.: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1380> (20.02.2012). – Назва з екрану.
24. Петришин Р.А. Науково-педагогічна діяльність української еміграції... – 20 с.
25. Женченко М. І. Основні осередки видання правничої літератури... – Назва з екрану.
26. Заремба О. С. Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції... – 19 с.
27. “В. Л.” Українські високі школи в Чехословаччині / В. Л. // Студентський вісник (Прага). – 1931. – Ч. 8–10. – С. 4.
28. Женченко М. І. Основні осередки видання правничої літератури... – Назва з екрану.
29. Заремба О. С. Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції... – 19 с.
30. Український в[ільний] університет в Празі в роках 1921–1926. – Прага : Державна друкарня в Празі, 1927. – 236 с.
31. Український в[ільний] університет в Празі в роках 1926–1931. – Прага : Державна друкарня в Празі, 1931. – 200 с.
32. Женченко М. І. Основні осередки видання правничої літератури... – Назва з екрану.
33. Петришин Р.А. Науково-педагогічна діяльність української еміграції... – 20 с.
34. “В. Л.” Українські високі школи в Чехословаччині / В. Л. // Студентський вісник (Прага). – 1931. – Ч. 8–10. – С. 4.
35. Заремба О. С. Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції... – 19 с.
36. Там само.
37. Биковський Л. Яків Михайлович Моралевич (1878–1961) / Л. Биковський // Свобода (Нью-Йорк). – 1962. – Ч. 11. – 18 січ. – С. 3.
38. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939. Матеріали зібрані С. Наріжним до частини другої / Національна комісія з питань повернення в Україну

- культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України; Головне архівне управління України / С. Наріжний ; Л. Яковлева (упоряд.). – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 272 с.
39. Видавнича діяльність українських емігрантських організацій у міжвоєнний період // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://tsdazu.gov.ua/ua/online/47-all/204-online.html> (17.03.2012). – Назва з екрану.
40. Песчаний О. О. Українська господарська академія в Подєбрадах / О. О. Песчаний [Електронний ресурс] // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 2. – С. 146–151. – Режим доступу до вид.: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/lans/2008_2/2-20.pdf (13.03.2012). – Назва з екрану.
41. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами 1919–1939 рр. – Ч. 1. – Прага : [б. в.], 1942. – 367 с. / Репринтне перевидання (передм. та вст. сл. – Любомир Винар та Алла Атаманенко): – Львів ; Кент ; Острог : [б. в.], 2008. – 372+ССХХХІІ с.
42. Наріжний С. Українська еміграція... – 272 с.
43. Український технічно-господарський інститут // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (17.03.2012). – Назва з екрану.
44. Женченко М. І. Основні осередки видання правничої літератури... – Назва з екрану.
45. Іксанова О. М. Освітня діяльність української еміграції в Європі: 1918-1920 рр. / О. М. Іксанова [Електронний ресурс] // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. II. – 1997. – С. 140–151. – Режим доступу до вид.: <http://sites.znu.edu.ua/historySciWorks/2/iksanova.pdf> (17.02.2012). – Назва з екрану.
46. Український технічно-господарський інститут... – Назва з екрану.
47. Песчаний О. О. Українська господарська академія в Подєбрадах... – Назва з екрану.
48. Зубко О. Є. Створення та діяльність українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі (1923–1933 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 09.00.12 / Зубко Ольга Євгенівна ; Київ. нац. ун-т ім.Т. Шевченка. – К., 2010. – 18 с.

49. Українське видавниче товариство “Сіяч” // Спудей (Прага). – 1925. – Ч. 1 – С. 24–35.
50. На прощу до... “ГУЛАГу” // Житомирський вісник. – 1996. – 9 серп.
51. Ясінчук Л. Українське шкільництво поза рідними землями / Лев Ясінчук // Альманах Українського Народного Союзу (Нью-Йорк). – 1954. – С. 164–170.
52. Заремба О. С. Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції... – 19 с.
53. Український високий педагогічний інститут // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (17.03.2012). – Назва з екрану.
54. Ясінчук Л. Українське шкільництво поза рідними землями / Лев Ясінчук // Альманах Українського Народного Союзу (Нью-Йорк). – 1954. – С. 164–170.
55. Український високий педагогічний інститут... – Назва з екрану.
56. Портнов А. Студіум православного богослов'я Варшавського університету (1925-1939) / Андрій Портнов [Електронний ресурс] // Український археографічний щорічник. – 2006. – Вип. 10/11. – С. 386–397. – Режим доступу до вид.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/uashch/2006_11/S386-397.pdf (13.04.2012). – Назва з екрану.
57. Портнов А. В. Науково-освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939) [Текст] [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Портнов Андрій Володимирович ; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства. – Л., 2005. – 18 с.
58. Чубатий М. Духове життя українського народу по Першій Світовій Війні (Картини нової історії українського народу) / Микола Чубатий // Свобода (Нью-Йорк). – 1943. – Ч. 4. – 8 січ. – С. 4.
59. Портнов А. В. Науково-освітня діяльність української еміграції... – 18 с.
60. Доманицький В. Борис Іваницький / Віктор Доманицький // Свобода (Нью-Йорк). – 1953. – Ч. 83. – 9 квіт. – С. 2–3.
61. Портнов А. В. Науково-освітня діяльність української еміграції... – 18 с.
62. Чубатий М. Українська наука та друга світова війна / Микола Чубатий // Свобода (Нью-Йорк). – 1947. – Ч. 87. – 16 квіт. – С. 2.

63. Трембіцький А. Родина Січінських-Січинський та Українське історико-філологічне товариство в Празі (1923-1945 рр.) / А. Трембіцький // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вип. 15. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця : [б. в.], 2009. – С. 95–98.
64. Трембіцький А. М. Родина Січінських-Січинських та Українське історично-філологічне товариство в Празі (1923–1945 рр.) / А. М. Трембіцький // Наукові записки Національного ун-ту “Острозька академія”: Історичні науки. – Вип. 11 / Національний університет “Острозька академія”, Українське Історичне Товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. Відп. ред.: І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко. – Острог : РВВ Національного ун-ту “Острозька академія”, 2008. – С. 301–326.
65. Наріжний С. Українська еміграція... – 372+ССXXXII с.
66. Ульяновська С. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами / С. Ульяновська, В. Ульяновський [Електронний ресурс] // Українська культура. лекції за ред. Дмитра Антоновича. Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. – К. : Либідь, 1993. – С. 477–498. – Режим доступу до вид.: <http://litopys.org.ua/cultur/cult25.htm> (29.03.2012). – Назва з екрану.
67. Видавнича діяльність українських емігрантських організацій у міжвоєнний період // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://tsdazu.gov.ua/ua/online/47-all/204-online.html> (17.03.2012). – Назва з екрану.
68. Січинський В. Monumenta architecturae Ucrainae : альбом 64 таб. з 300 рис. / В. Січинський. – [Прага]: Накл. автора, [1940]. – 8 с., 64 л. табл.
69. Січинський В. Чужинці про Україну: вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Січинський. – 2-е випр. і значно доп. вид. – Прага : Культурно-наук. вид. УНО, 1942. – 243 с.; іл.
70. Wiszka E. Prasa wojsk Ukrainskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920-1924 [w:] Polska i Ukraina / E. Wiszka. – Toruń : [б. в.], 1997. – 318 s.
71. Власенко В. М. Кость Мацієвич і Спілка українських техніків сільського господарства в ЧСР [Електронний ресурс] / Валерій

- Миколайович Власенко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/inb/2009-2/09_vlasenko.pdf (21.03.2012). – Назва з екрану.
72. Сидоренко Н. М. Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. / Н. М. Сидоренко. – Ч. II. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924). – К. : Дослідницький центр історії української преси, 2000. – 262 с.
73. Сидоренко Н. М. Українська таборова преса першої половини ХХ століття: проблеми національно-духовного самоствердження [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.08 / Сидоренко Наталія Миколаївна ; Київ. національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 34 с.
74. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939 / E. Wiszka. – Toruń : MADO, 2005. – 752 s.
75. Кривизюк Л. П. Журналістська діяльність Симона Петлюри / Л. П. Кривизюк [Електронний ресурс] // Вісник Національного ун-ту “Львівська політехніка”. № 612. Держава та армія [Текст] : збірник наукових праць. – Львів : Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. – С. 223–226. – Режим доступу до вид.: http://www.vlp.com.ua/files/1_2_zmist_612.pdf (28.01.2012). – Назва з екрану.
76. Животко А. П. Історія української преси / А. П. Животко // [Електронний ресурс] ; Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 1999. – 368 с. ім. пок. – Режим доступу до вид. : http://libfree.com/177863174_zhurnalistikapresa_ukrayinskoyi_emigratsiyi_inshi_organu (17.02.2012). – Назва з екрану.
77. Уряд Української Народної Республіки в екзилі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (17.03.2012). – Назва з екрану.
78. Животко А. П. Історія української преси... – Назва з екрану.
79. Кісіль З. Р. Створення та діяльність Українського воєнно-історичного товариства (1920-1939 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Кісіль Зоряна Романівна; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2002. – 18 с. – укр.
80. За державність // Енциклопедія Українознавства-П. – Львів: НТШ, 1993. – Т. 2. – С. 712.
81. Кісіль З. Р. Створення та діяльність Українського воєнно-історичного товариства... – 18 с. – укр.

82. Там само. – С. 16.
83. Там само. – С. 8.
84. Там само. – С. 16.
85. Тризуб (газета) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (17.03.2012). – Назва з екрану.
86. Самійленко І. Перший етап державного центру УНР в екзилі (1920–1948) / І. Самійленко // Свобода (Нью-Йорк). – 1993. – Ч. 14. – 22 січ. – С. 2; Ч. 15. – 23 січня. – С. 2; Ч. 16. – 26 січня. – С. 2; Ч. 17. – 27 січ. – С. 2.
87. Іванис В. Симон Петлюра – Президент України (1879–1926) / В. Іванис. – Торонто : Вид-во “5 станиці Союзу бувших українських вояків”, 1952. – 255 с.
88. Залевський А. Д. Розгром куркульсько-націоналістичного бандитизму на Україні (1921–1922 роки) / А. Д. Залевський // УІЖ. – 1959. – № 4. – С. 90–98.
89. З відозви до українського громадянства на Батьківщині і у вільному світі // Свобода (Нью-Йорк). – 1985. – Ч. 180. – 20 верес. – С. 4.
90. Українська національна рада // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (17.03.2012). – Назва з екрану.
91. Лівицький М. А. ДЦ УНР в екзині між 1920 і 1940 роками / М. А. Лівицький. – Мюнхен ; Філадельфія : В-во Українське інформаційне Бюро, 1984. – 72 с.
92. Тимошик А. М. Паризький журнал “Тризуб” (1925-1940): організаційний аспект / А. М. Тимошик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1387> (17.03.2012). – Назва з екрану.
93. Тризуб (газета) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (17.03.2012). – Назва з екрану.
94. Комар В. Становлення міжнародного прометеївського руху в 1923–1926 рр. / В. Комар [Електронний ресурс] // Слов’янський вісник. Зб. наук. пр. – 2012 – Вип. 13. – С. 63–66. – Режим доступу до вид.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/slv/2012_13/st15.pdf (28.01.2012). – Назва з екрану.
95. Кривизюк Л. П. Журналістська діяльність Симона Петлюри... – Назва з екрану.

96. Кісіль З. Р. Створення та діяльність Українського воєнно-історичного товариства... – 18 с. – укр.
97. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і суспільно-політичне явище / В. П. Трощинський ; НАН України, Інститут соціології. – К. : Інтел, 1994. – 259 с.
98. Животко А. П. Історія української преси... – Назва з екрану.
99. Наріжний С. Українська еміграція... – 272 с.
100. Животко А. П. Історія української преси... – Назва з екрану.
101. Сухобокова О. О. Український культурно-освітній осередок у Чехословаччині в 20-х рр. ХХ ст. / О. О. Сухобокова [Електронний ресурс] // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. – Вип. 17. Серія: Історія: Збірник наукових праць/ За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця : [б. в.], 2009. – С. 158–162. – Режим доступу до вид.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdp_u_ist/2009_17/ukrainskuu%20kyltyrno (29.03.2012). – Назва з екрану.
102. Животко А. П. Історія української преси... – Назва з екрану.
103. Борисова Ю. В. Національна ідея в українській пресі Західної Європи (1939–1945) / Ю. В. Борисова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2194> (17.03.2012). – Назва з екрану.
104. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2 : Поезія 1847-1861. – 784 с.
105. Животко А. П. Історія української преси... – Назва з екрану.
106. Бабак О. Український вчений, громадський діяч І. А. Феценко-Чопівський / Оксана Бабак // Наукові записки. – Вип. 10. – Серія: Історичні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2007. – С. 14–23.
107. Тимошик А. М. Паризький журнал “Тризуб”... – Назва з екрану.
108. Борисова Ю. В. Національна ідея в українській пресі... – Назва з екрану.
109. Думки під Великдень // Українська дійсність (Берлін). – 1944. – 16 квітня.
110. Український вісник (Берлін) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (17.05.2012). – Назва з екрану.

111. Борисова Ю. В. Національна ідея в українській пресі... – Назва з екрану.
112. Там само.
113. Кедрин І. Андрій і Марія Лівницькі і їх дім у Варшаві. Із подій і зустрічей 1920-1930 років / Іван Кедрин // Альманах Українського Народного Союзу (Нью-Йорк). – 1972. – С. 141–155.
114. Кугутяк М. Діяльність Українського громадського комітету в Чехословаччині / М. Кугутяк // Українська еміграція: історія і сучасність: матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади. – Львів : [б. в.], 1992. – С. 309–315.
115. Сидоренко Н. М. Національно-духовне самоствердження... – 262 с.
116. Сидоренко Н. М. Українська таборова преса першої половини ХХ століття... – С. 14.

Т. М. Петрик,
старший викладач
(м. Хмельницький)

МИЛОЗВУЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Українська мова відзначається особливою милозвучністю, відомо здавна, і, здається, ніхто не сумнівається в цьому тепер, хоч найменше можуть про це судити самі носії української мови, оскільки для них мова знаряддя щоденного спілкування, а не об'єкт для спостереження. Але про красу й приємність звучання української мови є більш ніж достатньо усних і писемних свідчень, у тому числі загальновідомих, і звичайних іномовців, і видатних діячів, і фахівців, а з їхніх слів – і українців.

Як відомо, спостерігаються певні відмінності у сприйнятті різних мов передусім їхніми носіями.

Так, давні греки підкреслювали гармонійність своєї мови на противагу невпорядкованій, начебто подібній до беззмістовного белькотання мові “варварів”. Давні слов'яни підкреслювали зрозумілість своєї мови (виводячи назву слов'яни від слово) на противагу незрозумілим мовам сусідів – начебто “німих”, німців. А баски, абхази, ірландці, тобто носії давніх середземноморських

культурних традицій, звертають увагу передусім на складність своєї мови на противагу іншим.

Носії української мови підкреслюють передусім її милозвучність. “Те, що українська мова відзначається особливою милозвучністю, відомо здавна, і, здається, ніхто не сумнівається в цьому тепер...”, – пише дослідник Н. Тоцька.

Спеціальну працю присвятив дослідженню одного аспекту милозвучності української мови – урівноваженню вокалізму з консонантизмом – поет В. Самійленко. У ній він писав: “Відомо було досі, що вкраїнська мова своєю доброзвучністю займає одне з перших місць (може, третє або четверте) між усіма європейськими мовами. Цю думку дуже легко пояснити фактами фонетики...” [1].

У словниках і наукових працях милозвучність, що ототожнюється з евфонією, має, по суті, два термінологічних значення. По-перше, вона визначається як “добре, приємне, з погляду фонетичних і лексико-стилістичних норм певної мови, звучання окремих мовних елементів – звукосполучень, слів і словосполучень” [2]. З другого боку, милозвучність – це звукові засоби “підсилення виразності мови художнього твору внаслідок досягнення гармонійного добору звуків у тексті. Цій меті служать звукові повтори різних видів, алітерації, асонанси, ритмічність мови, а також уникнення важких для вимови чи неприємних для слуху сполучень звуків у фразі” [3]. До речі тут слід відзначити, що деякі лінгвісти розуміють евфонію (милозвучність) тільки в другому значенні (як стилістичний прийом). Неважко помітити, що перше тлумачення милозвучності стосується мови в цілому й увага акцентується на тому, як сприймається її звучання: позитивно – негативно, як приємне – неприємне і передбачає порівняння спостережуваної мови з іншою чи іншими. Друге тлумачення характеризує милозвучність як стилістичний прийом, побудований на використанні звукових засобів у конкретному художньому творі даної мови. Вони прив’язані до його змісту, покликані увиразнити його. Крім того, милозвучність у першому розумінні визначається, або правильніше так сказати, регулюється, орфоепічними нормами як неодмінною ознакою української літературної норми, у другому значенні – зумовлюється бажанням і потребою автора увиразнити текст твору.

Виходячи з висловлювань і власних спостережень, вважаємо, що милозвучність української мови забезпечує передусім гучність, яка має різноманітні виявлення: виразна повнозвучна вимова

голосних і приголосних у сильних і слабких позиціях, порівняно невелика кількість збігів кількох приголосних, плавна акцентно-ритмічна структура слова, наспівна мелодика тощо.

Гучність – це цілком наукове поняття, яке, на думку деяких учених, з одного боку, рівнозначне з сонорністю, а з другого – дорівнює вокалічності. Справді, ці терміни майже тотожні, але тільки майже. Більшою чи меншою сонорністю (що залежить від участі голосу в творенні звуків) наділені і голосні, і приголосні. А вокалічність мови визначається кількістю голосних порівняно з приголосними в мовному потоці. За даними мовознавців [4], на кожні 100 звуків у фінській мові 51 голосний і 49 приголосних; в італійській – 48 голосних і 52 приголосні; у російській – 42 голосних і 58 приголосних; у німецькій – 36 голосних і 64 приголосних.

За нашими підрахунками, у системі української мови голосні становлять 15,8%, приголосні – 84,2%. У мовленні (народнопоетичному, яке найбільш зберігає національні основи української мови) голосних – 45–46%. Добре видно, що українське народнопоетичне мовлення насичене голосними й справді близьке до італійського, мало перед ним поступаючись. Щоправда, в літературному мовленні українська мова під різними впливами багато в чому втратила свою вокалічність: кількість голосних у ній знижується до 42%, а кількість приголосних відповідно зростає – 58%.

Вокалічність української мови (власне її гучність) посилюють сонорні приголосні (разом з голосними вони складають 70%) та дзвінкі приголосні (особливо враховуючи незначне в цілому оглушення дзвінких у кінці слова та в середині перед наступними глухими). Ці звуки в літературі прийнято називати голосовими.

Посилюють вокалічність мовлення розвинені в українській мові паралельні лексичні й граматичні форми типу: у – в, і – й, у – в – уві – вві, від – віді – од – оді, з – із – зі, ся – сь, мо – м, ти – ть, би – б, же – ж. Пор.: був у тебе була в тебе; був удома – буду вдома; Василь і Петро – Петро й Василь; у полі – в обід – уві сні; відняти – відібрати – одібрати – одбігти; з обідом – із сиром – зі мною; спізнався Микола – спізналась Олена; ходімо разом – ходімо утрюх; перемагати й жити – перемагать і жить; був би сьогодні – було б учора, беріть же – бери ж. А також: щоб – щоби, хоч – хоча, лиш – лише, більш – більше, знов – знову, звідкіль – звідкіля та інші. Такі форми дозволяють чергувати голосні й приголосні в мовному потоці, що, в свою чергу, дає

можливість уникати зайвого збігу як приголосних, так і голосних, що однаковою мірою небажано.

Особливо зростає кількість таких паралельних форм, якщо звернутися до тих слів, які можуть починатися на і або й, у або в. Вони досить численні і також розширюють можливості урівноваження вокалізму з консонантизмом. Пор.: Іван – до Йвана, іти – йти, імення – ймення, імовірно – ймовірно, убогий – вбогий, убрання – вбрання, удень – вдень, вгнути – угнути, уволю – вволю і багато інших подібних слів.

Уперше спеціально приділив увагу цьому аспектові милозвучності української мови В. Самійленко. У статті “Дбаймо про фонетичну красу української мови” він писав, що “жива народна мова має кілька дуже простих способів до уникнення збігу багатьох шелестівок (приголосних), і через те слова єднаються плавно, легко до вимови, мова бринить повноголосне й музикальне” [4]. Також зауважував, що “... паралельні форми ... дають змогу рівноважити вокалізм із консонантизмом і надають живій українській мові звучності і плавності” [5]. Як стверджував автор, аналогічними засобами послуговується й італійська мова. І коли українська мова “не займає першого місця по евфонічності”, то це головним чином через те, що “порушує фонетичну рівновагу в бік консонантизму трохи частіше, ніж мови італійська й іспанська” [6].

Українські голосні, зазнаючи дуже помітної редуції, вимовляються чітко й виразно в усіх позиціях, зберігаючи свою основну якість. Так, М. Наконечний підкреслював, що ненаголошені голосні в українській літературній мові, “як правило, різко, гостро не різняться своєю вимовою від наголошених: усі складові голосні... в усіх позиціях нормально є звуками повного творення, що зберігають голос, повнозвучну вимову, а також (за нечисленними, порівняно, винятками) й свою якість і в ненаголошених складах (різке скорочення, ослаблення, “напівглуха” вимова їх – рідке й нетипове для української мови явище)” [7].

Власне милозвучність (приємне звучання) забезпечує також вокальна гармонія (або гармонійна асиміляція, або дистантна асиміляція, або гармонія голосних). Це особливий вид регресивної асиміляції голосних у суміжних складах, який полягає в тому, що попередній голосний більше чи менше уподібнюється до наступного голосного. Гармонійна асиміляція властива передусім ненаголошеним голосним е, и, о. Так, ненаголошений е перед наступним складом з

голосним високого підняття і, и або у більше наближається до й, ніж у позиції перед обниженими голосними. У свою чергу, ненаголошений и перед голосними нижчого творення, особливо перед а, е, – більше наближається до е. Ненаголошений о перед складом з наголошеним у також набуває відтінку у. Гармонійна асиміляція тісно переплітається з редуцією голосних (хоч вона й слабо виражена), накладаючись на неї й посилюючи її або послаблюючи, коли напрям дії обох явищ виявляється протилежним. Вокальна гармонія голосних робить переходи між звуками більш плавними. Вказівки про вплив дистантної асиміляції голосних в українській мові знаходимо у О. Брока, О. Синявського, М. Наконечного, М. Жовтобрюха та інших [8].

Рівномірний розподіл вокальної енергії в українській мові тісно пов'язаний з неконцентрованим словесним наголосом, що виявляється в помірно розподіленому (через 1–2 склади) посиленні й послабленні звуків. Плавність українського мовлення виявляється і в зіставленні з англійською мовою. Саме до такого висновку приходять О. Пилипенко, дослідивши питальну інтонацію англійської мови порівняно з українською: “...в основному рівний розподіл часу звучання між голосним наголошеним та сусідніми складами, а також – менш різкі частотні інтервали пояснюються характерною для української мови більшою плавністю мовлення порівняно з англійською” [8].

Українське мовлення характеризується широким мелодичним діапазоном із своєрідною, зосередженою на кінцевому (особливо відкритому) складі та на посилених, що регулярно чергуються з непосиленими, складах наспівною мелодикою, із своєрідними перепадами висоти тону. За свідченням музикознавців, саме в мовній мелодиці, що накладається на специфічну вимову звуків (передусім голосних), закладено основу національного співу: природно поставлена вимова, супроводжувана оригінальною мелодикою, сприяє глибокому, розлогому, вільному, спрямованому в далечінь звучанню. “Секрет” музикальності української вимови слід шукати у її зв'язку з українською піснею. А сама пісня, неперевершена, чудова, вийшла з мови. Власне, українські пісні такі мелодійні і звучні тому, що в основі їх лежить така сама мова.

Список використаних джерел та літератури:

1. Самійленко В. Твори : У 2 т. – К., 1958. – Т. 2. – С. 365.

2. Ганич І. Д., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985. – С. 127.
3. Там само. – С. 127–128.
4. Самійленко В. Твори : У 2 т. – К., 1958. – Т. 2. – С. 366.
5. Там само. – С. 367.
6. Там само. – С. 365–366.
7. Наконечний М. Орфоепічні норми та їх значення // Укр. мова в школі. – 1998. – № 1. – С. 5.
8. Тоцька Н. І. Засоби милозвучності української мови // Українське мовознавство. – К., 2002. – Вип. 22. – С. 3.

УДК 811.161.2;81'373

О. О. Петрушенко,

кандидат філологічних наук, доцент

(м. Хмельницький)

ТРОПЕЇЧНІ МОДЕЛІ ЕСТЕТИЗАЦІЇ ЧАСОНОМЕНІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У контексті історії української літературної мови певні номінації, ключові образи вивчають не лише з погляду динаміки відповідного сегмента поетичного словника, але й за системністю виражальних засобів, які виконують естетичну функцію, за способами побудови тропеїчних структур [7, с. 304–305]. Творчі індивідуальності авторів, їхні світосприймання та світовідчуття, ставлення до явищ навколишньої дійсності, в тому числі й до абстрактного поняття *час*, їхня мовно-естетична трансформація – усе це визначає особливості добору й організації мовних засобів, побудову тропеїчних синтагм з характерним лексичним наповненням, активність певних стилістичних прийомів, фігур. При цьому індивідуальна мовна діяльність не завжди корелює із загальноприйнятими літературними нормами, що часто бувають ідеальними [8, с. 32].

Відомо, що у мові української поезії другої половини ХХ ст. епітетизація стала одним із найпродуктивніших образотвірних та експресивно-оцінних засобів що “характеризують і членують загальне поняття часу” [4, с. 53]. Через функціонально-стилістичне навантаження художніх означень виявляється специфіка

репрезентації відповідного однойменного ЛСП як концептуально важливого фрагмента національної мовної картини світу.

Продуктивізація цього напрямку досліджень у сучасній лінгвістиці за останнє десятиріччя спричинила кількісне зростання робіт, у яких науково інтерпретовано теоретичні аспекти епітета як поліфункціонального елемента художнього опису. У ґрунтовних дослідженнях В. Ващенко, В. Русанівського, Л. Мацько, Л. Пустовіт, Л. Ставицької, Л. Лисиченко, С. Єрмоленко, Г. Сюти, В. Буди, Л. Мялковської, Т. Беценко, Л. Тихої переконливо доведено, що епітет – це “традиційний засіб, який найвиразніше передає особливості жанру, індивідуального стилю письменника, характеризує стиль літературного напрямку та художньої мови відповідного періоду” [10, с. 5].

Методика комплексного дослідження епітета деталізована у роботах Н. Сидяченко, О. Сидоренко, О. Рудь, М. Братусь, В. Красавіної, О. Кузьміної. Дослідники зосереджують основну увагу на встановленні індивідуально-авторських норм використання епітетів, на їхньому тематичному групуванні, семантичній класифікації, визначають функціональний обсяг найактивніше вживаних епітетних одиниць, простежують умови й лінгвопоетичні механізми формування епітетних стереотипів із національно-культурним компонентом.

Мета нашої розвідки полягає у комплексному аналізі тропейчних моделей естетизації часономенів в ідіопоетичній парадигмі. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

1) дослідити семантико-функціонального навантаження епітета у творах різних маркованих жанрів та визначити його концептуальну значущість;

2) простежити закономірності епітетизації лексики, яка покриває поняттєвий сегмент час, класифікації тематичних груп художніх означень, уживаних щодо темпоральних номінацій (*вік, роки, зима, осінь, весна, літо, день, ніч, ранок, вечір* і т. ін.).

3) узагальнити теоретичні підходи щодо розуміння асоціативно-узагальнювальних процесів, які визначають когнітивну суть порівнянь;

4) визначити моделі найзагальніших напрямків структурно-семантичної організації порівнянь.

Варто зазначити, що у мові сучасної української поезії епітет актуалізується як ефективний виражально-оцінний засіб потенцій

мови, продуктивний тропеїчний прийом експлікації етномаркованої картини світу.

Зауважимо на тому, що О. Веселовський визначав концептуальне значення епітета через його наповненість “змістом чергових суспільних світо спостережень” [3, с. 59]. За тематичними, естетичними, емоційно-оцінними параметрами художніх означень можна простежити формування певної образно-зображальної системи національної мови, її когнітивну специфіку на окремих часових зрізах – у цьому сенсі сучасні дослідження семантико-функціонального навантаження епітета у творах різних маркованих жанрів є продуктивним продовженням тези про історію епітета як про історію поетичного стилю і поетичної свідомості. Адже відомо, що на кожному етапі мовно-історичного процесу виробляється й усталюється специфічна, актуальна тільки для цього періоду система епітетів, яка відрізняється від попередніх та наступних семантичним обсягом та функціонально-стилістичним навантаженням. Отже, епітет як різновид тропів може також виконувати функцію засобу ідентифікації стильових напрямків, течій, періодів в історії розвитку літературної мови – це визначає завдання й принципи історичної поетики.

Концептуальну значущість епітета в ідіопоетичній парадигмі С. Єрмоленко пояснює його естетичною спрямованістю, яка “передбачає вплив мовних образів на емоції реципієнта” [7, с. 300].

Акцентуємо увагу на тому, що найбільш продуктивним, результативним напрямком дослідження структурно-семантичних та функціонально-стилістичних особливостей тропів у художньому дискурсі мові на сьогодні варто визнати вивчення метафоричних структур, порівняльних конструкцій, антитез, перифразів. Епітет при цьому виявляється здебільшого розчиненим в інших тропях, тоді як, на нашу думку, він заслуговує окремої уваги – як естетично самодостатній атрибут художньої моделі світу. Переконливим підтвердженням цьому є епітетна сполучуваність стрижневого абстракта *час*. У мові поезії другої половини ХХ ст. він активно сполучається як з логічними, так і з образними, okazіонально маркованими художніми означеннями. Про це свідчить корпус епітетів, зафіксованих у спеціалізованому словнику за ред. С. Єрмоленко [15, с. 393–395].

Для оформлення й розвитку епітетного поля часоназв значущими виявляються певні релятивні ознаки, які і в узуальній, і в поетичній мовній практиці експлікуються через кваліфікативні

значеннево-модельовальні семи. Зважаючи на домінування певної з них, зафіксовані в мові аналізованої поезії епітети виразно структуруються на тематичні групи означень:

– із стрижневою семою ‘тривалість’: *довгий час, довгі віки, довге століття, довгі літа, довгий день, довгий-довгий день, довга ніч, короткі ночі, коротка мить, сорокалітня мить* і т. ін.;

– із стрижневою семою ‘температура’: *холодний час, прохолодний час, холодна вічність, холодна зима, холодна весна, гаряче літо, тепле літо, холодний ранок, прохолоді дні, пекучий день, досвіток студений* тощо;

– із стрижневою семою ‘метеохарактеристика’: *ясний ранок, сонячний день, осонцена днина, погожий день, гожі дні, сльотаві дні, мутні сутінки, кришталеві сутінки, місячний вечір, темний вечір, темна ніч, непроглядна ніч, глупа ніч, сліпа ніч, місячна ніч, визорена ніч, морозяна ніч;*

– із стрижневою семою ‘колір’: *блакитний ранок, синій ранок, блакитний день, дні карі, дні сизі, сірий день, сивий день, день золотий, просинені сутінки, сизі вечори, чорна ніч, голуба ніч, смаглява ніч, чорно-біла весна, золота (золотава) осінь, руденька осінь, золотава осінь, червоний червень, оранжевий вечір, різнокольорові миті* і т. ін.;

– із стрижневою семою ‘звук’: *надвечір’я дзвінке, ранок дзвінкабрукий, гамірливий вечір, стосурма година, тихе надвечір’я, тихий вечір* і т. ін.

Для об’єктивної лінгвопоетичної інтерпретації складників указаних мікрогруп важливо акцентувати увагу на тому, що в системі ідіолекту естетичну функцію виконують і ті мовні засоби, які мають статус безобразних (автологічних або ж конвенціоналізованих, стертих). Таке твердження ґрунтується на тезі О. Потебні про те, що для естетичного впливу художнього слова важливі не лише образні словосполучення, а й безобразні, які в конкретному тексті можуть набувати художньо-естетичного значення. Ця теза є засадничою для аналізу епітетних означень, уживаних у мові української поезії другої половини ХХ ст., до часових номінацій, з погляду інтенсифікації чи мовно-естетичної трансформації їх базової темпоральної семантики.

Кількісно найоб’ємнішу групу автологічних епітетів складають власне-темпоральні означення, уживані щодо дистрибутив-часономенів, які формують ЛТГ “частини доби”:

– “ранок” – *осінній, липневий, вересневий;*

– “день” – *вчорашній, нинішній, завтрашній, грядущий, суцільний, минулий, проминулий, червневий, серпневий, вересневий, передосінній, осінній, зимовий*;

– “вечір” – *осінній, зимовий*;

– “ніч” – *осіння, зимова, травнева, минула*.

У відповідних мікропарадигмах темпоральні епітети не тільки вказують на хронологічну належність до певної пори року, місяця і т. ін., але й, семантично наклавшись на домінантні семи означувального, конкретизують визначальну для них часову семантику. Пор.: *В гірчицнім світлі днів осінніх/ на літо старша, ти ідеши* (М. Вінграновський).

Варто наголосити на тому, що аналіз епітетного поля, сформованого навколо носіїв семантики часу в мові української поезії другої половини ХХ ст. дозволяє з’ясувати атрибутивну відкритість і кількісну наповненість епітетних рядів щодо певних дистрибутив часономенів та встановити наявність поетичної норми у їхній сполучуваності назв часу з певними колірними, звуковими, антропозорієнтованими та ін. означеннями.

Другим за активністю образотворчим засобом у поетичній мові другої половини ХХ ст. є порівняльні конструкції. В українському мовознавстві граматичний та стилістичний аспекти порівнянь висвітлювали І. Кучеренко, В. Чабаненко, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, Л. Лисиченко, С. Єрмоленко, Л. Голоюх, Л. Мялковська та ін. Дослідники наголошують на сутності порівняння, у якому висловлене “виражається не прямо, а опосередковано – через його подібність до іншого, яке має бути обов’язково типовим, загальновідомим” [13, с. 10].

З когнітивного погляду порівняння є і засобом пізнання навколишнього світу, і синтезованим результатом цього пізнання. Теоретичні засади розуміння асоціативно-узагальнювальних процесів, які визначають когнітивну суть порівнянь, закладено в працях О. Потебні. Учений, зокрема, стверджував, що “порівняння є основою будь-якого розуміння і будь-якого мислення. Все у світі ми пізнаємо не інакше, як через порівняння. Тому нам даремно докоряють у тому, що ми наполягаємо на порівнянні: іншого шляху для розуміння предметів зовнішнього світу немає” [12, с. 196]. Згідно з теорією О. Потебні, порівняння реалізуються як мовно-ментальна діяльність, спрямована на здобуття різноманітних знань про дійсність і вираження цих знань: “Усі види словесного поетичного і прозорого викладу зводяться до

одного, бо воно перетворює ряд одночасних ознак у ряд послідовних сприйнять, у зображення руху й погляду думки від предмета до предмета ... У мові опис, тобто зображення рис, які одночасно існують у просторі, можливий тільки тому і лише остільки, оскільки опис перетворено на оповідь, тобто на зображення послідовності сприйнять” [11, с. 289].

Отже, закладена в основу формування художньої системи тексту здатність людського мислення зіставляти, співвідносити за певною ознакою предмети, процеси, явища навколишньої дійсності в царині образотворення реалізується як стилістичний прийом. Останній передбачає цілеспрямоване, часто ускладнене додатковими семантичними відношеннями звертання до порівнянь для створення стилістичного ефекту несподіваності, оригінальності, акцентуації на зв'язках, які суперечать раціональному мисленню.

Дослідники розрізняють усталені (або фольклорні), загальномовні та індивідуально-авторські порівняння [1, с. 31], [9, с. 47]. На рівні тексту І. Чередниченко звертає увагу на функціональні взаємовідношення головної і підрядної частин (порівняльної конструкції і порівняння реального явища з явищами природи) з людським життям, душевного стану – з фізичними явищами тощо [17, с. 364–371].

Варто зауважити на тому, що індивідуально-авторські порівняння є однією з найвизначальніших стилетвірних характеристик поетичної мови другої половини ХХ ст. В. Григор'єв наголошує на тому, що базовим параметром, за яким може відбуватися їхнє вивчення, є ступінь складності вираження ознаки порівняння. На цій підставі компаративні структури поділяються на конструкції з чітко виявленою (простою) ознакою порівняння та з ускладненою багатоаспектною (ускладненою) ознакою порівняння [6, с. 241].

Л. Голоух, досліджуючи сучасні художньо-історичні тексти, залучає до активного обігу поняття *лінійно-динамічна* та *лексико-семантична* структури порівняння [5, с. 12]. Образний зміст порівнянь, на її думку, реалізується у лінійно-динамічних структурах тексту. Динамічна природа людської думки, скерованої на пошук зв'язку, подібності предметів і явищ дійсності, виявляється в рухові від предмета, що порівнюється, до того, з яким здійснюється порівняння [16, с. 425–458].

Як акт номінації порівняння передбачає зіставлення предметів та явищ за ступенем вияву інтенсивності ознаки в кожному з них. Характер асоціацій, на яких ґрунтується порівняння, має різні емоційно-оцінні відтінки, що накладаються на основне порівнюване значення об'єкта. Негативні емоції викликає передусім відповідна лексика у функції прямої номінації. Проте, як зазначає В. Русанівський, “можлива й непряма оцінка певних об'єктів зневаги – через порівняння” [14, с. 221].

Найзагальніші напрямки структурно-семантичної організації порівнянь із задіянням темпоральної лексики в аналізованих поетичних текстах визначають такі моделі:

- образ часу – суб'єкт порівняння (*день такий, як немовля; вчорашнє, ніби сон; неділі, як келії-одинокки; літа, немов повалені хрести; вік, мов куций лан, дні свої, як сосни злоторі; вечір, немов мідяк; день, як дзвін тощо*);

- образ часу – об'єкт порівняння (*пляж, мов день по весіллі; крихкий, як день, що вижарів; життя, як ночі горобині; такий молоденький, як квітець; душа світлішає, мов ранок; вода, як вічність; молодиця, як тихе літо і т. ін.*);

- і об'єктна, і суб'єктна частини порівняльної конструкції містять темпорлексему (*вічність – як мить; день, як сторінка вічності*).

Спостерігаємо також модель *орудного порівняльного*: компоненти, які розгортають суб'єктну частину – іменник, виступають у ролі неузгоджених означень, вони вказують на ознаку, встановлювану шляхом порівняння з означуваним (при цьому часоназви можуть виступати і суб'єктом, і об'єктом порівняння). Така граматично стягнена форма порівняння часто використовується для передачі активної художньої дії чи стану шляхом уподібнення. З цього погляду лінійно-динамічні структури безсполучникових порівнянь аналогічні до сполучникових: спостерігається розгортання предикативної ознаки: *Мамо, мамо, а в твоїх казках/ День жар-птицею згоряти мусив* (А. Пашко); *Спалахнуло літо ватрою востаннє* (Б. Олійник). У таких художніх синтагмах порівняльні компоненти виконують здебільшого функцію поетичної обставини способу дії, оскільки, сполучаючись із дієсловом, характеризують спосіб вияву дії чи стану.

Відомо, що слово в художньому тексті, виступаючи в основній – естетичній – функції, є носієм та експлікатором предметно-

поняттєвої й емоційно-експресивної інформації. Словник української поетичної мови другої половини ХХ ст. дає уявлення про тематичні особливості цього корпусу української словесності, зокрема про темпоральну прив'язаність ліричних подій. Значний фрагмент цього словника складають порівняння, аналіз яких за лексико-семантичними групами дає змогу виявити індивідуально-авторські тенденції вибору об'єктів та суб'єктів порівняння і способів їх текстової актуалізації. На підставі виконаного аналізу встановлено, що мовно-естетичне переосмислення абстрактної категорії найактивніше виявляється у текстовому зближенні цього поняття і компонентів ЛСП “природа” та “людина”. Їхня контекстуальна синонімія та змістова подібність закріплюється у відповідних тематичних мікрогрупах компаративів.

Висновки. Виконане дослідження дає підстави стверджувати, що в мові української поезії другої половини ХХ ст. епітет та порівняння є продуктивними поетичними конкретизаторами базової темпоральної семантики часономенів. Беручи участь у процесах образо- й текстотворення, художні означення та компаративи розширюють традиційне коло лексичної сполучуваності часоназв, інтенсифікують набуття ними вторинних експресивних та асоціативних нашарувань, дають змогу поєднати точність і достовірність зображення з оцінною авторською думкою та водночас залишаються найпродуктивнішим засобом індивідуального художньо-словесного моделювання часової картини світу та організації поетичного тексту.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка / В. С. Ващенко. – Х. : Вид-во Харків. держ. ун-ту, 1963. – 252 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2001. – 1426 с.
3. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский – М. : Высш. шк., 1984. – 404 с.
4. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки русс. культуры”, 1998. – 768 с.
5. Голоюх Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту : (на матеріалі сучасної історичної прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. В. Голоюх. – К., 1996. – 20, [1] с.

6. Григорьев В. П. Сравнение / В. П. Григорьев // Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия. – М. : Наука, 1977. – С. 240–294.
7. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови / С. Я. Єрмоленко – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
8. Жайворонок В. В. Національна мова та ідіолект / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1998. – № 6. – С. 27–34.
9. Ільїн В. С. Народність у порівняннях Т. Шевченка / В. С. Ільїн // Мовознавство : наук. зап. – К., 1949. – Т. 7. – С. 85.
10. Красавіна В. В. Структурно-семантичні, стилістичні та текстові функції епітета в історичному романі : (на матеріалі творів другої пол. XIX – першої пол. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / В. В. Красавіна – К., 2005. – 20, [1] с.
11. Потебня А. А. Из записок по теории словесности / А. А. Потебня // Эстетика и поэтика. – М. : Искусство, 1976. – С. 286–463.
12. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : Синто, 1993. – 192 с.
13. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. В. Прокопчук. – К., 2000. – 18, [1] с.
14. Русанівський В. М. У слові – вічність: (мова творів Т. Г. Шевченка) / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 2002. – 240 с.
15. Словник епітетів української мови / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.
16. Сучасна українська літературна мова. Стилiстика / [за заг. ред. І. К. Білодiда]. – К. : Наукова думка, 1973. – 588 с.
17. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І. Г. Чередниченко. – К. : Рад. шк., 1962. – 495 с.

К. А. Паршенко,
кандидат технічних наук

О. В. Прус,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ФОРМУВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Роль мови у формуванні етнонаціональної ідентичності особистості є чи не найважливішою, а її значення для становлення та розвитку держави надзвичайно вагомою. Соціально-політичні перетворення останніх років в українському суспільстві призвели до того, що проблема етнонаціональної ідентичності набуває дедалі більшої актуальності й гостроти в контексті регіональних суперечностей, що ускладнюються фактичною двомовністю. У цьому контексті значну увагу з боку громадськості привертає мовне питання. Воно досліджується фахівцями різних наукових сфер, зокрема, політологами, психологами, філологами, істориками, філософами. Проте значно більша увага зосереджена навколо політичних спекуляцій, пов'язаних з даною проблемою, а низка досліджень в цьому напрямку характеризуються упередженістю та ідеологічною заангажованістю.

Державність української мови є ключовим чинником консолідації українського суспільства на всій території України, формування сучасної української політичної нації, символічним уособленням української державності, гарантією збереження національної ідентичності українського етносу і державної єдності України. З огляду на це українська нація і держава мають забезпечувати відродження і захист української мови, якісну розбудову українського мовного простору [4, с. 437].

Традиційно вважається, що науковий підхід до вивчення проблеми мови і нації почав формуватися з другої половини XIX ст. на основі праць засновників соціальної психології В. Вундта, Г. Штейнтала, Л. Лацаруса та їхніх концепцій “психології народів”, а також гіпотези лінгвальної відносності Е. Сепіра – Л. Уорфа та положень О. Потебні про етнодиференційну роль мови. Проте “мовно-культурний” принцип ідентифікації було сформульовано ще давньогрецькими мислителями (вважалося, що

людина, яка не розмовляє грецькою мовою – варвар), а в середні віки набула поширення ідея “народної мови” як основи національної ідентичності. Пізніше питання співвідношення мови і держави набуло актуальності у XVIII ст., коли засновник німецької школи романтичного націоналізму Й. Гердер ототожнив мову з національністю й проголосив німецький народ етнічною мовною спільнотою [1; 3].

Національну та етнічну ідентичність розуміють як результат процесу ідентифікації особи з національною або, відповідно, етнічною спільнотою. В українських наукових публікаціях наразі набуло поширення поняття “етнонаціональна ідентичність”, що охоплює і національні, й етнічні аспекти ідентичності особистості в їх взаємозв’язку та взаємозумовленості. Однак, варто зауважити, що дане поняття вживається й зарубіжними дослідниками, переважно представниками тих країн, для яких є актуальною проблема співвідношення етнічного й національного (Великобританія, Німеччина, США, Індія).

Серед основних інструментів формування етнічної й національної ідентичності виділяють наступні: мова, релігія (віра), культура, соціально-політичні, психологічні ознаки, національна ідея. Однак на сьогодні, найпоширенішим є твердження про те, що саме мова лежить в основі конструювання етнічної ідентичності, завдяки їй відбувається формування та розвиток національної свідомості як окремо взятої особистості, так і нації в цілому. Адже насамперед за мовною ознакою людина шукає собі подібних, або, іншими словами, ідентифікує себе [2, с. 106].

Беззаперечним є той факт, що мова є основним середовищем визначення, збереження й передачі соціального досвіду, а отже й етнічних особливостей кожного народу. Фактично мова в нинішній час є чи не єдиною ознакою, що дозволяє відокремити населення однієї держави від зовнішнього світу. Так, наприклад, у середньовіччі релігія (християнство) для багатьох держав Європи відігравала ще більш значущу роль, ніж мова спілкування (існувала велика кількість “народних” мов, а також мова церкви і освіти – латина). На сьогоднішній день для такої багатонаціональної держави як США головним механізмом ідентифікації виступає національна ідея [5].

Мова, як засіб вираження національної культури, виявляється найважливішою її частиною, дієвим фактором самого її існування й динамічного розвитку. М. Рильський говорив, що мова – це спадщина,

нагромаджена для нас десятками поколінь. А ми зобов'язані передавати її тим, хто прийде після нас, і примножити, і прикрасити цю спадщину. Не можна загубити ні крихти її, бо немає у людей другої такої животворної, дорогої і трепетної нитки, яка б зв'язувала їх з найвіддаленішим минулим і з найвіддаленішим майбутнім. Будь-який носій мови, вбираючи її з дитинства, має примножувати мовне багатство в процесі свого становлення, передавати його своїм нащадкам [4, с. 441].

Мова тісно пов'язана з мисленням і психологією людини, із суспільною і масовою свідомістю, з життєдіяльністю етнічних спільнот і модерних націй, з історією народів і їхніми звичаями. В онтологічному та етнопсихологічному плані мова постає як один з найважливіших феноменів національної культури. І. Огієнко у своїй праці “Українська культура” зазначав: “Мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб І поки живе мова – житиме й народ, яко національність” [1, с. 16]. Незважаючи на відсутність належної підтримки української мови з боку української держави, серед громадськості поступово утверджується думка, що українська мова є одним з атрибутів державності, що престиж цієї мови має бути вищим. Тут потрібно зауважити, що офіційного статусу російської мови прагнуть лише 22% етнічних росіян, а 59% респондентів усіх національностей вважають, що підвищення статусу російської мови може призвести до загострення міжнаціональних стосунків в Україні.

Дослідження, пов'язані з вивченням ідентичності емігрантів, що проводилися в США та Європі, засвідчують, що переважна більшість намагається зберігати не лише свою етнічну та мовну ідентичності, а й своїх дітей цьому навчати [5]. Американський соціолог Гофман у своїй роботі переконливо доводить, що особистісна ідентичність визначається тим, як інші ідентифікують нас, а не як визначаємо себе ми. Він вважає особистість цілісною завдяки мовленню, а це стає причиною того, що вибір мови набуває першочергового значення для ідентичності [6]. Як влучно зауважує Gibson, підсумовуючи дослідження Spolsky (1999), мова для нас є не лише засобом, за допомогою якого ми самовизначаємось – “хто ми є”, але є також способом для інших проєктувати відносно нас свої власні очікування – “якими ми маємо

бути” [5]. Таким чином постає ще одна проблема мовної ідентичності особистості, що зумовлена особливостями сприйняття людини відповідно до її мови (вимови, діалекту), коли проекції та очікування щодо національної, етнічної, регіональної, політичної приналежності, а подекуди навіть рівня культурного та інтелектуального розвитку наперед формують певне ставлення до мовця [6]. Безумовно, в ситуації еміграції мова, релігія та культура стають найважливішими ідентитетами, що створюють протиставлення “ми – вони”, а мова, в свою чергу, стає першою ознакою належності до іншої етнічної групи.

В той же час, як зазначає І. Данилюк, місце, яке посідає мова серед інших ознак ідентичності, залежить від ступеню збігу мовної та культурної спільнот. Коли такий збіг присутній, мова залишається найважливішим інструментом формування групової ідентичності; коли ж мовна спільнота значно ширша за культурну, то основним розрізнявальним компонентом етносу стає культура [3, с. 45]. Проте С. Нікітіна розглядає мовну самосвідомість як частину культурної самосвідомості, і наголошує на тому, що між усвідомленням елементів мови та інших елементів культури немає чітко вираженої межі [2, с. 109]. Таким чином, збереження власної етнічної ідентичності представниками етнічних меншин безпосередньо залежність від збереження рідної мови.

Роль мови у цьому процесі є неоднозначною та залежить від багатьох змінних: збігу мовної та культурної складових ідентичності, історичного періоду розвитку нації, тощо. Досліджуючи прадавні корені української мови, наука спирається на матеріальну й духовну культуру, створену народом. Подальше проведення досліджень у цьому напрямку є досить перспективним, оскільки це сприятиме виявленню основних соціально-психологічних особливостей формування та розвитку етнонаціональної ідентичності.

Отже, рідна мова зв’язує нас не тільки з нашими сучасниками, але й з минулими і майбутніми – усіма поколіннями нашого народу. Тому, доки існує мова, живе і народ, і її зникнення означає не тільки втрату історичної пам’яті, але і зникнення цілої нації, її розчинення серед інших людських спільнот.

Список використаних джерел та літератури:

1. Воропаєва Т. Українська мова як базова основа національної ідентичності // Вісник Київського нац. ун-ту

ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – Серія: Українознавство. – Вип. 11. – С. 13-17.

2. Данилюк І. Мова як чинник згуртованості групового “Ми” // Соціальна психологія. – 2008. – №1 (27). – С. 105-113.

3. Данилюк І. “Мовні конфлікти” та конструювання етнічної і національної ідентичності // Соціальна психологія. – 2005. – №3(11). – С. 43-51.

4. Сабадуха В. Національна ідея як провідний чинник подолання кризи ідентичності в Україні // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. пр. / За заг. ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдьонова, Л. П. Черниш. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 4. – С. 436-444.

5. Gibson K., English only court cases involving the U. S. workplace: the myths of language use and the homogenization of bilingual workers' identities. – 2011. – Hawai'i. – 60 p.

6. Goffman E., Stigma: Notes on the management of spoiled identity. – 1963. – New York: Simon & Schuster. – 239 p.

УДК 371 (71) 09

Т. М. Рибак

(м. Хмельницький)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКІЛЬНИЦТВІ ЗАХІДНОЇ ДІАСПОРИ

У статті на конкретних прикладах з'ясовано дидактичні умови навчання української мови в освітніх установах західної діаспори. Доведено, що вчителі-словесники, методисти, діаспорні лінгводидакти, зійшлися на думці розбудовувати мовну освіту в поліетнічному середовищі у трьох напрямках, серед яких – дотримуватись правил живої мови, що нею користуються в Україні. Сучасна мовна політика української західної діаспори спрямована на забезпечення навчання української мови закордонних українців як другої. З цією метою в роботі рідномовного шкільництва активно використовуються інноваційні лінгводидактичні форми, методи, засоби і прийоми, які практикуються в системі державних шкіл країн поселення і легко сприймаються учнями.

Ключові слова: українська мова, лінгводидактика, методика, педагогіка, мовна діяльність, дидактичне забезпечення.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Україна, яка є частиною світового глобально простору, опинилася перед викликами ХХІ століття, пов'язаними з потужними міграційними процесами, творенням нових діаспорних структур та змінами у діаспорних середовищах, які були сформовані у минулому столітті. Українська діаспора – це живий організм, який зазнає впливів та змін, зумовлених рядом економічних, політичних та культурних чинників.

Варто зазначити, що розвиток українського суспільства в діаспорі, його культурні досягнення, непереможне прагнення зберегти в нових поколіннях любов до рідної мови, до історії й традицій свого народу мають безпосередній вплив на загальний зміст української освіти.

Акцентуємо увагу на тому, що феномен української “живучості” в чужомовному середовищі захоплював не одне покоління вітчизняних і зарубіжних вчених, спонукав до вивчення традицій української освіти і педагогічної думки в державах вимушеного осідку наших співгромадян, досвід яких у культурно-освітній сфері може бути корисним для сучасних українських реалій [1, с. 156].

Аналіз досліджень і публікацій. Значний пласт української педагогіки зарубіжжя відкрили світові українські та закордонні вчені: Т. Беднаржова, В. Даниленко, О. Добржанський, О. Дуднік, Т. Когут, С. Романюк, І. Руснак, та ін. Водночас, окреслена проблема, незважаючи на свою актуальність, лише недавно привернула до себе увагу вітчизняних та зарубіжних українців, діаспорознавців, лінгводидактів. Вивчення багатоаспектної програми щодо функціонування української мови в полікультурному середовищі проживання закордонних українців в середині 60-х років ХХ ст. започаткував Ю. Жлуктенко. Він досліджував українсько-англійські міжмовні відносини та міжмовну інтерференцію на різних структурних рівнях мови. Окремі її аспекти відображені в публікаціях Б. Ажнюка, О. Білаш, А. Гумецької, І. Руснака та ін.

На початку нинішнього століття різні аспекти окресленої проблеми привернули увагу П. Кононенка, М. Степаненка, І. Кізін, І. Ключковської, Я. Радевича-Винницького, О. Сербенської, І. Скавронської та ін.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні концептуальних аспектів мовної політики української західної діаспори та комплексному аналізі сучасних тенденцій її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток мовної політики української етнічної спільноти західної діаспори впродовж ХХ – початку ХХІ ст. відбувався під впливом низки обставин, які динамічно змінювалися, отже, змінювали й оцінку реального стану української мови та її перспективи у життєдіяльності закордонних українців. Варто зазначити, що діаспорні лінгводидакти, аналізуючи дану проблему, зійшлися на тому, що в розбудові мовної освіти є три напрями:

- дотримуватись літературної мови 1940 рр. і не відступати від неї, за винятком новотворів чи запозичень на позначення нових понять, явищ та предметів;
- дотримуватись літературної мови, поширеної в Україні;
- дотримуватись правил живої мови, якою користуються в Україні.

Третій шлях, на думку вчених української діаспори, є найбільш оптимальним для закордонних українців. Такий підхід дасть їм можливість використовувати живу, сучасну мову українського народу і водночас викорінювати з неї чужі слова й форми. Проте й тут постають проблеми: хто, яка інституція має вирішувати, що в цій мові правильне, а що – ні. На жаль, у діаспорі такої центральної установи немає. Тут кожна установа, кожна газета, навіть кожний мовознавець сам вирішує, що правильно, а що – ні. Власне, це й ускладнює функціонування української мови в діаспорі та оволодіння нею на всіх етапах навчання в системі рідномовного та державного шкільництва [5].

Аналізуючи функціонування української мови в іншомовному середовищі, слід зазначити, що характерним чинником, який негативно впливає на оволодіння нею в діаспорі, є відсутність природного рідномовного середовища, що дає можливість дитині з раннього віку засвоювати українську мову як рідну. Таким же фактором є і велика кількість змішаних родин, де в переважній більшості українською мовою не розмовляють.

Зрештою, це привело до того, що нині тільки 20–25% діаспорних українців користуються українською мовою, причому переважно це люди старшого віку – перше чи друге покоління. Представники третього, четвертого, п'ятого і наступних поколінь

розмовляють англійською мовою, хоча пам'ятають про своє українське походження. У зв'язку з цим змінюється й сам підхід до навчання української мови як рідної. Однак, вивчення етнокультурного розвитку діаспори дає підстави констатувати, що поруч із асиміляційним процесом, відбувається відродження національного життя закордонних українців, відчутний поштовх якому дало проголошення незалежності України.

Зокрема, потужним каталізатором цього процесу стало прийняття в нашій державі низки документів та проведення заходів, що сприяли розширенню зв'язків материзни з діаспорою, зокрема й у сфері рідномовної освіти. Зрештою, Україна, як і Канада, США, Англія та Австралія, є державою з поліетнічним складом населення. На її території, згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 р., проживає 48,2 млн. осіб. З них 37,5 млн. (77,8%) становлять етнічні українці, які є провідним суб'єктом державотворення і складають національну більшість. Чисельність представників інших національних спільнот, серед яких виділяються корінні народи, національні меншини та етнічні групи, становить 10,7 млн. (22,2%) [7].

З окресленою вище проблемою тісно пов'язано питання збереження національної самоідентичності, попередження денаціоналізації та визначення шляхів активної соціалізації українців-емігрантів у новітній соціокультурний простір. Важливі аспекти цієї проблеми знайшли висвітлення у науковій розвідці В. Леника "Національне почуття в дітей мішаних подруж". Учений стверджував, що зберегти "українськість" дітей і внуків емігрантів допоможе найперше родина, в якій "українська обстановка в помешканні", плекаються любов до української музики, українського мистецтва, української преси і книжки. Крім того, молодіжні організації, активна участь у діяльності української місцевої громади і, звичайно, рідні школи, де дитина відчує, що вона "не є самотньою в чужому морі", і яка "заступить" батьків у тих випадках, коли вони неспроможні дати дитині знання про Україну, допоможе "вирізьбити" в її душі позитивний образ Батьківщини [3, с. 80-81].

В. Янів підкреслював, що виховним ідеалом українця в еміграції повинен бути ідеал творчої "повноцінної людини", індивідуальності з "власним поглядом на світ", із бажанням впливати на долю світу, "змагатися з іншими людьми та їх випереджувати", із внутрішньою необхідністю формулювати питання та шукати відповіді

на них, ставити собі завдання і розв'язувати їх, причому ці питання й завдання повинні бути найскладніші та спонукати до інтенсивної праці [3, с. 17].

Первинною і основною виховною інституцією, яка, на думку І. Петрів, покликана зберегти національну самобутність, пристосовуючи її до вимог “скитальницького” життя, є родина. У праці “За душу дитини” педагог по-сучасному наголошує, що школа “не є в силі займатися індивідуально кожною дитиною”, вона є доброю виховною інституцією “для виховання людської спільноти”, але справжніми “виховниками” є батьки [4, с. 144].

З метою ефективного здійснення процесу навчання української мови в діаспорі підготовлена система підручників, посібників, навчальних матеріалів, в яких закладені основні принципи гуманізму. Саме з цією метою добирається відповідний країнознавчий матеріал, що не лише несе інформацію про Україну, її народ, культуру, а й виховує почуття поваги до людини, викликає бажання творити добро на землі. Ось чому в підручниках та навчальних посібниках широко використовуються твори та наукові праці про Україну вітчизняних і зарубіжних авторів.

Варто зазначити, що значний внесок у розвиток педагогіки та методики української мови і літератури, упорядкування підручників зробили вчені-методисти та вчителі-практики в країнах західного світу. Основні педагогічні і методичні ідеї стають доступними для закордонного українства завдяки таким педагогічним періодичним виданням, як “Рідна школа” (Нью-Йорк, США), “Життя і школа” (Торонто, Канада), “Рідношкільник” (Торонто, Канада), “Інформаційно-методичний листок” (Вікторія, Австралія) та найновіше всесвітнє інформаційне періодичне видання “Відгукніться” (Торонто, Канада). Також до надбань української педагогіки в західному зарубіжжі належать праці Г. Ващенко, Е. Жарського, М. Чарторийського, О. Кульчицького. З питань теорії методики літератури – К. Кисілевського, Л. Кисілевської-Ткач, Б. Шкандрія та ін.

Широко використовуються в західному світі читанки, підручники та хрестоматії для початкової і середньої школи К. Кисілевського, Л. Білецького, М. Дейко, П. Волиняка, І. Боднарука, В. Радзиковича, М. Овчаренко, Д. Нитченка, Є. Федоренка та ін. Підручник з української літератури у діаспорі є багатofункціональним педагогічним явищем, що розвивається за

об'єктивними законами удосконалення навчальної книжки і є підвладним впливам педагогічної науки і запитам суспільства в галузі освіти. Важливий внесок у науку створення навчальної книжки з літератури додає освіта в західній і східній українській діаспорі.

Збереження власної ідентичності гостро переймало українську громаду в західному зарубіжжі, що відбивалося на діяльності української школи, її планах та завданнях. Встановлено, що активне використання граматичного матеріалу поряд з етнокультурним аспектом передбачене на всіх рівнях навчання, починаючи від початкового, де вивчають мову з нуля, і закінчуючи високим рівнем в університетах. Пошуки нових методів викладання української мови, нових способів презентації лінгвістичних явищ призвели до зміни функцій викладача української мови.

У зв'язку з конкретними обставинами та контингентом тих, хто вчиться, виокремлено три основні види діяльності викладача:

- конструктивну складову, що включає добір, зміст та організацію навчального матеріалу;
- організаційну, що пов'язана з організацією діяльності викладача й студентів;
- комунікативну складову, яка включає комунікативну підготовку слухачів.

Акцентуємо увагу на тому, що в основу організації навчального процесу покладені наступні принципи:

- комунікативної спрямованості. Цей принцип передбачає функціональне розташування матеріалу, його реальну роль у практичному використанні;
- комплексний розвиток усіх видів мовної діяльності [6, с. 4].

Успішному засвоєнню виділеного матеріалу сприяє також врахування національних особливостей слухачів, специфіки їхньої мовної системи.

Як засвідчує практика, логіко-семантичний принцип збуджує інтерес в учнів до змісту та мовної сторони навчальних матеріалів, сприяє високому розвитку їх спонтанного мовлення та максимально мобілізує розвиток мовленнєвих дій. В основу методики презентації граматичного матеріалу покладено функціонально-комунікативний метод, що сприяє інтенсивному засвоєнню основ української мови.

Досліджуючи дидактичне забезпечення української мови як навчального предмета, переконуємось, що сучасна мовна політика української західної діаспори спрямована на забезпечення навчання

української мови закордонних українців уже як другої. З цією метою в роботі рідномовного шкільництва активно використовуються інноваційні лінгводидактичні форми, методи, засоби і прийоми, які практикуються в системі державних шкіл країн поселення і легко сприймаються учнями. Ґрунтовному засвоєнню мови сприяє система сучасних підручників та відповідний методичний супровід. Завдяки цьому досягається головна мета рідномовного шкільництва – навчити дітей вільно користуватися українською мовою та зберегти їх етнокультурну самобутність.

Аналіз забезпечення рідномовної освіти українців у діаспорі й Україні дає підстави стверджувати, що сьогодні найбільш оптимальним видається підхід, за якого рідній мові в освітньо-лінгвістичному дискурсі відводиться найпочесніше й найпрестижніше місце. Поряд із рідною (українською) мовою мають викладатися інші мови. На початковому етапі необхідно обов'язково вдаватися до моделі “рідна мова – не близькоспоріднена або неспоріднена іноземна мова”, на вищому етапі лінгвістичного становлення учні можуть вивчати будь-які мови. Запорука справжньої мовної підготовки школярів – орієнтація на комунікативний підхід, на реалізацію його найважливіших принципів – комунікативно-діяльнісного, культурологічного та проблемно-пошукового. Відтак можна цілковито погодитися з тим, що значна частина українського соціуму, яка опинилася з різних причин і за різних обставин у країнах пострадянського простору, на шляху до повної інтеграції у суспільство країн проживання зазнала значних змін. Проте частина українства нових незалежних держав, яка зберегла чи відроджує свою національну ідентичність, обрала “творення діаспор” як модель інтеграції в соціум країни свого проживання [2, с. 4].

Закцентуємо, що рідномовна освіта українців має ще одну своєрідну особливість. Якщо в Україні школа для дітей – це перша сходинка до майбутньої освіти та до здобуття фаху і, врешті решт, свого місця в житті, то рідні школи, курси і школи українознавства за кордоном – це більш духовні школи, які допомагають учням зберегти свою етнічність, основним показником якої є мова. Унікальність шкіл українознавства полягає в їхній гнучкості, в тому, що вони мають пристосовуватися до навколишніх змін. Школа завжди йде назустріч учням і розуміє обставини кожного. Водночас вона сприяє поширенню інформації про Україну не лише серед людей

українського походження, але й серед представників інших національностей.

З цією метою широко використовується дистанційна форма навчання, а під час навчальних занять у школі – мультимедійні засоби, інтерактивні методи навчання (парне навчання, фронтальне навчання, навчання у грі, навчання у дискусії і ін.).

Для дітей закордонних українців ефективною формою оволодіння українською мовою на сучасному етапі можуть бути хартійні школи, які набувають усе більшого поширення у США, оскільки відповідають вимогам громади і забезпечують якісну освіту, тим більше, що Українська держава вже створила установи, які можуть допомогти закордонним українцям у розвитку рідномовної світи.

Висновки. Отже, у процесі дослідження доведено, що аналіз тенденцій розвитку рідномовної освіти українців у західній діаспорі й Україні розкриває наявність спільних і відмінних процесів, зумовлених державною мовною політикою та політикою в галузі мовної освіти, а також умовами діяльності навчальних закладів. Не зважаючи на зниження народжуваності серед діаспорних українців, асиміляційні та міграційні процеси, зменшення кількості учнів у рідних школах і школах українознавства, потреба в них не зникає [7].

Розвиток українського суспільства в діаспорі, його культурні досягнення, непереможне прагнення зберегти в нових поколіннях любов до рідної мови, історії, традицій свого народу мають безпосередній вплив на загальний зміст української освіти і на навчальну літературу зокрема. Історія створення читанок, підручників, методичних посібників з української мови за межами України – важлива сторінка української педагогіки, методики рідної мови і літератури. Досвід, досягнення діаспорних учителів-словесників потребують глибшого вивчення в галузі історії вітчизняної педагогіки, а отже, є джерелом для подальших наукових студій.

Список використаних джерел та літератури:

1. Джус О. В. Розвиток української педагогічної думки другої половини ХХ ст. в західній українській діаспорі / Оксана Джус. – Івано-Франківськ. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histj.oa.edu.ua/articles/2013/n21/24>.

2. Ключковська І. Нова українська присутність у світі. Контекст східної діаспори та “четвертої хвилі еміграції” / І. Ключковська // Українські виміри: українознавство. Науково-популярний часопис для вчителів “Наш український дім”, № 1. – 2010. – С. 4–5.
3. Педагогічні проблеми та дидактичні поради (Матеріали Вишкільного Курсу для учителів Суботніх шкіл). Мюнхен, 23-26.V.1969 : На правах рукопису. – Мюнхен, 1969. – 92 с.
4. Петрів І. За душу дитини / І. Петрів // Бібліотека мирянина: О. І. Нагаєвський. Батьки і діти. – Львів, 1995. – С. 143–214.
5. Ричок Р. На мовному розпутті / Роман Ричок // Свобода. – 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda-news.com/архiv/pdf/2005/Svoboda-2005-40.pdf>.
6. Романюк С. Сучасні тенденції розвитку рідномовної освіти закордонних українців / Світлана Романюк // Педагогічний дискурс, вип. 17. – 2014. – С. 141–144.
7. Романюк С. Рідномовна освіта в Україні і українській діаспорі: тенденції розвитку на рубежі століть / Світлана Романюк // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – Вип. 4. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2014_4_18.pdf.

Ольга Рибчинська,
викладач
(м. Хмельницький)

ВПЛИВ ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА МОВЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Інформаційна епоха диктує свої закони і висуває свої вимоги. ЗМІ супроводжують життя не тільки дорослих, а і дітей. Телевізор, комп’ютер, відео давно і міцно ввійшли у життя дитини, починаючи з перших років їх існування. У багатьох сім’ях, як тільки дитина навчиться сидіти, її саджають перед екраном, що заміняє живе спілкування з близькими, бабусині казки, мамині колискові, татові потішки. Сидіння перед екраном цілком усіх улаштовує, а особливо батьків: малюк не плаче, нічого не просить, не бешкетує. Купляючи малюкові відеокасети, диски, комп’ютерні ігри, батьки, безумовно, піклуються про його розвиток і намагаються займати його цікавою

справою. Але якщо дорослі не братимуть активної участі у спільному перегляді телепередач і комп'ютерних іграх, це може призвести до сумних наслідків, і не тільки для здоров'я дитини (про порушення зору, осанки, дефіцит рухів сказано багато), але і для її психічного розвитку.

Один із найнегативніших наслідків такого “телевізійного та комп'ютерного” життя є відставання у розвитку дитини. В останні роки батьки, педагоги все частіше згадують про цю проблему: діти пізніше починають говорити, мало і погано розмовляють, їх мовлення бідне і примітивне.

Здається, що дитина сидить біля екрану, постійно чує мовлення і зайнята достатньо цікавою справою. Але мовлення – це не повторення чужих слів та їх запам'ятовування. Опанування мовлення в ранньому віці відбувається в живому спілкуванні, коли малюк не тільки слухає, але й відповідає на спілкування, при цьому беручи участь у розмові своїми рухами, думками і почуття.

Про роль і значення телебачення написано немало, і якщо механізм їх функціонування цікавий в основному спеціалістам (хай і різних галузей), то про вплив на різні соціальні групи та окремих індивідів говорять і на побутовому рівні, і на рівні політики. Ми спробуємо дослідити вплив тієї “магічної” трансляції на мовленнєвий розвиток дітей. Фактично йтиметься про ефект, який справляють повідомлення і передачі телебачення на підростаюче покоління.

Перше, що батьки свідомо показують дитині – це мультфільми. Проаналізувавши, які ж саме мультфільми найчастіше дивляться сучасні діти, можна зробити висновок, що вони мають слабкий, або зовсім відсутній вплив на розвиток мовлення дітей.

Анкетування серед школярів молодших класів показало, що більшість учнів молодшого шкільного віку дивляться мультиплікаційні фільми. 86% учнів дуже часто люблять дивитися мультфільми, лише 2% учнів не дивляться і не люблять мультфільми, причому 87% опитаних школярів вважають за краще дивитися мультфільми, і тільки 3% читають книги. При цьому 64% школярів дивляться мультиплікаційні фільми іноземного виробництва і 57% вітчизняного.

У числі найулюбленіших діти назвали такі мультфільми, як: “Сімпсони”, “Лунтик”, “Ну, постривай”, “Том і Джері”, “Кіт Оггі і таргани”, “Братц”, “Черепашки Ніндзя”, “Маша та ведмідь”,

“Льодовиковий період”. Слід зазначити, що в цих мультиплікаційних фільмах присутня стилістично знижена лексика.

Окрім того, у деяких мультфільмах є незрозумілі слова, які дитина необдуманно використовує у своєму мовленні. Часто діти говорять словами мультиплікаційних героїв, а останні не завжди промовляють те, що варто повторювати. Мультфільми, що викликають найбільший інтерес школярів, частіше за все показують на (Плюс Плюс – 40%, QTV – 20%, ТЕТ – 24%). Також викликає популярність телеканали: Diskaveri, Культура.

Дослідження доводять, що зарубіжні мультфільми діти дивляться з більшим задоволенням, вони яскраві, барвисті, несуть заряд бадьорості. Дітям подобаються спецефекти, сюжети з бійками, “крутими” словами, лайками. Діючі герої цих мультфільмів нарочито грубі і вульгарні. Лише 5% опитаних школярів саме з цих мотивів не дивляться дані мультфільми, віддаючи перевагу програми і мультфільми, демонстровані на каналі “Культура”, тобто мультфільми, не культивуючі образи насильства і примітивізму. Окрім того у багатьох цих мультфільмах взагалі відсутнє мовлення як таке, усі дії та емоції супроводжуються сміхом, або різкими звуками, що теж на розвиток культурно-грамотного мовлення має негативний вплив.

Отже, можна говорити про те, що сучасна дитина, дивлячись мультфільми, буде обмежена у висловлюванні, а емоції компенсуватиме сміхом і криками.

Аналізуючи програму телепередач, було встановлено, що 79% мультфільмів, що йдуть на телевізійних каналах – це мультфільми зарубіжного виробництва і всього 20% – мультфільми російської та української кіноіндустрії. Як правило, практично всі зарубіжні мультфільми не орієнтовані на українську культуру, не адаптовані до менталітету нашого народу, а часто елементарно вульгарні. При цьому слід відзначити – все, що дивляться діти по телевізору, несе елемент виховання і формування особистості [5]. Психологи Р. Грінфілд, І. Ют (1984) встановили, що регулярний перегляд телевізора навчає дітей особливого стилю розмови, а саме: діти не використовують чітких посилянь на предмет обговорення, мало пояснюють, вірячи в те, що співрозмовнику й так усе ясно.

Якщо ж говорити про культуру мовлення школярів середньої та старшої школи, то тут теж не обходиться без впливу телебачення, адже діти середнього та старшого шкільного віку багато інформації

черпають або з Інтернету, або з телевізора. І не завжди та інформація є культурологічного спрямування.

Можна зробити припущення, що вибір мовних та мовленнєвих засобів мотивується у школярів мовленнєвою ситуацією та рівнем сформованості відповідних компетентностей. Зокрема, відчуваються труднощі у висловлюванні думок на уроках у 45,2% опитаних школярів. 38,2% респондентів зізнаються, що не вміють послідовно, чітко й лаконічно представити міркування; 30,9% – відчувають брак термінологічної лексики; 25% – не можуть дібрати прикладів для ілюстрації наведеної тези.

Слід зазначити, що в телепередачах та фільмах досить часто звучить нецензурна лексика, яка супроводжується так званим “пі...”, що теж не несе в собі позитивного впливу на мовлення школяра, адже він добре знає, що за цим “пі...” криється, і мало хто з неповнолітніх глядачів не забажає використати у своєму лексиконі деякі з цих замаскованих слів.

Статистика доводить, що 80% школярів використовують у своєму мовленні русизми, “бо це модно, подивіться розважальні програми там всі нормальні люди так говорять”, 68% користуються сленгами запозиченими з низькопробних сучасних фільмів, 83% – використовують у своєму мовленні вульгаризми та нецензурні слова, бо це доводить їх дорослість.

Наприкінці зупинимось на впливі телебачення на психіку дитини. У дитини дошкільного віку психіка особливо вразлива до яскравих образів, їх швидкої зміни, мерехтіння тощо. Ефект мерехтіння відеокadrів може призвести до дисгармонії мозкових ритмів, їх збою.

Не можна не забувати про особливу чуттєвість дітей і здатність дитячої психіки до навіювання. Почуття страху, небезпеки виникають у дитини після перегляду кадрів із насиллям, війною, убивством. Дорослий може не помітити змін у поведінці дитини, але страхітливі образи та звуки можуть хвилювати її у вигляді снів, підвищеної тривожності чи невротичних симптомів.

Згадане вище не означає потребу виключити з життя дітей ЗМІ. Це неможливо та й несуттєво. Адже існує багато телепередач та комп'ютерних ігор, що є енциклопедією моральності та знань про навколишній світ. Але підключати дітей до такої інформаційної техніки можна тільки тоді, коли вони готові використовувати її за призначенням, коли вона стане для них засобом отримання потрібної

інформації, а не повновладним господарем їхніх душ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Амінов М. А., Аверіна І. С. Експрес-діагностика аверсивних (страх – гнів) станів і форми міжособистісних конфліктів у молодших школярів // *Діагностика й регуляція емоційних станів*. – М., 2005. – Ч. 1.
2. Андреева Г. М. Социальная психология. – М. : Наука, 1994.
3. Андрущенко Т. Ю. Психологічні умови формування самооцінки в молодшому шкільному віці // *Питання психології*. – 1998. – № 4.
4. Андрущенко Т. Ю., Карабекова Н. В. Корекція психічного розвитку молодшого школяра на початковому етапі знають навчання // *Питання психології*. – 2007. – № 1.
5. Багіров Е., Кацев І. Телебачення. XX століття. Мистецтво. – М., 1988.
6. Богомолова Н. Н. Социальная психология печати, радио, телевидения. – М. : Изд-во МГУ, 1991.
7. Брель Е. Ю. Соціально-психологічні чинники формування тривожності у молодших школярів та шляхи його профілактики та корекції. – Томськ, 2007. – 453 с.
8. Власова О. І. Педагогічна психології: Навч. посіб. – К. : Либідь, 2005.
9. Венгер О. Л., Цукерман Г. А. Психологічне обстеження молодших школярів. – М. : Владос-Пресс, 2005. – 359 с.
10. Виготський Л. С. Дитяча психологія / Собр. соч. в 6 т. – М. : Просвітництво, 1984. – Т 4. – 486 с.
11. Гаврилова Т. П. Аналіземпатийних переживань молодших школярів та молодших підлітків // *Психологія міжособистісного пізнання*. – М., 1999. – № 6.
12. Дьоміна І. Важкий дитина // *Дошкільна виховання*. – 2005. – № 3.
13. Змановский Ю. Психофизические і психологічні особливості // *Дошкільне виховання*. – 2007. – № 2.
14. Кеес Г. Я. До розробки діагностичних тестів інтелектуального розвитку шестирічних дітей // *Питання психології*. – 2003. – № 6.
15. Коломинский П. Я., Панько Е. А. Вчителю про психології дітей шестирічного віку. – М. : Педагогіка, 2004. – 356 с.

16. Особливості психічного розвитку дітей 6–7-річного віку / Під ред. Д. Б. Ельконіна, О. Л. Венгера. – М. : Педагогіка, 2007. – 452 с.
17. Петрович А. А. Поговорим об информации. – М., 2003.
18. Психология: Словарь / Под общ. ред А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990.
19. Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход / Ред. сост. Д. Я. Райгородский. – Самара, 2001.
20. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева та ін. – К. : Український ін-т соц. досліджень, 2000.
21. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. – СПб.
22. Юровский Ю. Телебачення – пошуки і рішення. Мистецтво. – М., 1984.
23. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: yspu.uar.

Л.О. Савчук,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодні вимагає інтенсифікації пошуку, експериментування, введення новітніх технологій, застосування нових засобів навчання. Інноваційність розвитку освіти – постійні нововведення в діяльність навчально-виховних закладів в навчально-виховний процес – є тією нагальною потребою, без задоволення якої вона втратить взаємозв'язок з життям, загубить свій творчий потенціал, перетвориться в рутинну справу. Разом з тим, реалізація цих вимог не може здійснюватись хаотично, безсистемно, непередбачено й без урахування того педагогічного досвіду, який у минулому приводив до відомих, а в багатьох випадках і до видатних педагогічних успіхів. У ряді підходів цей досвід не втратив свого значення ще й сьогодні. Інновації мають розгортатись з урахуванням минулого досвіду, а не ігноруючи його.

Метою статті є висвітлення процесу становлення та розвитку інформаційних технологій і перспектива їх застосування у навчальному процесі ВНЗ України.

Проблему використання комп'ютерів в освіті у 1963 році сформулював В. Глушков. На початку 60-х років в Інституті кібернетики група ентузіастів під керівництвом В. Глушкова почала дослідження з питань використання комп'ютерів для вирішення завдань навчання. Дослідження сутності дидактики щодо постановки та розв'язання завдань навчання за допомогою комп'ютерів зумовили розвиток алгоритмічного підходу до людино-машинної взаємодії та створення спеціального програмного забезпечення.

З часом особливої актуальності набуло питання безперервності підготовки і перепідготовки фахівців різних категорій з метою ефективного використання ними у своїй діяльності комп'ютерної техніки. Від рівня комп'ютерної грамотності та її поширення залежать розвиток прогресу, модернізація й інтелектуалізація виробництва і системи освіти в країні.

Історія розвитку інформаційних технологій та інформаційних систем нараховує всього декілька десятків років. Чітко прослідковується діалектичний зв'язок: нові технологічні можливості породжують новий виток розвитку інформаційних систем. Особливо яскраво це видно на еволюції застосування інформаційних технологій у ВНЗ. У зв'язку з цим важливо спрогнозувати тренд розвитку використання інформаційних технологій у вищій школі найближчими роками.

Першою тенденцією еволюції використання комп'ютерних засобів у ВНЗ, є рух від систем, що ґрунтуються на текстах, до мультимедійних систем. Друга тенденція у використанні комп'ютерних технологій навчання – це рух від подання знань до їх інтерпретації та конструювання. Третя тенденція – використання інформаційних технологій у пізнавальній і самостійній діяльності студентів та викладачів. У зв'язку з цим почали гнучко і динамічно розвиватися всі аспекти навчання в телекомунікаційному середовищі, а саме: інфраструктура дистанційного навчання та освітнє середовище його підтримки; дистанційні курси для ВНЗ та індивідуальних користувачів; інформаційні ресурси для підтримки освітнього процесу.

Протягом 1990 – 2000 рр. у ВНЗ України були розроблені та впроваджені концепції гнучкого безперервного навчання на основі

телематики: використання нових інформаційних і комунікаційних технологій у навчанні; створення комп'ютерно-телекомунікаційних дидактичних лабораторій на факультетах і кафедрах; розробка дистанційних навчальних програм та курсів; технологічне й методологічне забезпечення гнучкого дистанційного навчання на основі телекомунікацій.

Інформаційні системи (власної розробки чи придбані у комерційних структур або інших вищих навчальних закладів) є практично у всіх ВНЗ. Аналіз функціональних можливостей цих систем показав, що у своїй основі вони всі зорієнтовані на інформаційне забезпечення організації навчального процесу.

Організаційно-функціональна структура ВНЗ, яка сформувалася ще в радянські часи, практично залишилася незмінною і після переходу економіки до ринкових умов господарювання. Як особливість останніх років можна відмітити: появу платного навчання і відповідних функціональних підрозділів у державних ВНЗ і виникнення приватних ВНЗ, навчання в яких усіх студентів здійснюється на контрактній основі. Ця особливість розвитку вищої освіти включила ВНЗ у конкурентну боротьбу, що вимагає розв'язання складних фінансово-економічних завдань.

З появою перших достатньо надійних і функціонально спроможних комп'ютерів виникла ідея використання їх в автоматизації управлінських завдань. Першу відому нам спробу автоматизації окремих завдань контролю й управління навчальним процесом було зроблено ще в 70-х роках ХХ століття [2, с. 54-56].

Успішними на той час можна вважати розв'язання тільки окремих завдань організації навчального процесу, наприклад: централізований друк залікових і екзаменаційних відомостей, оперативна статистична обробка результатів сесій. Не можна не відмітити численні спроби автоматичного складання розкладу занять (які продовжуються і по нині, але більшість з них закінчувалися роздруківкою готових розкладів на комп'ютері складених традиційним способом).

Новий етап автоматизації організаційно-управлінських завдань ВНЗ настав з початком широкого використання персональних комп'ютерів. Використання навіть автономних персональних комп'ютерів принципово змінило технологічні можливості: засоби автоматизації з обчислювальних центрів перемістилися до центрів виникнення і використання інформації, тобто на робочі місця

бухгалтерів, економістів, працівників навчальних частин і деканатів, завідувачів і викладачів кафедр. Поступово ці фахівці почали освоювати комп'ютери.

У зв'язку з масовим закриттям вузівських обчислювальних центрів у 90-х роках виникла гостра проблема автоматизації нарахування заробітної плати, обслуговування навчальних відділів у частині друку екзаменаційних відомостей і статистичної обробки екзаменаційних сесій. Саме ці фактори стали рушійною силою у запровадженні нових систем на основі персональних комп'ютерів.

Висока надійність, швидкодія і, практично, необмежені обсяги пам'яті обчислювальної техніки, технологія Windows дозволили створити інформаційні системи, які забезпечували автоматизацію управління навчальним процесом ВНЗ на різних рівнях: навчальна частина, деканат, кафедра (АРМ – автоматизовані робочі місця). По-справжньому інформаційні системи у вищій школі запрацювали з появою достатньо потужних персональних комп'ютерів і надійних локальних мереж. Від позадачного принципу проектування систем перейшли до розробки функціонально цілісних інформаційних систем з використанням СУБД (Систем управління базами даних). Кінець 90-х років ХХ століття характеризується також комерціалізацією розробки і розповсюдження інформаційних систем ВНЗ [3, с. 112].

Аналіз функціональних можливостей найбільш відомих ІС для ВНЗ показує, що їх функції в різних варіаціях можна звести до: роботи з навчальними планами, розрахунку навчального навантаження кафедр і викладачів, обліку абітурієнтів і студентського контингенту, оперативного обліку відвідуваності занять і поточної успішності, результатів екзаменаційних сесій, управління аспірантурою і докторантурою, автоматизації бібліотечно-інформаційних функцій та ін. І, звичайно, реалізація найбільш алгоритмічно складного завдання: складання розкладів занять та іспитів в десятках різноманітних варіацій.

З 1995 р. МННЦІТС у підході до створення та поширення дистанційного навчання вперше поєднав переваги, які надають нові комунікаційні технології, з відповідними педагогічними технологіями шляхом створення телекомунікаційної практичної лабораторії для поширення в ВНЗ України нових методик і педагогічних технологій ДН на основі сучасних ІКТ. У рамках цього підходу використано результати міжнародної співпраці з провідними університетами

Англії, Голландії, Норвегії, Франції, Мексики тощо. Наявний досвід як розробки дистанційних курсів, так і проведення дистанційного навчання дав можливість сформулювати низку важливих визначень і зрозуміти проблеми, які виникають на шляху впровадження дистанційного навчання в Україні.

У 1996 році Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України розробив та провів перший в Україні та на пострадянському просторі дистанційний курс “Основи використання комунікаційних технологій в мережі Інтернет”. Після першого експерименту розвиток КТН у ВНЗ відбувався шляхом їх ускладнення та збагачення засобами штучного інтелекту для підтримки ефективного навчального діалогу, конструювання інформаційно-освітніх середовищ, ефективного використання мультимедіа, інтерактивної графіки, систем аналізу синтезу усної мови тощо [2, с. 344].

За два десятиліття створено і апробовано різні класи комп’ютерних технологій навчання. Експериментальна перевірка та використання їх у вищих та інших навчальних закладах дали змогу сформулювати основні вимоги і якості, яким мають відповідати перспективні комп’ютерних технологій навчання: бути наукоємними і високоінтелектуальними; включати в себе потужний дидактичний супровід; бути гнучкими, функціонувати в реальному масштабі часу та забезпечувати безпосереднє спілкування педагога з учнем; бути високо економічними, оскільки без цього не можна досягти головних цілей інформатизації і безперервності освіти.

Такі технології створюються на базі фундаментальних результатів інформатики, педагогіки та інших суміжних наук, насамперед:

- теорії діалогу (задачний підхід до дослідження взаємодії людини і комп’ютера), методології розробки діалогових систем на основі моделей навчальних задач (пізнання, вивчення, навчання, програмування, встановлення розуміння, планування);

- теорії інформаційно-комунікаційних середовищ для підтримки дистанційного навчання;

- теорії інтелектуальних інформаційно-комунікаційних технологій для навчання, технології розробки дистанційних навчальних курсів, методології використання мультимедійних засобів для підтримки денного навчання тощо. [4, с. 4-7]

З початком другого тисячоліття не можна уявити навчання у ВНЗ без використання інформаційних технологій для підтримки безперервної освіти: інтелектуалізація педагогічної діяльності, створення та апробація віртуальних лабораторій, методологічне і технологічне забезпечення використання засобів мультимедіа у денному навчанні, впровадження концепції системи електронної освіти [3, с. 68].

Адже за останні десятиліття у зв'язку з широкою доступністю до Інтернету настала нова ера використання інформаційних систем. Провідні вузи почали планувати розробку систем за принципами “Електронний університет”. У цих системах забезпечується не тільки широка автоматизація організаційно-управлінських функцій діяльності вищих навчальних закладів, але й дистанційне інформаційне забезпечення навчального процесу навчально-методичними та бібліотечними ресурсами.

Широка доступність мобільного Інтернету зумовила ще один якісний крок: можливість інтерактивного обміну будь-якою інформацією між вузівською інформаційною системою та студентом чи викладачем [4, с. 13]. Наприклад: через смартфон можна отримати індивідуальний розклад чи направити на перевірку викладачеві контрольну і отримати результати її перевірки; відправити батькам дані щодо відвідуваності занять і поточної успішності їхнього студента.

У найближчій перспективі ми вбачаємо перехід від анахронізму обмежень чорно-білих статичних видань до якісно інших візуальних представлень наукових результатів і, особливо, навчальних матеріалів. Ми забудемо про сотні тисяч паперових бакалаврських, дипломних, магістерських та інших подібних робіт і перейдемо на електронні варіанти, надійно захищені від копіювання та віроломного злому, а будуть зберігатися в нетрях Інтернету і можуть бути миттєво доступні будь-якій людині планети на комерційній основі. Це збереже тисячі гектарів лісів. Саме програмою “Антиплагіат” ми відучимо всіх від тотального копіювання у своїх попередників, чого практично неможливо зробити при зберіганні наших праць на паперових носіях. Сподіваємось, що буде працювати принцип наукової роботи: май доступ до всього, що створили твої попередники, але замість списування придумай своє, а тисячі неупереджених людей миттю оцінять, чи воно краще від того, що вже давно створили інші.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про вищу освіту : Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Теория и практика дистанционного обучения: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева; Под ред. Е. С. Полат. – М. : Изд. центр “Академия”, 2004. – 416 с.
3. Інформаційні технології та інновації як фактори розвитку суспільства: колективна монографія / [А. В. Луговой ... [та ін.]; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Кременчук. нац. ун-т імені М. Остроградського. – Кременчук : Мадрид, 2013. – 678 с.
4. Олійник А. І. Інформаційні технології як основа і засіб реалізації інноваційних процесів у сучасній освіті : Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.00 / Нац. пед. ун-т. – К.; 2008. – 20 с.

М. А. Тернецька

*вчитель української мови та літератури
(м. Хмельницький)*

УКРАЇНСЬКА МОВА – ЖИТТЯ ДУХОВНОГО ОСНОВА

Ну що б, здавалося, слова,
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється – ожива,
Як їх почує!... Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди!..

Тарас Шевченко

Людське суспільство створює великі цінності матеріальної і духовної культури. Людина – не пасивний споглядач навколишнього світу. Вона перетворює пісок і глину в цеглу, зводить нові будинки, заводи, фабрики, вирощує жито-пшеницю, щоб живучим був рід людський, створює могутню техніку. У процесі олюднення природи саме людина пізнає красу творення, усвідомлює радість, яку несе в

собі творче спілкування, увічне свої мрії про щасливий світ у витворах мистецтва.

Пізнаючи світ, активно перетворюючи його, люди постійно обмінюються думками. Людська думка народжується, існує, розвивається в мові. Мова і мислення нерозривно пов'язані, їх породила праця, трудова діяльність людей, об'єднаних у колектив.

Відомий громадський діяч Джон Донн писав: “Людина – не острів, а частина материка” [1]. Він мав на увазі той незаперечний факт, що людина не може перебувати поза межами соціуму як істота суспільна. Саме суспільством визначаються її якості та ставлення до навколишнього природного середовища, до минулого і майбутнього. Саме у суспільстві людина може розкрити і розвинути свій творчий потенціал, задатки і здібності, поставити перед собою мету і прагнути її досягти.

Мова – найважливіший засіб людського спілкування, людських стосунків та одна з найхарактерніших ознак кожного народу. За образним висловом академіка П. Кононенка, завдяки мові люди й народи можуть ставати двигунами вселюдського поступу, а без неї – лошатами біля чужих возів [2].

Мова – одне з багатьох див, створених людством. Кожен має пам'ятати свої корені, історію свого народу, мову. Знання рідної мови – ознака культурної, освіченої людини, знання рідної мови – священний обов'язок кожного громадянина.

“Мова народу – краший, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворюється весь народ і вся його батьківщина; у ній втілюються творчою силою народного духу в думку, в картину і звук небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її ліси і ріки, її бурі та грози – весь той глибокий, повний думки й почуття голос рідної природи, який лунає так гучно в любові людини... до батьківщини, який відбивається так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте у світлих прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, а й уся історія духовного життя народу” (К. Ушинський) [3]. Історія духовного життя народу відображена в рідній українській мові.

У словах рідної мови людина змалечку відкриває для себе великий, неповторний, чарівний світ життя. В ній відбито характер, психічний склад, історію українського народу.

На думку М. Монтессорі, мова є одночасно наслідком і основою соціального життя людей, засобом “спільного мислення” [4]. Дитячий розум має унікальну властивість всотувати – невпинно сприймати й фіксувати в мозку навколишню дійсність, зокрема й мову. Збагачення словникового запасу вимагає систематизації отриманої дитиною інформації.

За допомогою мови ми пізнаємо світ: здобуваємо знання про нього, дізнаємося про далеке минуле наших предків, про інші країни, народи. За допомогою рідної української мови узагальнюємо досвід життя і творчості, щоб передати наступним поколінням. За допомогою рідного слова ми виражаємо власні думки, почуття, настрої, отже, людина мислить рідною мовою, оформлює свої думки словами, реченнями, текстом. Люди спілкуються між собою за допомогою мови, нагромаджують знання, передають їх із покоління в покоління. Будучи основним засобом людського спілкування, мова живе, існує, розвивається лише в мовленні, усному чи писемному.

Мова означає значно більше, ніж просто спілкування. Це найцінніше, що надбало людство упродовж своєї історії. Мова – краса світу, це вся діяльність народу. Кожне слово – це вагоме значення, символ, дороговказ, застереження. Слово – виразник усіх почуттів людини, тому треба дуже обережно ставитися до нього.

Мова – духовна спадщина народу, його історія, культура. Українська мова є однією із багатьох мов у світі, і звучить вона не лише в Україні, а й у тих краях, на тих континентах, де живуть українці.

Українська писемність налічує більше тисячі років. Це одна з найдавніших і найрозвиненіших мов світу.

Цікавим і невирішеним питанням є встановлення часу виникнення української мови. В українських підручниках, довідкових та інших виданнях можна прочитати майже офіційну тезу, що в XIV столітті, після падіння Київської Русі, сформувалися три східнослов'янські народності, а отже відповідно і три мови. А до XIV століття ці народи нібито користувалися староруською мовою. Але, розглядаючи фольклор, вчені-мовознавці стверджують, що багатюща обрядова поезія (щедрівки, веснянки, купальські пісні) виникла ще в дохристиянські “язичеські” часи, ще до виникнення Київської Русі. Прочитайте зразки обрядової поезії, і ви переконаєтесь, що створені чистісінькою українською мовою. А коли

так, то й мова наших пращурів-язичників за тих нових часів була українською, звичайно, чимось відмінною від сучасної.

Історичні умови не завжди були сприятливі для розвитку української мови. Упродовж століть її принижували, забороняли різні поневолювачі нашого народу: монголо-татари, польська шляхта, румунські та угорські пани, особливо російські царі та чиновники.

Більше 600 років українці не мали своєї держави, наші землі входили до складу інших країн: Литви, Польщі, Росії, Австрії, Угорщини, Чехії, Словаччини.

У зв'язку з проголошенням 1991 році державної незалежності України виникли умови для утвердження української мови. В Конституції України, прийнятій 28 червня 1996 року, закріплено державність української мови, її функціонування в усіх сферах суспільного життя. 10 стаття констатує: “Державною мовою України є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України” [5].

Рідна мова закладена в людині генетично. Сучасна електроніка фіксує особливості національного плачу новонародженої дитини. То чи маємо ми право байдуже ставитись до свого національного генетичного коду? Чужа мова, насаджена в ранньому віці, гальмує розумовий розвиток дитини – вчені підтвердили геніальний здогад Вільгельма Гумбольдта, висловлений у XVIII ст., що “мова у вигляді коду існує в нейроклітинах людського мозку і генетично передається від батьків до дітей. Навчання мови дитиною йде як розшифрування коду. Мало того, мозок людини має ділянки, функціональне призначення яких запрограмоване на майбутнє”. Як стверджував видатний мовознавець Олександр Потебня, мислення дитини повинно формуватися на ґрунті рідної мови, і поки воно не дозріло, поки не сформувався остаточно мовно-розумовий апарат, двомовність є шкідливою [6]. Давно помічено, що маленькі діти, коли вчаться розмовляти, самі створюють слова та їх форми іноді несвідомо за принципами давньоруської мови. Це ще один доказ того, що мова передається генетично з роду в рід, від дідів і прадідів онукам. Павло Мовчан пише у своїй статті: “Мова – це п’ята ефірна стихія, яка облягає національний простір, і зменшення її сфери призводить до утворень своєрідних озонних отворів, через які вривається чорна енергія, що деморалізує народ... Мова – це певним чином і антропологія. Зміна мови не може не позначатись на зміні

антропологічного типу. Зменшується об'єм пам'яті, відповідно зазнають змін і півкулі мозку. Якщо замість 40 найменувань криги у балкарців чи 30 назв снігу у ненців вживається лише одна – просто “сніг”, і просто “крига”, то, зрозуміла річ, це не може не позначитись на всіх параметрах того чи іншого генотипу”. Українська мова – одна з прадавніх слов'янських мов і є рідною для десятків мільйонів людей. В Україні 72,7% становлять українці – корінні її мешканці. Кожний народ – творець своєї рідної мови. Для українців рідна мова – мова нашої нації, мова предків, яка зв'яже нас між собою і з попередніми поколіннями, їхнім духовним надбанням. Згадаймо слова В. Сосюри: “Без мови рідної, юначе, й народу нашого нема” [7]. Рівень розвитку рідної мови є джерелом духовного розвитку народу. А на думку Є. Верещагіна і В. Костомарова, “національна мова входить у поняття національної культури, бо природні умови, географічне положення, рівень і спеціалізація народного господарства, тенденція суспільної думки, науки, мистецтва – всі великі й малі особливості життя народу знаходять відбиття у мові цього народу” [8]. Тому знати, берегти і примножувати рідну мову – це обов'язок кожної людини. Народ, який не усвідомлює значення рідної мови, її ролі в розвитку особистості, не плекає її, не може розраховувати на гідне місце у суцвітті народів. Занепад рідної мови є наслідком духовного зубожіння народу. Звичайно, такий великий народ як ми, українці, не може допустити цього, якщо вважає себе цивілізованою нацією.

Список використаних джерел та літератури:

1. Амонашвілі Ш. О. Без серця, що зрозуміємо? – Хмельницький, 2006.
2. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / Геополитика: Антология. – М. : Академический Проект; Культура, 2006. – С. 677–695.
3. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: Підруч. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
4. Володин С. П., Блонський П. О. Марії Монтессорі // Дошкільне виховання. – 1994. – № 10.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/s1399/128856.htm>.

7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://blog.i.ua/user/594573/50963?p=7>
8. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономаріва. – Київ : Либідь, 2001. – 400 с.

О. І. Трембіцька,
магістр іноземної філології;
А. А. Трембіцький,
історик, краєзнавець, магістр,
А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)

“МОВНА ПРАКТИКА” СТЕПАНА РИНДИКА

Відомий український письменник, поет-сатирик, вчений-механік, знаний педагог, професор, один з активних діячів української еміграції, Степан Титович Риндик народився 1 вересня 1887 р. у Заставлі передмісті Дунаєвець (нині місто і районний центр Хмельницької обл.) [1-6].

20 листопада 1920 р., після поразки Української революції, він разом із українським військом емігрував до Польщі, пізніше до Чехословаччини, де впродовж 1923–1945 рр. читав лекції з геометрії, математики, механіки та фізики в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова (Прага) [1; 4, с. 82; 6; 7] та в українській гімназії (Прага-Ржевніці-Модржани) [1; 8, с. 220]. Водночас був членом ревізійної комісії Українського громадського комітету і належав до “Празької школи української поезії” [6].

Після закінчення Другої світової війни в 1945 р. переїхав до Німеччини, де читав лекції в українських гімназіях у таборах для переміщених осіб (Ді-Пі) [1], належав до організації “Мистецький український рух” (Фюрт) і друкував свої твори в його літературно-мистецькому альманасі [6].

Наприкінці 1950 р. – напочатку 1951 р. [1; 6] разом із родиною переїхав у Чикаго (США) [1; 4, с. 82]. Помер Степан Риндик 27 вересня 1972 р. і похований на цвинтарі Елмвуд (Чикаго) [1; 4, с. 83; 6].

Життєві шляхи, науково-педагогічну діяльність і творчу спадщину подолянина Степана Риндика, якого в радянській Україні називали “ворогом українського народу”, “українським буржуазним націоналістом”, “петлюрівцем”, частково висвітлили І. Вергун [9], І. Качуровський [10], Г. Костюк [11–12], Л. Полтава [13], Г. Черінь [14]. Цінні, але фрагментарні, розвідки в незалежній Україні опублікували О. Будзей [15], М. Вакуленко [16], В. Горбатюк [17–18], О. Завальнюк [5], В. Мацько [4; 19–22], С. Феодосьєв [6; 23–25], А. Трембіцький [26–30] та ін. Короткі гасла подала “Енциклопедія Українознавства-II” [2], “Вікіпедія” [3] та інші видання [1; 7–8; 31–35].

Знані літературознавці, письменники, славісти-мовознавці І. Вергун, І. Качуровський, Г. Костюк, Є. Маланюк, В. Мацько, Г. Черінь, Ю. Шевельов та інші відзначають, що свої “чудові”, “дотепні, цікаві – і такі особливі, “риндиківські” гуморески [14, с. 386], С. Риндик писав під власним іменем, або ж під псевдонімами С. Киднир [2; 3; 6; 14, с. 953] чи Сігмаро [9, с. 953]. Степан Титович “дуже своєрідний і свіжий” поет, мова якого “позначена багатющою лексикою, барвистими подільськими льокалізмами, а часто цікавими і мовно виправданими новотворами”, що надає “виразній памфлетній тенденції його поезій справжнього хвилюючого поетичного звучання” [11, с. 67]. “Щира людяність, український національний гумор, приперчений дуже сильно, але не перетворений усе таки на мащення всього світу дьогтем, уміння показати, як людське обличчя в умовах дрібної і чужої дійсності перетворюється раптом на свиняче рило – все це в Риндика щиро українське”. Увесь цикл його оповідань “пронизаний глибокою ідеєю – мертвотного духу повітової Росії”, “надто пройняті анекдотизмом, надто епізодичні, випадкові”. Водночас, його “національна, органічна проза” ще більше в сподіванні, ніж у здійсненні” [3]. Він “чи не єдиний гуморист з уенерівської еміграції, який продовжував свою літературну діяльність і після Другої світової війни” і в своїх сатиричних віршах “висміював те прагнення спрямувати течію нашого письменства в русло загальноосвітньої культури” [10, с. 159]. І, на жаль, сучасні українські літературознавці ще й досі не до кінця зрозуміли і не вловили тонкої іронії його поезії та оповідань про “большевицьку дійсність”, про яку в його часи, “справді, без сатири і без іронії писати було важко” [25]. Талановитий сатирик бездоганно володів мистецтвом віршованого слова [8, с. 208], свої ясні та

зрозумілі лекції він читав “добірною літературною мовою” [8, с. 148], всі дивувались “лінгвістичним тонкощам” незрівняного майстра нарисів і поезій-сатир [9, с. 953]. Його проза “насичена сентиментальністю”, а “фразеологізми, фольклорні мотиви, повторення висловленого, нагромадження речень із складними синтаксичними конструкціями, широкі побутові сцени” спостерігаємо в багатьох його творах [22, с. 2].

У більшості його праць гармонійно поєднується лірика і сатирика, а його “жива й соковита” народна мова, “вражає влучністю і майже математичною точністю вислову” [4, с. 82]. Так, у працях “Літературні вечери” [36], “Чистки в мові” [37] та “Дещо з нашої мовної практики” [38–41] Степан Риндик висловив своє відношення до нарікань на мову українських книжок, часописів, публічних виступів. Зокрема, в сатиричній праці “Літературні вечери” він зауважував, що “літературні вечори”, це “вечериці”, “де одні читають свої твори, другі хвалять чи гудять їх, треті плещуть у долоні, а четверті сидять тихо” [26]. В праці “Чистки в мові”, дотримуючись думки митрополита Іларіона (*в миру Іван Огієнко*) про те, що всі свідомі українці “мусять найбільше вчитися рідної мови й своє знання передавати дітям” [42], він пише, що в “багатьох наших пресових публікаціях зустрічаємо слова і звороти, які цілком відбігають від норм нашої літературної мови, – і то в такій мірі, що дають картину повної неписьменности друкованого тексту” [37].

Своє відношення до гвалтування української мови, а також до усіх тих хто не дотримувався правил українського правопису, С. Риндик висловив у праці “Дещо з нашої мовної практики” (Нью-Йорк, 1965). Зокрема, намагаючись обговорити “кілька мовних проблем із поля здебільшого фразеології і запозичень”, він пише, що “серед читачів і серед працівників пера є чимало людей, що цікавляться проблемами нашої писаної мови. У багатьох із них назбиралась якась кількість питань із різних галузей мови: лексики, морфології, складні, фразеології тощо. Часто ці питання не мають наукового інтересу для фахових мовознавців, і вони їх не торкаються і не вияснюють. В цих випадках нефахівцям мовознавства доводиться самим так чи інак розв’язувати мовні питання. Найліпше це робити прилюдно, дорогою дискусій, на сторінках звичайних часописів. Тоді бо є більша можливість правильного вяснення і ширшого інформування зацікавлених справою мови” [38].

Степан Титович вказує, що ці спостереження, щодо калічення чи викривлення української літературної мови, зроблені ним під час читання українських “часописів та інших публікацій”, а також “при слуханні радієвих (*радіо-* – *авт.*) програм, промов” [38]. Зокрема він зупиняється на одинадцяти, найбільш актуальних питаннях української літературної мови.

I. Вживання слів, що “викликають певний сумнів щодо їх доречності”. Зокрема, слова “шана”, яке “часто вживають замість давно узвичаєного і безпосередньо зрозумілого слова “честь”. При цьому С. Риндик зауважував, що “шана” (*синоніми* – *пошана, пошанівок, шаноба*) споріднене з німецьким “шонен” (*щадити*) і означає те саме, що московське “уваженіє” чи “почтеніє”, а часом і подяку. Словосполучення “мати шану” постало в останні часи, як новий у нас витвір, і не має ще ясно окресленого сенсу”. Тому “краще держатися старого, традиційного вислову “мати честь” чи “мати за честь”, адже “честь” – старе й загальнослов’янське слово. Загалом же “запозичення чужих слів – цілком нормальне явище і в багатьох випадках корисне. Не мудро роблять ті, що за всяку ціну намагаються обчистити мову від чужих слід”, але, наголошує науковець, “не треба позичати чужі слова тоді, коли є свої того самого значення, або коли їх можна легко створити з власномовних джерел” [38].

II. Про “свідоме чи несвідоме”, намагання перетягнути з “колишньої латини” чи іншої іноземної мови до української мови цілком чужі форми слів та словосполучень, які сприймається, як “мовне каліцтво” [39].

III. Про вживання слів, що “в мові можуть мати по два і по кілька значень”. Наприклад, “лист на дереві, лист паперу, лист поштовий, лист наказний (писемне розпорядження)”. Такі слова-підміни “звемо гомонімами”, тобто це слова, що влазять до мови “не з причини якоїсь дійсної потреби, а виключно дорогою мавпування чужих зразків”, хоча в українській мові маємо їх рівноцінні слова [39].

IV. Використання слів, що “є мішаниною слів із різних мов”. Наприклад, “зістав вибраний на предсідника”, де “зістав вибраний” – німецький пасив, що запанував у польській мові і звідти перенесений до української мови. А ціле слово “предсідник”, що має наперед і неукраїнський прийменник “пред”, є мішаниною слів із різних мов. Правильна редакція цього вислову українською мовою: “Був вибраний на голову (провідника, керівника)” [39].

V. Зайве використання помічного дієслова “є” в теперішньому часі, яке у складних присудках майже ніколи не вживають в українській мові. Проте це правило не годиться для дієслова “бути”, себто для слова “є”, в минулому та майбутньому часі [39].

VI. Про вживання в сучасній українській мові “пасивних дієприслівників на “но”, “то”, що походять від іменних пасивних дієприкметників у формі ніякого роду, у фразях безпідметових, де в основі лежить невідома причина даного явища”. При цьому функція пасивних дієприслівників на “но”, “то” присудкова. В. Сімович справедливо зауважує, “що українській мові не властиві, як це має місце в російській мові, звороти з пасивними дієприслівниками та з помічними дієсловами “було” і “буде”; по-українськи не можна казати було зроблено, “буде зроблено”, а тільки “зроблено” [39]. В українській мові пасивний дієприслівник на “но”, “то” вказує тільки на минулість. Зокрема, там де “треба пасивним зворотом визначити прийдешність, там можна застосувати пасивного дієприкметника функції присудковій: це буде зроблене (а не це буде зроблено), він буде покараний (не його буде покарано)”. Наприклад, замість “книжку було чи буде написано” треба казати: “книжка була чи буде написана”, де перша форма – “чистий москалізм” [40].

VII. Про вживання слова “зараз” в українській мові “тільки в двох значеннях: по чимось, за чимось, вслід за чимось, без огляду на те, коли відбувається дія, в теперішньому, минулому чи в майбутньому часі, або “для зазначення, що щось негайно буде зроблене”. Проте досить часто хибно вживаємо слово “зараз” у значенні “тепер”, як московське “сейчас”, але такого значення “зараз” в українській мові не має [40].

VIII. При вживанні слова “багатий”, після нього в українській мові “може стояти тільки прийменник “на”, а не “в”. Водночас С. Риндик зауважує, що “прийменник “в” у сполучі зі словом “багатий” зустрічається майже виключно в галицьких авторів, що не цілком визволились від впливів польської мови”. Такі ж самі явища зустрічаються “на наших східних землях, де “старшобратські” категорії думання, підперті дуже сильно партійними засобами, ще гірше калічать мову наших авторів” [40].

IX. Про недоречне вживання полонізму “зраменн”. “Це вираз якоїсь патетично набундюченої елоквенції”, – вказує С. Риндик, – адже в “перекладі на нормальну, поважну мову це насамперед означає “від”. Форма “зраменн” погана не тільки тим, що вона – чужий бур’ян

на нашому городі, але й тим, що не уточнює мови, а робить її розпливчастою, бо заступає й мішає різні значення”. Загалом, – зауважував мовознавець, – це “нездоровий барбаризм” [40].

Х. Про вживання займенника “від” для означення часу лише в сполучі з якоюсь часовою межею, або від давнього часу, коли не йдеться про точне визначення часової межі”. Але вживати вираз “від довшого часу” в українській мові не має сенсу, адже це – польонізм, для нашого розуміння недоречний”. Замість нього, – на думку науковця, – треба “казати: “вже давно” [40].

ХІ. Про морфологічну проблему в українській мові – “про родовий відмінок однини іменників чоловічого роду, що мають у названім відмінку одні закінчення “а”, “я” (гарбуз – гарбуза, цар – царя), а другі “у”, “ю” (хрін – хріну, звичай – звичаю)”. Загалом, для тих, що говорять українською мовою з дитячих літ, немає тут жадних труднощів”, і для них зазначена проблема не існує. Проте для тих, що під час вивчення української мови “не набули так званого “відчуття мови”, питання, коли вживати одного, а коли другого закінчення, зв’язане з певними труднощами. Визначний дослідник мови О. Синявський намагався визначити правило, “які іменники мають одно, а які друге закінчення” [40] і писав: “Закінчення а (у м’яких – я) приймають іменники, що визначають оформлені предмети, себто точно визначені щодо форми чи розміру речі; тями, як от живі істоти, предмети, що можуть бути цілі, певні міри: без брата, до вола, з метелика, до товариша окуня. коло плуга, без носа, пальця, димаря, гвинта, автомобіля, трактора, дощоміра, налігача, грамофона, мікроскопа, мотора...”. Проте, це правило не вичерпує всіх випадків уживання закінчення – а, – я, і поза ним залишається багато іменників із таким самим закінченням. Крім того, правило має основну хибу: воно не зовсім ясне і допускає довільне розуміння і трактування, тобто не цілком зрозуміло, що таке “предмети точно визначені щодо форми і розміру”. На думку С. Риндика, це правило “опускає багато виїмків, аце знов значить, що воно не досконале і не має належної практичної вартости. Якби те правило було добре, то до цього треба би було тільки додати: – “А в усіх інших випадках уживаємо закінчень – у, -ю”. І кінець. Однак, О. Синявський, зрозумівши “слабість того правила”, подав додаткове правило на ті випадки, коли треба вживати – у, -ю: “Закінчення – у (у м’яких – ю) приймають іменники, що означають речі неоформлені, себто всілякі родові, гуртові, масові, збірні, або абстрактні, як одноманітну масу,

середовище, безформні явища природи, чинність, вражіння, психічний стан... Звичайно це закінчення буде й при іменниках, що означають розумові тями, в тім числі установи, надто коли ці іменники чужомовного походження”. Враховуючи “слабі сторони й суперечності з мовними фактами” правила О. Синявського, варто “тими правилами треба дуже обережно користуватися”. І “один-єдиний вихід із тяжкого положення, – на думку С. Риндика, – кожного разу користуватися добрими словниками. Іншого виходу нема”, адже досить “часто причиною зазначених неправильностей буває вплив московської мови, де в обговорюваному відмінку завсіди вживається закінчення -а, -я. Хто звик до цієї мови, а тим більше – хто нею думає, тому закінчення -у, -ю просто не приходить на язик, навіть видається “неприродним”. “Це муки” колишньої більшовицької “українізації” [41].

Степан Титович вказує, що всі вищеозначені морфологічні огріхи ще й досі зустрічаються в українських друкованих виданнях. Тому їх “треба нотувати і про них писати, якщо хочемо, щоб наша літературна мова позбулась нарешті хиб і стала досконалим твором нашого духу” [41].

Цілком згодні зі словами І. Вергуна, який стверджує, що з “перспективи пройдених років, постать професора Степана Риндика “зарисовується чіткіше й величніше”. Він був не тільки “науковцем і поетом-сатириком широкого діапазону, але теж оригінальним педагогом і шляхетною людиною” [9, с. 954], і хоча понад 20 літ присвятив педагогічній ниві [8, с. 220], проте й досі в незалежній Україні “майже невідомий як педагог і людина” [35]. Його ім’я, творча, особливо мовна, спадщина заслуговує на значну увагу сучасних українських мовознавців, літературознавців, істориків і краєзнавців. Проте й досі відсутнє ґрунтовне дослідження його життєвих шляхів, науково-педагогічної діяльності і творчих здобутків. І, на жаль, в Україні перевидана лише незначна частина його праць.

Список використаних джерел та літератури:

1. Помер проф[есор], інж[енер] Степан Риндик, учений-механік і поет-сатирик // Свобода (Нью-Йорк). – 1972. – Ч. 181. – 30 верес. – С. 1.
2. Риндик Степан // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів : НТШ, 1998. – Т. 7. – С. 2513.

3. Риндик Степан Титович // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki> (30.09.2015). – Назва з екрану.
4. Мацько В. Усміхнений співець Поділля. 125 років з дня народження Степана Титовича Риндика / Віталій Мацько // Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2012 рік: реком. бібліогр. довід. / упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського; уклад. В. Мельник. – Хмельницький, 2011. – С. 81-83.
5. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – С. 419.
6. Феодосьєв С. Степан Риндик – письменник й інженер родом з Дунаєвець / Сергій Феодосьєв // Дунаєвецький вісник (Дунаївці). – 2008. – 10 лип. – № 51–52. – С. 6; “Є” Поділля (Хмельницький). – 2010. – №12 (1383). – 25 берез. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki> (30.09.2015). – Назва з екрану.
7. Річні збори Українського громадського комітету в ЧСР // Свобода (Нью-Йорк). – 1924. – Ч. 97. – 25 квіт. – С. 4.
8. Українська гімназія в Чехії, 1925–1945 [Текст] : альманах Української гімназії в Празі–Ржевниці–Модржанах / Ред. В. Маруняк. – Мюнхен : Вид. кол. учнів УРРГ-УРГ, 1975. – 293 с. : іл. – Рез. парал. нім., франц.
9. Вергун І. Степан Риндик – педагог і людина (1887–1972) / Іван Вергун // Визвольний шлях (Лондон). – 1978. – Кн. 7-8. – липень-серпень. – С. 952-954.
10. Качуровський І. Гумор української еміграції / Ігор Качуровський // Сучасність (Мюнхен). – 1992. – № 10. – С. 152-162.
11. Костюк Г. З літопису літературного життя. До 15-річчя діяльності Об'єднання українських письменників “Слово”: 1954–1969 / Григорій Костюк // Сучасність (Мюнхен). – 1971. – № 10. – С. 63-82.
12. Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади у 2-х кн. – Кн. 2. / Г. Костюк. – К. : Смолоскип, 2008. – С. 328-329.
13. Полтава Л. С. Риндик – для дітей / Л. Полтава // Свобода (Нью-Йорк). – 1962. – Ч. 93. – 17 трав. – С. 4.

14. Черінь Г. Степан Риндик, як я його знаю / В кн. Черінь Г. Перо жар-птиці / Ганна Черінь. – Тернопіль : Горлиця, 2000. – С. 384-389.
15. Будзей О. Дунаєвський дударик / Олег Будзей // Подолянин (Кам'янець-Подільський). – 2010. – 13 серп.
16. Вакуленко М. О. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії / Максим Олегович Вакуленко. – К. : [б. в.], 2009. – С. 11-12.
17. Горбатюк В. І. Степан Риндик – вчений, публіцист, поет / В. І. Горбатюк // Матеріали XIII Подільської іст.-краєзн. конф. (18–19 листопада 2010 р.). – Кам'янець-Подільський : [б. в.], 2010. – С. 648-653.
18. Горбатюк В. Слово повертається на Батьківщину / В. Горбатюк // Подільські вісті (Хмельницький). – 2011. – 16 серп. – С. 6.
19. Мацько В. Риндик Степан // В кн.: Мацько В. Білий цвіт на камені / В. Мацько. – Хмельницький : [б. в.], 2001. – С. 73.
20. Мацько В. Риндик Степан Титович (псевдонім С. Киднир) / Віталій Мацько // Хмельничани в діаспорі. Вип. 1.: Довід.-інформ. вид. / Упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. – Хмельницький : [б. в.], 2009. – С. 72.
21. Мацько В. П. Українська еміграційна проза ХХ століття [монографія] / В. П. Мацько. – Хмельницький: ПП Дерепи І. Ж. – 2009. – 388 с: Бібліогр.: 358-384 с.
22. Мацько В. П. Концепція людини і світу в українській діаспорній прозі ХХ століття. – Автореф... дис. на здобут. наук. ст. докт. філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література / В. П. Мацько. – Київський національний університет ім. Т. Шевченка, К., 2010. – 36 с.
23. Феодосьєв С. Остап Вишня української еміграції (Нові штрихи до портрета письменника-дунаївчанина Степана Риндика) / Сергій Феодосьєв // Дунаєвський вісник (Дунаївці). – 2008. – 27 листоп. – № 91-92. – С. 6.
24. Феодосьєв С. “Логос” Степана Риндика / Сергій Феодосьєв // Дунаєвський вісник (Дунаївці). – 2010. – 24 черв. – № 49–50. – С. 7.
25. Феодосьєв С. Риндик – перекладач Бокля / Сергій Феодосьєв // Подолянин (Кам'янець-Подільський). – 2011. – 14 жовт. – С. 8.

26. Трембіцький А. М. “Літературні вечерниці” Степана Риндика / А. М. Трембіцький, О. І. Трембіцька // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: збірник науково-красназавчих праць // [редкол.: Прокопчук В. С. (голова) та ін.]. – Кам’янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2013. – Вип. 5. – С. 419-430.
27. Трембіцький А. М. “Троїсті музики” Степана Риндика / А. М. Трембіцький, А. А. Трембіцький // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: збірник науково-красназавчих праць // [редкол.: Прокопчук В. С. (голова) та ін.]. – Кам’янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2013. – Вип. 5. – С. 431-436.
28. Трембіцький А. М. Степан Риндик про українську літературну мову / А. М. Трембіцький, О. І. Трембіцька // Українська мова і нація : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2013. – Вип. 4. – С. 161-172.
29. Трембіцький А. М. “Мовна чистка” Степана Риндика / О. І. Трембіцька, А. А. Трембіцький, А. М. Трембіцький // Українська мова і нація : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2014. – Вип. 5. – С. 155-167.
30. Трембіцький А. М. Відомий український письменник, подолянин Степан Риндик про гвалтування української мови та її правопису / О. І. Трембіцька, А. А. Трембіцький, А. М. Трембіцький // Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник / [редкол. Баженов Л. В. (голова), Блажевич Ю. І. (співголова), Єсюнін С. М. (відп. секр.) та ін.] – Хмельницький, 2015. – Вип. 4. – С. 145-155.
31. Повернення С. Риндика // Свобода (Нью-Йорк). – 1927. – Ч. 28. – 4 лют. – С. 1.
32. Дня 17 лютого 1951 року помер Мирослав Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1951. – Ч. 60. – 14 берез. – С. 4.
33. Посмертні згадки // Свобода (Нью-Йорк). – 1952. – 9 серп. – С. 4.
34. Збірка Степана Риндика “Логос” вийшла третім виданням // Свобода (Нью-Йорк). – 1971. – Ч. 171. – 16 верес. – С. 1.
35. Степан Риндик – поет і сатирик // Українська думка (Лондон). – 1976. – 12 лют.
36. Риндик С. Літературні вечерниці / С. Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 134. – 19 лип. – С. 2; Ч. 135. – 20 лип. – С. 2; Ч. 136. – 21 лип. – С. 2; Ч. 137. – 22 лип. – С. 2.

37. Риндик С. Чистки в мові / Степан Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – Ч. 25. – 6 лют. – С. 2; Ч. 26. – 9 лют. – С. 2; Ч. 27. – 10 лют. – С. 2.
38. Риндик С. Дещо з нашої мовної практики / Степан Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – Ч. 28. – 11 лют. – С. 2.
39. Риндик С. Дещо з нашої мовної практики / Степан Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – Ч. 29. – 13 лют. – С. 2.
40. Риндик С. Дещо з нашої мовної практики / Степан Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – Ч. 30. – 16 лют. – С. 2.
41. Риндик С. Дещо з нашої мовної практики / Степан Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – Ч. 31. – 17 лют. – С. 2.
42. Мова – це душа народу // Наше життя (Нью-Йорк). – 1967. – Ч. 5. – трав. – С. 1.

О. П. Григоренко,

доктор історичних наук, професор

Л. О. Григоренко,

учениця

(м. Хмельницький)

ДАВИД ВАСИЛЬОВИЧ БОЙКО: ВНЕСОК У РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Українське село є споконвічною хліборобською нацією, має великі землеробські традиції. Воно виростило сотні і тисячі людей, які є гордістю нашої країни, по праву належать до національної трудової еліти. Серед них чільне місце належить двічі Герою Соціалістичної Праці, керівнику сільгосппідприємства села Летава Чемеровецького району Хмельницької області Давиду Васильовичу Бойку. Ім'я цього хлібороба в свій час було відоме всьому населенню великої країни. Він належав до тих людей, які наполегливою працею, не шкодуючи себе, добивалися високих врожаїв зернових культур і вагомих здобутків в розвитку тваринництва. Його характеризували титанічна працездатність, сміливість творчого пошуку, безприкладна відданість хліборобській справі. Натхненна праця протягом всього свідомого життя біля землі стала подвигом його життя. Його ім'я є уособленням кращих рис українського селянства: працелюбність, допитливий розум, доброта, надзвичайно високий рівень моральності, гордість

званням годувальника народу. Вищим мірилом цінностей для цієї людини була праця на землі і турбота про людей, що працюють на ній. Професія: хлібороб. Спеціальність: хлібороб. Покликання: хлібороб. Так любив відповідати Давид Васильович на запитання журналістів про свою головну справу в житті – творити хліб. Так любив він говорити про себе під час систематичних зустрічей з учнями Летавської середньої школи, студентами Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту, куди його часто запрошували. У цих словах відбилися чудові риси характеру ушавленого майстра землеробства, його безмежна любов до головної справи життя – хліборобської праці.

Вперше село Летава, в якому Д. Бойко народився 14 вересня 1904 року в бідній селянській сім'ї, згадується в історичних документах в XVI столітті під назвою “дворище Летаво” [1, с. 360, с. 361]. Півтора року було Давидові, як померла його мати, а у вісім він уже наймитував. За шматок хліба пас гусей, худобу, а з десяти став орачем. Сповна зазнав він злиднів і нестатків нужденного селянського життя українського села. Більшість селянства краю залишалися безземельними або малоземельними аж до початку 1920-х років. Кипінь революційних перетворень захоплювала у клекотну вирву долі мільйонів трударів села України. Слідом за Декретом про землю вождь більшовиків В. Ленін висунув ідею широкого “осереднячення” селянських мас. Суть даної акції полягала в тому, щоб наділенням землею бідного і зубожілого селянства швидким поривом підняти його до майнового становища середняка, себто заможнішої частини сільського населення. Ці заходи надзвичайно прийшлись до душі, імпонували найширшій, бідняцькій частині селянства, викликали в неї глибокі симпатії, збуджений інтерес і ентузіазм, шану до радянської влади. Мовляв, оце влада, що опікується долею сільської бідноти. Повсюди серед селян вирувало жваве піднесення, буяло світло радощів та людської гідності. Здається, думалося біднякові Давиду Бойку, що таке радянське дбає про селянство, як за кровного родича. В зворушенні селяни готові були радянське дбає аж на руках нести, неначе молодик наречену. Однак досить швидко ті буйні радощі згасали, бо виникали труднощі з тягловою силою, якої в бідняцтва істотно бракувало. Через те Давид Бойко з такими ж як і сам односельцями вступив до організованого в Летаві товариства спільного обробітку землі. Об'єднаними зусиллями господарювати було легше. Майже три

чверті бідняцтва села впевнено піднялися до жаданого середняцького шабля, і їхні оселі заповнювались теплістю блаженства і статку. Рокинової економічної політики дійсно виявилися світлим часом, доброю дниною, ухаженою працею щедрою нивою. На схилі літ свого довгого трудового життя Д. Бойко розповідав про те, що нова економічна політика була своєрідною “кисневою подушкою” в історії подільського села. Як тільки радянська влада зміцніла і стала на ноги, то її гуманне ставлення до селянства розвіялося, неначе вранішній туман після сходу сонця. Після нової економічної політики для селянства настав найжорстокіший в історії час випробування командного радянства, тоталітарної держави, напоєної ненависництвом і безправ’ям.

Маховик колективізації під кінець 1929 – на початку 1930 років набрав особливо шалених обертів. Розбурхане село повнилося різноманітними чутками, суперечками, лайками, голосінням жінок та дитячим плачем. А вулицями відчайдушні парубочькі голоси співали нові сатиричні пісні: “Дурний батько з своїм созом, віддав коні з новим возом...”, і тому подібні витвори. Переважна більшість селян, скориставшись тимчасовою свободою під час нової економічної політики, не бажала і не хотіла працювати в чужому і зовсім незрозумілому для них колективному господарстві. Більшість селян пручались до останнього. Тоді їх, споконвічних хліборобів і трударів, які важкою працею на землі годували себе і країну, оголосили куркулями та ворогами народу.

Топчущий і змітаючий залізний крок колективізації не залишав селянину жодного вибору, щонайменшого вагання чи роздумів. На кістках мільйонів владоможці на чолі з “кормчим усіх мас” влаштували сатанинське дійство “соціалістичного будівництва” на селі. Всупереч своїй волі і громадянській позиції село мусило перейти катарсис, щоб бути здатним хоча б якоюсь мірою жити і трудитись. Воно жило своєю історичною надспраглою долею працювати і на себе, і на робітництво, і на інтелігенцію, і на все міщанство, разом узятє.

Ще й тепер є деякі з латвчан, які добре пам’ятають, де була земля їхніх батьків, а також те, як працювали колись, коли на стерні не залишався жоден колосок і ніколи нічого не пропадало. Лихі часи випали на їхню долю та долю їхніх батьків. В січневі морози 1930 року, за відмову до вступу в колгосп їхні сім’ї виселяли з рідних домівок, а господарів забирали до в’язниць розміщених в містах

Чемерівці і Кам'янці-Подільському. Що могли в тодішніх умовах занести у вузлик для своїх рідних селяни за багато кілометрів, щоб порятувати від голодної смерті, можна тільки уявити. Але і ця допомога не завжди заставляла ув'язнених трударів у місцевих в'язницях, оскільки їх, злочинна за своєю суттю і природою радянська комуністична система, намагалась чим по швидше відправити на так зване “перевиховування” в райони будівництва об'єктів соціалізму. Абсолютна більшість засуджених або висланих селян уже ніколи не повернуться до рідного дому. Як у часи Петра I на кістках українських козаків була побудована столиця Російської імперії, так у 1930-х роках комуністичні узурпатори на кістках латвчан і всього українського народу будували першу в світі соціалістичну державу. За цим прикладом, згідно їхньої теорії, мали піти всі інші держави. Та не так вийшло, як гадалося. Бо ця держава наприкінці ХХ століття, незважаючи на всі потуги її комуністичної верхівки, опинилася на узбіччі світової цивілізації і в 1991 році безславно припинила своє існування.

У перші роки існування колективного господарства Давид Васильович працював рядовим колгоспником, а потім заступником голови колгоспу. Вже в ті роки проявилися його здібності як вмілого господаря, кмітливого і дбайливого керівника, непересічного організатора. Залишивши в недобрій пам'яті насильницьку колективізацію, голодомор-геноцид 1932–1933 рр., латвчани самовіддано працювали на полях і фермах. Їх колгосп в передвоєнні роки став одним з передових в Україні. Господарство першим на Поділлі стало мільйонером [2, с. 76]. Газети, журнали повнилися славленням могутності, життєвості колективного ладу, який, окрім всього іншого, ще й повністю “відповідав інтересам селянства”. Та повнота аж по самі вінця наливала нелюдську долю селянства, без кінця шпальти газет усміхалися колгоспною радістю, що аж розпирала груди. На шпальтах газет з номера в номер розповідалося, наскільки щедро оплачувався колгоспний трудовень. Ейфорія заможності котилася до колгоспного подвір'я цілими фурами зерна, картоплі, буряків тощо. І німим докором було те, що замовчувалось: натурплата становила лише 12–20% від заробленого колгоспним селянином. Отож фактична експлуатація його мозолів становила десь більше 80% [3, с. 46]. Як у феодальну добу, квітував на селі колгоспно-радгоспний державний лад, що заповнював сум'ятицею серця і свідомість селянина.

Плин мирного життя лєтавчан обірвав напад нацистської Німеччини на Радянський Союз. 9 липня 1941 року гітлерівці захопили Лєтаву, почавши жорстоку розправу над беззахисними людьми. За роки тимчасової окупації понад 300 юнаків і дівчат були вивезені на каторжні роботи до Німеччини [4, арк. 25], а господарству нанесено збитків на суму 22,6 млн. крб. [5, с. 596]. Але сільчани не скорились ворогові. Майже всі чоловіки-лєтавчани з перших днів війни пішли на фронт. За мужність і відвагу, виявлені в боях з гітлерівськими загарбниками, близько 600 їх одержали державні нагороди. Близько 300 жителів села не повернулися додому – полягли за Батьківщину.

З початком війни Давид Васильович звертається у військкомат з проханням направити його добровольцем на фронт. Але йому доручають евакуювати на схід худобу. Більш як два роки працював у Поволжі заступником голови колгоспу, робив все для того, щоб дати країні більше продукції для перемоги над ворогом. Він доказав, що і на волзьких землях, менш родючих, ніж український чорнозем, можна збирати високі врожаї. 1 квітня 1944 року Лєтава була звільнена від ворога. Через два дні повернувся в село Д. Бойко. 6 квітня його обрали головою колгоспу. На цьому посту він беззмінно перебував аж до 1970 року, в усій повноті розкрились великі організаторські здібності. Очолюване ним господарство стане одним з високорозвинутих в країні. А тоді, в умовах війни, не виходило з голови: “Де брати насіння? Як бути з технікою? З чого розпочинати тваринникам?”. Перед обраним головою стояли згорьовані жінки, десяток-другий інвалідів та підлітків – на той час уся його опора і надія. Взагалі ж на той час у колгоспі налічувалося 765 працездатних. З них 717 – жінки. Якщо уважно дивитися на всесвітньо відому картину народної художниці України Т. Яблонської “Хліб” то побачимо, що на полотні переважно – жінки: біля молотарки, буртів зерна та автомашин. На жіночі плечі ліг важкий тягар повоєнної відбудови. І жінки, працюючи з останніх сил, сумлінно несли цю ношу.

“Допоможіть, люди! – звернувся Д. Бойко до громади. – Хто чим може, допоможіть. Щось самі зберемо, трохи держава виділить, гляди й на перший засів вистачить”. У лєтавчан велика і щедра душа, вони звикли ділити радощі й горе. Навіть дідуся й бабусі, багатодітні матері несли до колгоспної комори, хто що міг: кілограм-півтора пшениці чи кукурудзи, останні півпуда картоплі. Воїни однієї

з частин виділили колгоспу кілька пар коней. Гуртом вдалося відремонтувати знайдені на дорогах два тракторці – механізатори приховали на початку війни найпотрібніші деталі. Весняну сівбу вдалося провести вчасно. Труднощі 1944 року були неймовірно важкими. Не все тоді віддала зорана війною земля. В 1944 році зібрали з кожного гектара 14,8 центнера зернових і по 236 центнерів цукрових буряків. На той час такий урожай був великим досягненням. Летавчани зробили все можливе для якнайшвидшої перемоги над ворогом.

Незважаючи на труднощі, під керівництвом Д. Бойка летавчани впевнено йшли до поставленої мети – відродити довоєнну славу колгоспу. І вже у 1947 році з кожного гектара було зібрано по 19 центнерів зернових (озимої пшениці на окремих ділянках – по 31 центнеру), цукрових буряків – по 353 центнери з гектара. Вагомі успіхи були досягнуті і в тваринництві. Завершено електрифікацію і телефонізовано основні ділянки громадського господарства, відремонтовано Будинок культури. Країна відзначила кращих трудівників села: звання Героя Соціалістичної Праці було присвоєно голові колгоспу Д. Бойку, ланковим Г. Горячок, Т. Горячок, М. Нагурній, А. Миколиній, Г. Регелюк, Т. Резник, А. Чинник, А. Шутяк, М. Юрченко, бригадирів трактористів С. Миколину [6, с. 2]. Дев'ятнадцять передовиків колгоспного виробництва були нагороджені орденом Леніна, шістдесят чотири – орденом Трудового Червоного Прапора, близько ста п'ятдесяти медалями “За трудову доблесть” і “За трудову відзнаку” [7, с. 263]. Так в лютому 1948 року в Летаві стало 11 Героїв Соціалістичної Праці, а слава про видатне подільське село рознеслася далеко за межі України.

Багато славних трудівників виплекала Летава: за успішну працю тут було нагороджено близько 350 чоловік. У 1957 році другу Зірку Героя отримав голова колгоспу Д. Бойко. Ще за життя йому було встановлено бронзове погруддя, яке й сьогодні стоїть перед Будинком культури.

У 1948 році в Летаву, де вже було 11 Героїв Соціалістичної Праці, прибула вже згадувана художниця Т. Яблонська. Її вразили могутній розмах робіт, дружня, згуртована праця людей цього господарства. На основі глибокого вивчення сільського життя вона створила знамениту картину “Хліб” – узагальнюючий образ праці людей українського села. В листі, який зберігається в Летавському

сільському музеї, художниця писала селянам: “Мені хотілося показати як добре, весело, дружно ви працюєте, який великий врожай збираєте... Цю свою картину від усієї душі, від усього серця присвячую вам – чудовим трудівникам Летава, які надихнули мене на роботу над нею. Низько кланяюсь вам, дорогі летавчани, і бажаю вирощувати на колгоспних полях все більш високі врожаї” [8, с. 48].

Д. Бойко був сином своєї епохи і певною мірою підвладний її часові. Але його ні в якому разі не можна порівнювати з тими вихідцями з села, синами й доньками селян, а потім і колгоспників, які не так часто піднімались по різних керівних щаблях, ставали синами й дочками партії, усиновлювались, удочеринювались нею і про обов’язки перед селом геть чисто забували, по відношенню до нього серйозно занеджували склерозом чи звичайною забудькуватістю, захворювали провалом пам’яті. Для нього поруч з нарощуванням продукції сільськогосподарського виробництва завжди стояла доля трудівників села. І це він довів усім своїм життям.

Це можна яскраво проілюструвати на одному з прикладів післявоєнного часу. 24–27 лютого 1948 року в Києві відбулася республіканська нарада передовиків сільського господарства і в якій брав участь М. Хрущов. З доповіддю “Про підсумки 1947 сільськогосподарського року і завдання в справі відбудовання й розвитку сільського господарства України на 1948 рік” виступив тодішній міністр сільського господарства УРСР Г. Бутенко. В обговоренні доповіді брав участь Д. Бойко. По ходу його виступу М. Хрущов запитав: “Тов. Бойко, скільки у вас колгоспників не виробили мінімуму трудоднів?”, голова відповів, що 50 чоловік, з них без поважних причин – 8.

“Що ви гадаєте з ними робити?” – поцікавився Хрущов. – “Якщо, – каже Д. Бойко, – у 1948 році вони не вироблять мінімуму трудоднів, то ми відніmemo у них городи і навіть виключимо їх з членів колгоспу. Коли ж вони надалі будуть працювати як слід, то вони в колгоспі залишаться” [9, с. 2].

Запитання М. Хрущова не були випадковими. Було прийнято рішення про виселення з УРСР осіб, які злісно ухилялися від трудової діяльності у сільському господарстві і вели антигромадський, паразитичний спосіб життя. Поза сумнівом, М. Хрущова цікавило, як же самі керівники колгоспів реагуватимуть на це рішення. Для проведення в життя цього рішення скликалися загальні збори колгоспників, де після відповідного обговорення заздалегідь

намічених кандидатур виносились так звані “громадські вирoki” про виселення за межі УРСР колгоспників, що не працювали в колективних господарствах або не виробляли обов’язкового мінімуму трудоднів. При цьому часто не бралось до уваги, що цей мінімум не вироблявся у зв’язку з поважними причинами (хвороба, догляд за хворими тощо). Були випадки, коли “громадські вирoki” стосувалися осіб похилого віку, інвалідів війни, не членів колгоспів, що жили в сільській місцевості. Всього за 1948–1950 роки в Україні було винесено близько 12 тисяч “громадських вироків”.

Д. Бойко був дуже уважний до таких явищ суспільного життя. Він прекрасно розумів реалії післявоєнного життя українського села і з великою засторогою ставився до такого рішення владних структур. Ні один селянин його господарства жодним чином необґрунтовано не постраждав від втілення в життя цієї постанови.

Роки головування Д. Бойка були роками справжньої боротьби за відстоювання інтересів села і селянина. Село сповна, по самі вінця було переповнене негативними акціями державної тоталітарності, тяготами довгої низки розмаїтих волонтаристських реорганізацій, “удосконалень”, перебудов. Не було навіть двох-трьох років підряд, коли б не тяжів той справжній рок повною мірою непередуманих перебудовностей, постійно його супроводжувало безмежне експериментаторство, партійно-командний диктат та широке державно-паразитуюче ошуканство. Не завжди і в усьому такому відношенню центру до села можна було протистояти. Та це в ті часи було і неможливо. Але в деяких питаннях свою позицію Д. Бойко відстоював до кінця на самому високому рівні. Це проявилось, наприклад, на початку 1950-х років, коли селу була нав’язана кампанія по укрупненню колгоспів. Історично склалося так, що із завершенням найсуцільнішої колективізації в Україні в усіх селах і навіть в невеликих сільських поселеннях були утворені колгоспи. Укрупнювальна сверблячка в Україні була прийнята низами з неспокоєм, а верхами як незворушна стратегія односторонньої спрямованості – повний хід вперед по хвилі укрупнювально-об’єднувальної дії. До Летава приєднали сусідні колгоспи ім. Петровського та ім. Будьонного. Але Д. Бойку накидали ще й Сокиринці, розташовані більш як за 20 кілометрів. Його доводи, що це з господарського погляду не підходить, не вигідно залишилися без уваги. Абсурдність такого вольового рішення виявилася досить швидко. Життя показало, що Д. Бойко був правий. Він вирішив

викласти свої думки щодо цього в листі до керівництва області. В той час як в країні проводилася наполеглива лінія по укрупненню колгоспів, в Летаві розглядалася справа про роз'єднання. До Д. Бойка приїхало обласне керівництво, представник Міністерства сільського господарства. П'ять годин тривала розмова. Виступали всі, і по-різному. А Давид Васильович, з точними розрахунками господарської діяльності за час після об'єднання доводив, яка велика шкода від цього завдається як самому виробництву, так і соціальному розвитку села, і зумів переконати. Якби до голосу цієї людини прислухалися в масштабі всієї країни, то наше сільське господарство, як і вся держава в цілому, сьогодні могли б знаходитися в зовсім іншій площині розвитку.

У вересні 1984 року в Летавському сільському Будинку культури відбулося урочисте вшанування 80-річного ювілею Д. Бойка. Майже піввіку він був керівником сільгосппідприємства [10, с. 20]. А 28 грудня того ж року перестало битися серце цієї видатної людини в історії нашого краю. В Летаві, де пройшло майже все життя Давида Васильовича, його називали мудрою людиною. Таким він і був. Добрий слід залишив він на землі. Навіть у сучасних важких умовах господарювання сільгосппідприємство, яке він очолював, і сьогодні має найкращі результати господарювання в області і Україні. Уроки його господарювання свідчать про те, що вищим мірилом цінностей для керівників такого масштабу є безкорислива титанічна праця, вміння чітко визначити мету і мобілізувати підпорядкований колектив для її досягнення, наполегливо вивчати і аналізувати передовий досвід і можливості для його втілення в своїй безпосередній практиці, підприємливість і бачення перспектив розвитку як свого господарства, так і галузі в цілому. Адже в кожному селі по всій Україні працюютих людей не менше, ніж у Летаві. Проте тільки там, де їхні зусилля і плоди цих зусиль спрямовуються правильним шляхом, можна говорити про аналогічні результати. А цей процес, як відомо, залежав і залежатиме від розсудливості, далекоглядності і майстерності керівників, які очолюють сільськогосподарське виробництво.

Список використаних джерел та літератури:

1. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. – Каменец-Подольский, 1895. – Вып. 7. – С. 360, 361.

2. Колгоспи ордена Леніна на карті Хмельницької області // Тези доповідей обласної наукової конференції “Проблеми історичної географії Поділля”. – Кам’янець-Подільський, 1982. – С. 76.
3. Давид Бойко Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997) // Матер. Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. (26 верес. 1997 р.). – Хмельницький, 1997. – С. 46.
4. Державний архів Хмельницької області. – Ф. – Р – 3784. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 25.
5. Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область. – К., 1971. – С. 596.
6. Радянська Україна. – 1948. – 17 лют. – С. 2.
7. Ордена Леніна колгосп імені Леніна // Збірник документів і матеріалів з історії Летавського колгоспу імені Леніна Хмельницької області. – Львів, 1969. – С. 263.
8. Проблеми етнографії Поділля // Тези доповідей наукової конференції. – Кам’янець-Подільський, 1986. – С. 48.
9. Із руїн і попелу. – 1988. – Радянська Україна. – 6 груд. – С. 2.
10. Сім’я орденоносної Летави // Хлібороб України. – 1984. – № 7. – С. 20.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – директор Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Атаманюк Алла Василівна – викладач циклової комісії загальноосвітньої та фундаментальної підготовки Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Атаманюк Микола Васильович – голова Хмельницького обласного осередку Всеукраїнської молодіжної громадської організації “Студентська республіка” (м. Хмельницький).

Бородій Інна Борисівна – вчитель української мови та літератури гімназії № 2 (м. Хмельницький).

Григоренко Любов Олегівна – учениця Хмельницької загальноосвітньої школи I–III ступенів № 18 імені Героя України В’ячеслава Чорновола (м. Хмельницький).

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Дацюк Олександр Анатолійович – кандидат богослов’я, протоієрей, секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри українського Православ’я і теології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Дика Любов Леонтіївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарної підготовки та туризму ПВНЗ “Хмельницький економічний університет (м. Хмельницький).

Захар’єв Володимир Анатолійович – здобувач кафедри історії України Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, керівник “Центру Мархоцькознавства” і “Меморіального музею графа-реформатора Ігнація Сцібор Мархоцького” у с. Миньківцях, член Національної спілки краєзнавців України, ВГО “Спілка археологів України” (м. Хмельницький).

Калинюк Наталія Василівна – вчитель англійської мови Хмельницької спеціалізованої загальноосвітньої школи I–III ступенів № 15, кандидат філологічних наук (м. Хмельницький).

Костенко Дмитро Вікторович – доктор філософії в галузі державного управління, голова циклової комісії загальноосвітньої та фундаментальної підготовки Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Кульбовський Микола Михайлович – письменник, журналіст, мистецтвознавець, краєзнавець, фольклорист, член НСЖУ, МСПУ, міської спілки “Поділля”, лауреат премії ім. Т. Шевченка (м. Хмельницький).

Олійник Валентина Василівна – доцент кафедри психології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Парандій Валентина Олександрівна – директор Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат історичних наук (м. Хмельницький).

Паршенко Костянтин Анатолійович – кандидат технічних наук, доцент кафедри охорони праці та безпеки життєдіяльності Хмельницького національного університету (м. Хмельницький).

Петрик Тетяна Михайлівна – старший викладач циклової комісії фінансових та облікових дисциплін Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Петрушенко Ольга Олександрівна – проректор з науково-методичної роботи ПВНЗ “Хмельницький економічний університет”, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарної підготовки та туризму (м. Хмельницький).

Прус Оксана Вікторівна – завідувач бібліотечно-інформаційного відділу Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, старший викладач (м. Хмельницький).

Рибак Тетяна Миколаївна – лаборант кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Рибчинська Ольга – викладач української мови та літератури Хмельницького торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету (м. Хмельницький).

Савчук Людмила Олександрівна – завідувач кафедри фундаментальної підготовки Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Тернецька Майя Ананіївна – вчитель української мови та літератури НВО № 5 імені Сергія Єфремова, вчитель вищої категорії, вчитель-методист (м. Хмельницький).

Трембіцький Андрій Анатолійович – історик і краєзнавець, магістр, член Хмельницького міського відділу Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ (м. Хмельницький).

Трембіцький Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Трембіцька Олександра Ігорівна – філолог-перекладач, магістр іноземної філології (м. Хмельницький).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА МОВА І НАЦІЯ

Збірник наукових праць

Випуск 6

З 41 Українська мова і нація : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2015. – Вип. 6. – 164 с.

За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: (0382) 71-66-15, 61-25-19
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.maup.km.ua

**Здано в набір 29 жовтня 2015 р. Підписано до друку 30 жовтня 2015 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 200 прим.**